

Sfera Politicii

105

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

ANUL XI, 2003

Cuprins

Revista este editată de
Fundația Societatea Civilă

EDITORIAL BOARD

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
ANNELI UTE GABANYI
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
VLADIMIR TÎSMĂNEANU
G. M. TAMAS

DIRECTOR

STELIAN TĂNASE

REDACȚIE

Redactor șef:

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Redactori șefi-adjuncți:

DAN PAVEL
IOANA COSTESCU

Secretar de redacție:

LIVIU STOICA

Colectivul redacțional:

ADRIAN CIOROIANU
LAURENȚIU ȘTEFAN SCALAT
VALENTIN STAN

Adresa Redacției:

Piața Amzei, nr. 13, Et. 1.
București, România
Tel/Fax: 01 312 84 96,
01 212 76 61

(Attn Viorela Mareș);

E-mail: sfera@totalnet.ro

<http://www.sfera.50megs.com>

2. <i>Editorial</i>	Cristian Pîrvulescu	O construcție alternativă: Alianța Dreptate și Adevăr
5. <i>Politică internă</i>	Alexandru Radu Florin Ciornei	Prefața unei alianțe Constituția - de la mobilizarea la urne la mobilizarea urnelor
17.	Gabriel Gherasim	Lideri și partide. Scenarii posibile
20. <i>Politică internațională</i>	Guillaume Parmentier	Un nou viitor pentru Alianță
23.	Gheorghe Cîșcai	Uniunea Europeană în căutarea identității
27. <i>Dezbateri</i>	Dan Oprescu	Crisis of the Hungarian "Status" Law (II)
39.	Vlad Flonta	Magnați lipsiți de spiritul capitalismului
44.	Cristina Panțîru	The Minimum Wage and the Human Security
47.	Sânziana Olteanu	Cum măsurăm capitalul social în România
50. <i>Eseu</i>	Lavinia Stan	Living la Vida Loca
55. <i>Analiză economică</i>	Varujan Vosganian	Modernizare economică și etica economiei de piață
59. <i>Recenzii</i>	Dorina Claudia Buta	Perspectivile securității internationale Charles Zorgbibe, <i>L'avenir de la sécurité internationale</i>
60.	Andrei Vasilescu	18 lecții despre societatea industrială Raymond Aron, <i>18 lecții despre societatea industrială</i>
62.	Silviu Șerban	Despre "fundamentele teoretice" ale "practicii democratice" Robert A. Dahl, <i>Despre democrație</i>

**Revistă recunoscută
de CNCSIS**

Revista Sfera Politicii apare cu sprijinul
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

O construcție alternativă: Alianța Dreptate și Adevăr

CRISTIAN PÎRVULESCU

Poorly interested in politics in the last years, the Romanian electoral body became suspicious about political leaders and parties. The recent polls confirm the descending trend of population's confidence in leaders and parties, trend that is similar for oppositional political parties too. The perfect connection between the leader and the party, the limited level of the electoral body's confidence in leaders, and the risk to restrict the score of parties at the confidence level of their leaders might be some reasons for building the new political and electoral alliances.

Factorul determinant în (re)construcția democratică din fostele state comuniste din Europa Centrală și de Est a fost reprezentat de partidul politic. De aceea, modul în care s-au constituit, dar mai ales traiectoria pe care au urmat-o partidele în fostele state comuniste relevă o evoluție diferită față de caracteristicile fenomenului în democrațiile consolidate. Cum mediul politic era caracterizat, mai ales în prima decadă, prin existența unui electorat volatil și nediferențiat, prin frecvente schimbări ale regulilor politice (modificarea legislației electorale, modificări constituționale), iar comportamentul elitelor politice nu se încadra în modelul occidental al atașamentului față de organizație, a facilitat construcția partidelor de sus în jos, aceste organizații fiind orientate doar către guvernare ca modalitate de acces la resurse substanțiale.¹ Orientarea partidelor către clivajele sociale nu a putut fi deci susținută, cu atât mai mult cu cât în perioada în care s-au pus bazele noilor constituții, miza electorală a avut un coeficient ridicat.

Pe de altă parte fragmentarea extremă a spectrului politic și rețeaua clientelară pe care partidele au dezvoltat-o au sugerat posibilitatea configurării unui fel de cale "italiană" de democratizare, marcată de instabilitate și dezechilibre.

Analizate din perspectiva tipului de legitimare pe care o asumă partidele politice din Europa Centrală și de Est permit identificarea posibilelor surse de tensiune. Între partidele ce își afirmă *legitimitatea istorică*, revendicându-se fie de la perioada democrației parlamentare interbelice (precum PNL sau PNȚCD în România sau PSD în Cehia), fie de la curentele naționale anterioare, partidele cu *legitimitate revoluționară* (partidele schimbării democratice așa cum au fost Forumul Civic sau Forumul Democrat) a căror autoritate

s-a perimat odată cu îndepărtarea de momentul fondator, *partidele succesoare* ale fostelor partide comuniste – ce pot fi *partide reformat* și *social-democratizate* sau *partide nereformate* ce își afirmă sau continuarea pozițiilor *socio-economice* (precum PCMB din Cehia), sau reiau stereotipurile *naționalismului comunist* (cum este cazul PRM în România) și *partidele cu legitimitate comunitară sau etnică* (precum UDMR în România, Coaliția Maghiară în Slovacia sau Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți în Bulgaria) s-a structurat pe conflictul politic postcomunist.

Tipologia legitimării sistemelor de partide favorizează sau blochează consolidarea sistemelor de partide. Apariția unor sisteme de partide stabile și viabile într-un mediu concurențial a reprezentat un element central în tranziția de la dictatură la democrația reprezentativă.

Dezechilibrul pe care sistemul de partide românesc cunoscut încă de la alegerile din 1990 nu a fost remediat decât aparent prin construcția CDR. Alianță conjuncturală apărută în contextul alegerilor locale din februarie 1992, CDR a devenit victima propriului său succes, structurarea politică și electorală a alianței fiind rezultatul unor improvizații ce au slăbit stabilitatea sa internă. Alegerile din 2000 au confirmat deci o tendință a sistemului politic românesc spre o formă de multipartidism cu partid hegemon.

Dar această situație nu a condus la o structurare a electoratului. Participând doar odată la patru ani, cu ocazia alegerilor (locale, parlamentare, prezidențiale), la viața politică, românii au devenit suspicioși în privința partidelor politice și a liderilor politici. Indiferent dacă sunt la guvernare sau în opoziție, încrederea în liderii politici cunoaște o tendință descrescătoare, direct proporțională cu creșterea dezintere-

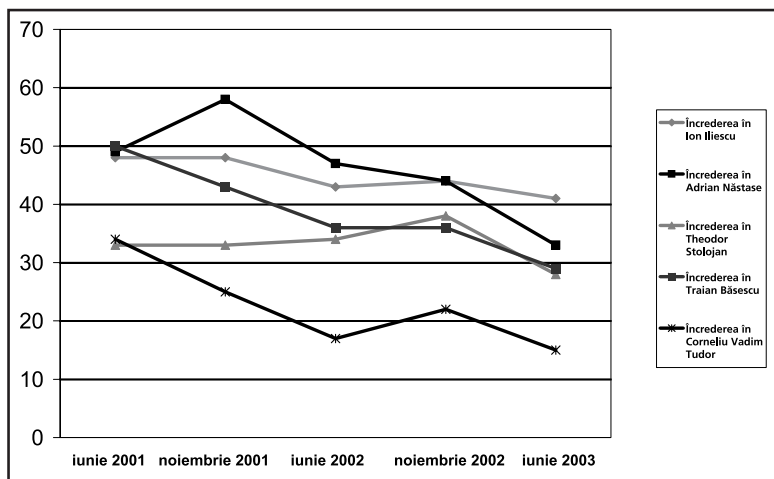

Figura 1. Dinamica încrederii în liderii politici (Sursa BOP FSD).

sului față de politică. Consecință a personalizării excesive a partidelor politice, și în condițiile partitocrației, a vieții politice, scăderea încrederii în lideri afectează dinamica instituțională și stabilitatea sistemului de partide.

Influențând viața de partid leadershipul își pune accentul asupra sistemului de partide. Dintr-o asemenea perspectivă pot fi determinate mai multe tipuri de relații între lideri și partide: *corelația direct proporțională*, *corelația invers proporțională* și *necorelarea dintre partid și lider*. Această tipologie nu se regăsește în toate formele sale în actuala etapă, dar câtă vreme sistemul de partide nu se va stabili, iar poziția liderilor nu va fi dublată de o construcție instituțională a partidelor, evoluția și fluctuațiile tipologice vor mai continua.

Cazul PSD relevă un prim tip de relație lider-partid: *corelația invers proporțională*. Caracteristica acestei situații constă în faptul că intenția de vot pentru partid depășește încrederea în lider și intenția de vot pentru acesta. Liderul se află constant cu câteva procente sub partid în ceea ce privește încrederea, distanța dintre cele două linii având tendința de a crește. Intenția de vot, pe de altă parte, crește, urmând, dacă tendința se menține, să se intersecteze cu încrederea. Situația liderului particularizează PSD în comparație cu celelalte partide parlamentare. În toate celelalte cazuri încrederea în lideri depășește intenția de vot pentru partid, în condițiile în care ultima este de cel puțin două ori mai mică decât pentru PSD. Având în vedere că PSD este singurul dintre partidele importante ce nu a cunoscut o criză de succesiune, în condițiile în care influența liderului fondator Ion Iliescu rămâne importantă, iar intențiile electorale ale succesorului său Adrian Năstase nu

sunt încă precizate, această specificitate asigură partidului, cel puțin pentru moment stabilitate. De modul în care raporturile dintre cei doi lideri ai PSD, cel formal, Adrian Năstase, și cel informal, Ion Iliescu, se vor regla depinde și situația ulterioară a actualului partid de guvernământ. Scăzând cu 6% în jumătate de an și cu 15% în raport cu noiembrie 2001 PSD rămâne, aparent paradoxal, neafectat de guvernare. Absența bipolarismului caracteristic vieții politice românești după 1992 a determinat această situație dezechilibrată.

În ceea ce privește PD popularitatea liderului, în scădere cu 10 procente față de precedentul val al BOP, depășește de peste două ori intenția de vot în partid. Și în acest caz se poate identifica o variantă *corelația invers proporțională* în care însă relația dintre lider și partid se schimbă în raport cu PSD. Gradul de autonomie al partidului în raport cu liderul fiind relativ scăzut în cazul PD scăderea încrederii în acesta nu indică o posibilă creștere a intenției de vot pentru partid. Criza de succesiune generată de schimbarea liderului în PD afectează, și se pare că va afecta în continuare cota electorală a acestui partid.

Depășirea crizei interne din PNL a condus la creșterea semnificativă a intenției de vot pentru acest partid. Criză de leadership - variantă a crizei de succesiune în care PNL se afla încă din 1993 când liderul refondator Radu Câmpeanu a fost înlăturat - a fost, cel puțin pentru actuala etapă, rezolvată, prin alegerea în august 2002 a lui Theodor Stolojan ca președinte al partidului. Dacă PNL rămâne un tip de partid de cadre, cu un rol accentuat al personalităților și grupărilor interne, schimbarea de lider ar putea contribui la o reînnoire a vieții de partid. Și în acest caz poate fi identificată corelația invers proporțională, relativ asemănătoare PD.

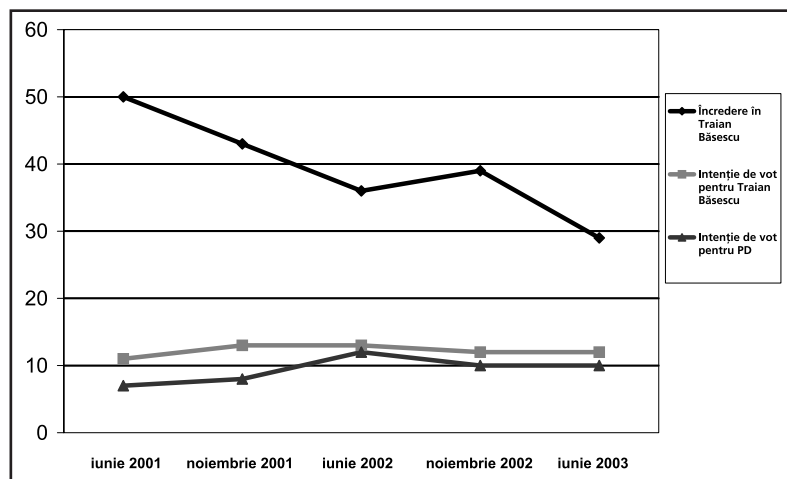

Figura 2. Dinamica încrederii în și a intenției de vot pentru Traian Băsescu, precum și a intenției de vot pentru PD între iunie 2001 și iunie 2003 (Sursa BOP FSD).

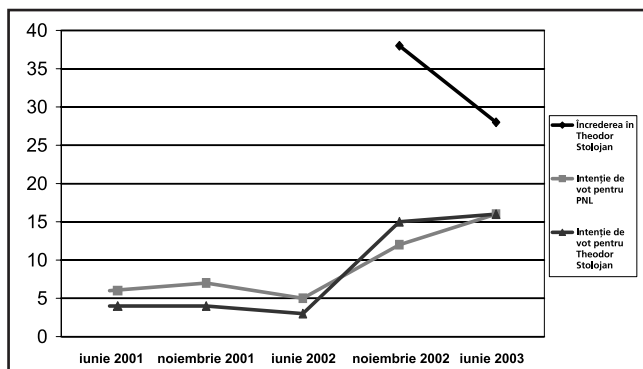

Figura 3. Dinamica încrederii în și a intenției de vot pentru Theodor Stolojan, precum și a intenției de vot pentru PNL între iunie 2001 și iunie 2003 (Sursa BOP FSD).

Riscul plafonării cotei electorale a celor două partide politice ale opoziției parlamentare democratice a condus la construcția unei alianțe alternative. Potențialul liderilor fiind limitat contrabalansarea PSD presupunea o formă de alianță pre și postelectorală prin care șansele opoziției de a-și maximiza susținerea electorală să crească. Deja această formulă începe să își arate roadele câtă vreme sondajele indică depășirea barierei de 30% pentru noua alianță creată la sfârșitul lunii septembrie 2003, dar mai ales apropierea acesteia de PSD de care o despart practic 10%. După acest prim semnal din partea opiniei publice construcția viabilă a unei alternative coerente la PSD rămâne o sfidare la care cele două partide vor găsi, poate, un răspuns sistematic.

NOTĂ

¹ Peter Mair, "What is Different About Post-Communist Party Systems". *Studies in Public Policy* no. 259, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow, 1996, pp. 6-7

SEMNAL

Stefano Bianchini

Problema iugoslavă

Traducere: Luminița Cosma

Editura: All

Anul apariției: 2003

Descriere

Conviețuire și conflict: aceștia sunt cei doi poli, imposibil de despărțit, între care se desfășoară, de douăzeci de ani, aventura popoarelor iugoslave. Este o greșeală să socotești istoria acestei regiuni un simplu produs al urilor și războaielor. Volumul de față înfățișează originile „problemei balcanice” începând din secolul al XIX-lea, prezintă, sintetic, evenimentele din cel de-al doilea război mondial, analizează caracteristicile socialismului iugoslav, acel model de stat și societate bazat pe autogestione, pe autonomia față de Moscova și pe personalitatea carismatică a lui Tito.

Conviețuire și conflict: această permanență intersectare între doi poli a provocat dramatica și insolubila disoluție a țării. Prezentând războiul care a devastat Iugoslavia, ca și tentativele extreme de pacificare (tratatul de la Dayton și intervenția militară a NATO), volumul evidențiază nu numai factorii de acutizare a geopoliticii regionale, ci și cauzele generatoare ale crizei care, de la căderea lui Milošević la conflictul din Macedonia, mențin zona ex-iugoslavă în atenția lumii.

Stefano Bianchini predă istoria și evoluția instituțiilor Europei de Est la Universitatea din Bologna (Forlì). Este coordonator al proiectului internațional Europe and the Balkans sub egida Uniunii Europene și a Ministerului de Externe al Italiei și este fellow al Columbia University Institute for Scholars at Reid Hall (Paris) pentru un proiect de cercetare comparată a dezmembrării statelor. Este autorul a numeroase cărți și studii despre Iugoslavia și Balcani. ■

CRISTIAN PÎRVULESCU - analist politic. Lector univ. dr. la SNSPA, autor a numeroase studii, articole, proiecte de cercetare și lucrări în domeniul științelor politice (ex. Politici și instituții politice, Partide și sisteme de partide etc.). Președinte al Asociației Pro Democrația.

Prefața unei alianțe

ALEXANDRU RADU

The present paper is focused on the problematic of the two main oppositional political parties (National Liberal Party and Democrat Party) and the new political alliance (Justice and Truth Alliance). The general political context after the 2000 Romanian parliamentary elections, the internal evolution of these oppositional parties, the political changes and leadership evolution inside them generated the premises for their approaching and coalition in a new political structure with the aim of winning the 2004 elections.

Pe 28 septembrie 2003, la capătul unor negocieri relativ scurte ca întindere în timp, liderii PNL și PD au oficializat, în cadrul unei reuniuni extraordinare, nașterea unei noi structuri partizane – Alianța “Dreptate și Adevăr”, în cadrul căreia cele două partide își păstrează independența organizațională dar acționează politic unitar. La prima vedere, Alianța apare ca o surpriză, căci PNL și PD au o istorie care mai degrabă le desparte decât le apropie. În fapt, Alianța a și fost percepută ca atare, mulți comentatori ai scenei politice insistând asupra caracterului ei artificial și, ca atare, asupra problemelor ce decurg din colaborarea a două partide diferite ideologic și nu numai. Aceasta a reprezentat și principala temă de atac din partea PSD, identificarea noii Alianțe cu vechea CDR urmărind tocmai a reliefa lipsa de funcționalitate a unei asemenea structuri.

Dar dacă, într-adevăr, PNL și PD erau, în deceniul trecut, două partide incompatibile din perspectiva originii și a filosofiei politice, primul continuator al istoricului PNL și totodată oponent de marcă al Frontului Salvării Naționale, din care s-a născut cel de al doilea, situația lor s-a schimbat radical după alegerile din 2000¹. Nu vreau să spun prin aceasta că liberalii și democrații au urmărit un plan bine stabilit după alegeri, și nici să neg specificul celor două formațiuni. Urmăresc doar să argumentez că prefacerile din interiorul partidelor cu pricina au pregătit terenul pentru realizarea Alianței PNL-PD în 2003. Este ceea ce voi face în continuare, punând în evidență principalele momente ale evoluției PNL și PD în perioada 2000-2003, cele care au modelat două noi partide, chiar dacă sub aceleași sigle, mai predispușe colaborării politice dintre ele.

Mai întâi, o succintă referire la contextul politic. Câștigător al alegerilor parlamentare din 2000 cu un procent mediu de 37% din voturi (respectiv 45%

din mandate), PSD² deținea, la sfârșitul primei jumătăți a legislaturii, peste 50% din numărul total al senatorilor și deputaților, alianța cu UDMR sporindu-i majoritatea parlamentară la circa 60%. Totodată, forța locală a partidului de guvernământ s-a dublat, PSD deținând în prezent peste 64% din primării³. În fine, la începutul anului 2003 sondajele de opinie îi confirmau trendul ascendent, cota sa electorală fiind cu circa 10 procente peste cea din 2000. Cu alte cuvinte, după mai bine de doi ani de la alegeri, PSD se găsea într-o puternică poziție de partid dominant, la rigoare, sistemul însuși fiind amenințat cu dezechilibrarea. Totuși, anul 2003 aducea o creștere a forței partidelor din opoziția democratică, în mod deosebit pentru PNL. Să vedem cum au evoluat lucrurile.

Artizan al desprinderii liberalilor de CDR și al calificării lor în Parlament, Valeriu Stoica, desemnat practic de Mircea Ionescu-Quintus drept succesorul său, a preluat șefia PNL la Congresul din 17-18 februarie 2001, cu votul a 509 din cei aproape 1000 de delegați, în dauna contracandidaților Crin Antonescu, Călin Popescu Tăriceanu și cvasinecunoscutul Florin Pandelescu.⁴ Totodată, este important de precizat că a doua funcție ca importanță în partid, cea de președinte al Consiliului Național PNL, i-a revenit lui Theodor Stolojan, de altfel unicul candidat. Fostul prezidențiabil al liberalilor a fost ales aproape în unanimitate, primind votul a 935 de delegați. Alegerea tandemului Stoica-Stolojan a reprezentat însă numai o soluție provizorie și, în fapt, a marcat compromisul dintre aripile liberale ce-și disputau restructurarea partidului. Oricum, dincolo de eșecul protocolului de colaborare cu PSD, “epoca Stoica” s-a distins prin definitivarea mai vechiului proiect de fuziune PNL-ApR.

Aprobată de conducerea liberală încă din toamna anului 2000, cu ocazia Delegației Permanente din

5 octombrie, fuziunea cu ApR s-a produs în cadrul Congresului Extraordinar din 19 ianuarie 2002, doar șapte delegați liberali, printre care și vicepreședintele Crin Antonescu, votând împotriva. Cuprinderea aperiștilor în partidul liberal a însemnat și lărgirea conducerii: liderul ApR, Teodor Meleșcanu a devenit prim-vicepreședintele liberalilor, Viorel Cătară, “fiul risipitor” al liberalilor, s-a reîntors în partid tot pe o funcție de vicepreședinte, alți opt aperiști, din care patru supleanți, fiind cooptați în Biroul Permanent Central. Merită spus că fuziunea a fost recepțată favorabil de opinia publică, evenimentul fiind perceput ca cel mai important din viața opoziției, apreciere deloc exagerată dacă avem în vedere condițiile politice ale momentului. Fuziunea nu a pus probleme deosebite sub aspect organizațional, dar, pe de altă parte, a marcat schimbarea fizionomiei PNL. În fapt, venirea aperiștilor, atâția cât mai rămăseseră după eșecul partidului în 2000, a reprezentat prima infuzie masivă de ne-liberali, ApR fiind o formațiune desprinsă, în 1997, din PDSR, motiv pentru care îndeosebi seniorii liberali au criticat puternic strategia lui Stoica⁵. Mai important, grupul aperiștilor devenea bine reprezentat în conducerea liberală, contribuind la reșezarea raporturilor de putere din PNL și la grăbirea transformării definitive a partidului.

A urmat, în mod firesc pentru evoluția noului PNL, depășirea provizoratului “soluției Stoica”. Alegerea unei alte conduceri liberale s-a desfășurat într-un context asupra căruia merită să insistăm. În condițiile în care vocile critice la adresa sa se înmulțeau, președintele PNL a recurs la o lovitură de teatru: el a evocat public, pe 12 iunie 2002, posibilitatea retragerii sale din funcție dacă Theodor Stolojan va accepta să preia șefia partidului. Anunțul lui Valeriu Stoica a făcut din Theodor Stolojan, care oricum avea o foarte mare cotă de popularitate în rândul liberalilor, cel mai pețit dintre politicieni. Mai-mari ai partidului, lideri ai filialelor, simpli membri de partid i-au cerut acestuia să nu plece din partid⁶ și să preia șefia PNL. Pe 26 iunie, Valeriu Stoica a recidivat, anunțând că este gata să se retragă din competiția pentru desemnarea noului președinte liberal cu condiția ca în partid să se închege, în următoarea lună, o alternativă puternică la actuala conducere a partidului. Cine putea fi această alternativă? Cu siguranță nu gruparea seniorilor partidului, care de altfel îl susțineau pe Stoica, nici gruparea Patriciu, și nici cea a liberalilor-aperiști, care oricum își declaraseră neutralitatea în acest conflict. Nu mai rămânea decât soluția “omului-minune”. Ea a căpătat materialitate cu ocazia ședinței Delegației Reprezentanților Naționali PNL din 5 iulie 2002, când Theodor Stolojan, cedând pre-

siunilor la care era supus, a anunțat că ar putea candida la președinția PNL numai dacă statutul partidului va suferi modificări substanțiale pentru a evita pe viitor astfel de situații critice.

Primul pas direct prin care “liberalii s-au predat lui Stolojan”, așa cum titra un ziar național, a fost făcut tot de Valeriu Stoica. Pe 11 iulie, acesta a anunțat că îi delegă atribuțiile lui Theodor Stolojan, devenit astfel lider *de facto* al PNL. A urmat “predarea” filialelor, 38 din cei 47 de președinți locali pronunțându-se pentru modificările statutare propuse de noul președinte. În fine, delegații la Congresul extraordinar PNL desfășurat la București pe 24 și 25 august 2002 i-au “predat” partidul lui Stolojan, votându-l într-o proporție de peste 80% (față de 51% cât obținea Stoica imediat după alegeri). Procentul, neobișnuit de mare pentru un partid liberal, reflecta însă cu acuratețe starea din PNL. Epuizați de criza prin care treceau, membrii partidului doreau în fruntea lor un pacificator, un om neimplicat în jocurile de putere din partid, decis să pună ordine în interiorul partidului și care să facă să funcționeze mașinăria liberală. Faptul că acesta era sau nu un liberal get-beget conta prea puțin. Ca dovadă, Ludovic Orban, contracandidatul din partea grupării Patriciu, care și-a axat campania tocmai pe ideea liberalului pursânge, a obținut un modest scor de 18 procente (respectiv 193 de voturi din cele 1137 exprimate). În schimb, 944 de delegați l-au votat pe Stolojan, dar nu pentru liberalismul său, ci mai degrabă pentru că l-au considerat omul potrivit la locul potrivit. Și chiar mai mult, căci, supralicitându-i calitățile, altfel reale, liberalii i-au conferit lui Stolojan o aură mesianică, de salvator al partidului.

Așadar, după Radu Câmpeanu, Mircea Ionesu-Quintus și Valeriu Stoica, Theodor Stolojan devenea, în 2002, cel de al patrulea președinte PNL. Dar schimbarea operată de Congresul Extraordinar al liberalilor era una mult mai profundă decât precedentele. Mai întâi, pentru prima oară în istoria postcomunistă a PNL, președintele era un nou-venit în partid. Formal, el avea o vechime în partid de doi ani, dar în toată această perioadă legăturile sale cu partidul au fost slabe. Încă și mai neobișnuit, noul președinte liberal era asociat mai degrabă cu zona stângă a politicii. Și nu pentru că nu ar fi fost un adept al liberei inițiative și în general al liberalismului economic, ci datorită carierei sale politice de după 1989 și, în mod deosebit, bunelor relații cu Ion Iliescu. Ministru de finanțe în cabinetul Roman, apoi șef al guvernului provizoriu din perioada 1991-1992, participant la campania prezidențială a liderului PDSR din 1996, Theodor Stolojan nu s-a dezis niciodată de

relația sa cu Ion Iliescu. De altfel, șeful statului a salutat alegerea lui Stolojan ca președinte al liberalilor, apreciind că va avea în PNL “un partener de dialog și de acțiuni comune pentru atingerea obiectivelor pe care România și le-a propus”. Trebuie însă spus și faptul că noul președinte liberal a ținut să separe, așa cum a declarat-o deseori, planul personal de cel politic al relațiilor cu Ion Iliescu.

Apoi, echipa sa se plasa și ea în afara tradiției liberale. Din cei cinci vicepreședinți ai PNL, numai trei erau membri cu vechime în partid și în structurile lui de conducere – Paul Păcurariu, Mona Muscă și Călin Popescu Tăriceanu. Ceilalți doi vicepreședinți aveau, în schimb, poziții mult mai puternice. Ex-liderul ApR, Teodor Meleșcanu a devenit numărul doi în partid și înlocuitorul președintelui PNL în caz de vacanță a postului, iar Gheorghe Fluture, fost apropiat al PD și membru al efemerei Inițiative Social-Liberale, era practic mâna dreaptă a lui Stolojan în ceea ce privește organizarea partidului. În fine, între cei nouă membri (plini și supleanți) ai Biroului Executiv se regăseau și nou-veniți în PNL, precum Mircea Coșea și George Scutaru, din fostul ApR. Am putea deci spune că PNL avea practic o conducere ne-liberală.

În fine, o dată cu alegerea lui Theodor Stolojan, liberalii s-au pronunțat și în favoarea unui nou statut PNL, mult diferit de precedentul. În esență, modificările au vizat reducerea “birocrăției” din partid la nivel central și a întărit puterea președintelui. Astfel, Biroul Permanent Central (structură tradițională în PNL dar considerată de Stolojan ca fiind “sursă de tensiuni și blocare a deciziei”) a fost înlocuit cu o echipă executivă condusă și numită de președintele PNL (Biroul Executiv), iar Consiliul Național a fost desființat, rolul acestuia fiind preluat de Delegația Reprezentanților Naționali (un fel de legislativ al partidului). Totodată, președintele îi va putea sancționa direct pe cei care nu își îndeplinesc atribuțiile, iar liderii liberali nu pot cumula mai multe funcții⁷. Modificările cu pricina ar putea fi considerate improprii mai cu seamă unui partid liberal sau chiar abateri de la normele democratice. De altfel, ele au și fost taxate ca atare în special de grupul Patriciu⁸. Dar noul statut corespundea viziunii pe care președintele liberal o avea despre cum trebuie să arate o organizație politică, modelul său fiind cel al unei organizații comerciale, în care disciplina este mai importantă decât democrația. De altfel, chiar imaginea lui publică era cea a unui economist, și încă unul încrunțat, a unui om care “vine la muncă” (slogan utilizat de liberali în campania prezidențială a anului 2000) și care așteaptă ca organizația pe care o conduce să fie

eficientă. Simplificând lucrurile, PNL devenea un fel de societate pe acțiuni, în care președintele juca rolul directorului, iar șefii filialelor teritoriale pe cei ai acționarilor. Acesta era deci viitorul PNL în viziunea noului său președinte – o organizație politică funcționând după principiul profitului.

De cealaltă parte, democrații au trecut și ei printr-un proces de schimbare identitară, mai puțin laborios deși mai tensionat decât în cazul liberalilor, al cărui principal moment l-a reprezentat Convenția extraordinară PD din primăvara lui 2001. Deși inițiată chiar de Petre Roman imediat după cvasi-eșecul electoral din 2000, competiția pentru restructurarea conducerii partidului i-a scăpat de sub control liderului democrat odată cu intrarea lui Traian Băsescu în cursa prezidențială. Semnalul că așa stăteau lucrurile l-a dat din 9 februarie, cel care a decis data organizării Convenției Naționale Extraordinare menită a alege conducerea partidului. Dorită de Petre Roman în septembrie, Convenția a fost devansată pentru luna mai 2001. Totodată, decizia participanților la Consiliul Național de Coordonare, ce poate fi considerată o primă înfrângere majoră suferită de Petre Roman, anticipa rezultatul confruntării finale.

În fața participanților la Convenția Națională Extraordinară a PD, desfășurată în zilele de 18 și 19 mai 2001, au fost prezentate trei moțiuni, respectiv trei candidaturi la șefia partidului. Alegerea președintelui partidului s-a consumat în prima zi a Convenției, după ce Petre Roman, Traian Băsescu și Simona Marinescu și-au susținut, separat, moțiunile. Votul din seara primei zile a congresului a reprezentat o premieră în viața politică românească: liderul în exercițiu al unui partid a fost înfrânt, într-un congres desfășurat democratic, de unul dintre contracandidații săi. Cu 653 de voturi, de două ori mai multe ca cele obținute de Roman, Traian Băsescu a devenit noul președinte al PD⁹. Rocada de la vârful PD a atras după sine și restructurarea întregii conduceri naționale a partidului, deținută acum de susținătorii noului președinte democrat. Dintre cei 12 adjuncți ai noului președinte democrat doar 2 erau din “vechea gardă”. Trebuie subliniat că votul din seara primei zile a congresului a reprezentat o premieră în viața politică românească: liderul în exercițiu al unui partid a fost înfrânt, într-un congres desfășurat democratic, de unul dintre contracandidații săi. Petre Roman a făcut față cu greu înfrângerii și, în mod cu totul surprinzător, a refuzat să îl felicite pe învingător, părăsind sala imediat după comunicarea rezultatului votării. Ulterior, el și-a reconsiderat poziția și, fapt încă și mai important, nu a inițiat nici o acțiune ostilă noului PD, deși nu s-a împăcat niciodată cu “detronarea” sa.

Ca și PNL, dar mai repede ca acesta, PD se prezenta publicului, după Convenția din 2001, ca un partid complet renovat. Mai întâi, liderul său istoric, cel care conferise partidului o fizionomie mai degrabă elitistă, a trebuit să cedeze locul unei personalități politice opuse. Prin Traian Băsescu, vocea partidului a devenit mult mai acidă, mai abruptă, asemenea stilului politic al noului conducător. Apoi, mai important chiar, locul vechilor lideri democrați a fost luat de o echipă nouă, în principal formată din oameni tineri, cu ajutorul căreia Traian Băsescu viza relansarea partidului. E foarte adevărat însă că noul PD nu a avut succesul noului PNL, ceea ce nu a afectat însă continuarea procesului de restructurare a partidului.

După un an de zile de la alegerea sa, răstimp în care partidul nu înregistrase revigorarea dorită, iar nemulțumirile, mocnite până atunci, începuseră să iasă la suprafață, președintele democrat a fost constrâns să schimbe tactica, prin readucerea la conducerea partidului a “foștilor”. Tehnic, soluția găsită de Traian Băsescu pentru a-i reactiva pe membrii fostei echipe a lui Petre Roman a fost modificarea statutului partidului în sensul cuprinderii în Biroul Permanent Național a foștilor demnitari PD ca membri de drept, operată cu ocazia Consiliului Național PD din 30 august 2002. Biroul se lărgea astfel cu grupul “baronii politici”, cum îl numea chiar Traian Băsescu, grup format în principal din Petre Roman, Radu Berceanu, Bogdan Niculescu Duvăr și Alexandru Sassu. Dintre aceștia doar Radu Berceanu va rămâne alături de Traian Băsescu¹⁰.

Dar recuperarea “baronilor politici” n-a fost singura rațiune a convocării Consiliului Național la sfârșitul luni august. Pe lângă aprobarea modificărilor statutare, forumul democrat a adoptat strategia politică a partidului. Aproape toții participanții au votat pentru excluderea oricărei colaborări cu PSD, înainte sau după alegerile din 2004, decizie care, așa cum recunoștea chiar Traian Băsescu, putea avea drept consecință transformarea PD într-un partid cu vocația opoziției. Aici trebuie spuse două lucruri. Pe de-o parte, adoptarea unei hotărâri politice în acești termeni ar fi avut șanse minime într-un PD condus de Petre Roman. Pe de altă parte, excluderea oricărei colaborări cu partidul de guvernământ era impusă chiar de situația în care se aflau democrații lui Traian Băsescu – războiul deschis cu PSD, partid ce urmărea pur și simplu desființarea PD¹¹. Ca un corolar, decizia în sine nu făcea decât să întărească noua identitate a partidului.

Aceeași consecință au avut-o și seismele ce au urmat în PD, provocate în special de noul *leadership*

și soldate cu alte dezertări. Astfel, la începutul anului 2003, reprezentarea parlamentară a partidului se redusese și mai mult, PD pierzând, în total, 9 parlamentari, 5 senatori și 4 deputați¹². Pierderile suferite de PD, atât la nivelul Parlamentului, cât și la cel al organizațiilor teritoriale (bunăoară, prin demisia fostului primar al Galațiului, Eugen Durbacă, împreună cu vreo 300 de membri ai organizației județene) nu puteau fi compensate de unele noi achiziții, precum cea a fostului lider PUNR Valeriu Tabără, înscris în PD Timiș la începutul lunii octombrie 2002. În schimb, explică de ce Traian Băsescu i-a reprimut cu brațele deschise pe Victor Babiuc și Stelian Duțu, plecați din PD înainte de alegerile din 2000. Dar reîntoarcerea acestuia din urmă, oficializată la începutul lui aprilie 2003, a generat noi tensiuni, soldate în cele din urmă cu pierderea unui alt senator, Viorel Pană.

Rezumând, schimbările produse în perioada scursă de la alegeri ne îndreptățesc să vorbim în alți termeni despre PNL și PD comparativ cu momentul alegerilor – fiecare în parte mai puțin legat de tradiția sa, dar mai pragmatic, construit pe o nouă filosofie organizațională și, nu în ultimul rând, condus de un politician atipic. Acestea erau, în esență, caracteristicile comune ale noilor partide liberal și democrat la momentul debutului negocierilor politice, cele care l-au și pregătit.

Pentru a întregi tabloul, mai trebuie adăugat un alt element, să-l numim extern, derivat însă tot din evoluția celor două partide. E vorba de reacția PSD. Oarecum surprinzător, liderii PSD nu s-au arătat îngrijorați de creșterea spectaculoasă a popularității liberalilor, ajunși sub conducerea lui Theodor Stolojan la o cotă mai mult decât dublă comparativ cu cea înregistrată în 2000. În schimb, creșterea mult mai modestă a democraților i-a determinat să-i declare război lui Traian Băsescu, obligându-l astfel să-și intensifice eforturile către o colaborare cu PNL, singura care-i putea asigura salvarea partidului.

În fine, în mod practic, Alianța PNL-PD a fost prefăcută de câteva acțiuni comune ale celor două partide. Concret, cea mai importantă dintre acestea a reprezentat-o parafarea, în februarie 2003, a acordurilor de colaborare parlamentară prin semnăturile liderilor grupurilor liberale și democrate din Camera Deputaților și Senat, colaborare exersată prin motiunea de cenzură depusă împotriva guvernului Năstase, în aprilie 2003.

Cât privește condițiile realizării Alianței PNL-PD, modul de funcționare, efectele politice posibile, cât și perspectivele ei, toate acestea necesită o discuție separată.

NOTE

¹ Pentru istoria celor două partide, vezi lucrarea mea *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism*, București, Editura "Ion Cristoriu", 2000.

² În alegeri, actualul PSD a candidat sub formula Polului Democrației Sociale din România, alături de micile PSDR, cu care a fuzionat în 2001, și PUR, în Senat și Camera Deputaților constituindu-se câte un singur grup parlamentar al Polului.

³ Vezi, pe larg, studiile privind migrația la nivelul administrației locale realizate de Institutul pentru Politici Publice, iunie 2001 și septembrie 2003.

⁴ Programat inițial pentru 3-4 februarie 2001, Congresul a fost amânat cu două săptămâni ca urmare a morții fruntașului liberal Horia Rusu, deputat de Sibiu și vicepreședinte PNL. Horia Rusu și-a pierdut viața în urma unui accident rutier produs pe 29 ianuarie 2001, în localitatea Tâlmăciu din județul Sibiu, la scurtă vreme după ce și-a anunțat intenția de a candida pentru șefia partidului. În parlament, locul său a fost ocupat de Cornel Știrbeț. Horia Rusu a făcut parte din grupul "tinerilor liberali", cel care a pus bazele PNL-AT și apoi PL 93.

⁵ O nouă infuzie de ne-liberali, mai redusă ca dimensiuni, avea să se producă prin fuziunea cu UFD, parafată la congresul din 19 aprilie 2003. A urmat recuperarea minusculului PNL-Câmpeanu.

⁶ T. Stolojan, ales deputat de București dar retras din parlament imediat după alegeri (locul său revenind, conform listei de supleanți, lui Napoleon Pop) anunșase deja posibilitatea de a părăsi partidul.

⁷ Cf. *Statului PNL*, art. 12.

⁸ De altfel, în ciuda faptului că în România mai toate partidele intră în categoria partidelor personale, statutele lor nu consfințesc o astfel de structură; o excepție ar fi PNȚCD, cu amendamentul că aici președintele, Victor Ciorbea, și-a asumat practic întreaga putere.

⁹ Conform statutului PD, desemnarea președintelui pedist îmbracă forma competiției dintre moțiuni (programe politice), victoria uneia dintre moțiunile prezentate însemnând în fapt victoria inițiatorului acesteia și a susținătorilor săi.

¹⁰ Petre Roman a refuzat de la început, iar ceilalți doi au trecut la PSD.

¹¹ La începutul anului 2003, PSD a constituit un "grup de acțiune pentru unificarea social-democrată", destinat în fapt racolării membrilor Partidului Democrat, în care se regăseau ex-democrații Adrian Severin, Bogdan Niculecu Duvăz și Alexandru Sassu.

¹² Față de situația rezultată din alegerile parlamentare, când PD deținea 9,29% din totalul mandatelor de deputat și 8,99% dintre cele de senator, la debutul sesiunii de primăvară din 2003, ponderea parlamentară a PD se redusese la 6,43%, respectiv 7,83%. Totuși, în sondaje PD ajungea la 10%. Pe larg despre migrația parlamentară în perioada 2000-2003, vezi studiul realizat sub coordonarea mea de studenți ai Facultății de Științe Politice – Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir – <http://www.udcd.ro>.

SEMNAL

Cristian Preda

Liberalismul

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2003

Descriere

Potrivit editorului acestui volum, liberalismul este îndeobște cunoscut în forma simplificată pe care au acreditat-o adversarii săi: ca un discurs mediocru despre valori terestre, în primul rând despre prosperitatea unei minorități, sau ca o ortodoxie doctrinară rigidă, incapabilă de adaptare dar utilizată ca mască a exploatarei.

Volumul își propune tocmai răsturnarea acestei viziuni, prin reunirea referințelor esențiale ale istoriei liberalismului, grupate în cinci secțiuni: individul, temeiurile societății libere, economia și capitalismul, statul liberal și, respectiv, democrația și adversarii săi. Plecând de la Machiavelli, Thomas Hobbes, Voltaire, Condorcet sau Alain, prima secțiune înfățișează cele trei chipuri ale individului modern: principiile, omul în starea de natură și homo oeconomicus.

Fundamentele societății sunt descrise cu ajutorul discursurilor despre libertate (Friedrich von Hayek), proprietate (John Locke), toleranță (Isaiah Berlin) și pluralism (Wilhelm von Humboldt și Benjamin Constant).

Secțiunea consacrată economiei vede în aceasta o alternativă la teoria contractului social: Adam Smith, Frédéric Bastiat și Ludwig von Mises definesc capitalismul și știința care îl consacră. Statul liberal este văzut ca stat minimal și stat de drept (Norberto Bobbio), ca stat protector (Pierre Rosanvallon), dar și ca o formă de articulare a separației puterilor (Montesquieu). În fine, adversarii democrației - tirania majorității, revoluția și totalitarismul - sunt înfățișați din perspectiva criticii liberale a unor autori precum John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville, Karl R. Popper, Raymond Aron sau Leo Strauss. ■

ALEXANDRU RADU - conferențiar dr la Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir", autor al lucrărilor *Fenomenul partidist*, *Nevoia de schimbări*, *Partidele politice din România după 1989* etc.

Constituția - de la mobilizarea la urne la mobilizarea urnelor

FLORIN CIORNEI

The article analyses the problematic of the referendum for the Romanian Constitution revision from different aspects perspective: organization, promotional campaign, legal frame but highlighting the problem of irregularities and frauds reported by independent observers and oppositional political parties. Considered a step forward into the Romanian transition to democracy (at least comparing with the 1991 Constitution), the birth of the new fundamental law is unfortunately based on a huge mystification that was called „from the electoral mobilization to the ballot boxes mobility”.

Legea de revizuire a Constituției a întrunit, în Parlament, acordul tuturor partidelor politice cu excepția PRM. Pentru varianta finală a textului, deși aveau obiecții și nemulțumiri punctuale față de anumite amendamente pe care ar fi vrut să le aducă, și-au dat acordul atât PNL și PD, cât și UDMR¹, partenerul de guvernare al PSD. Toate aceste partide, cu excepția PRM au promis sprijin în campania de votare. În final s-a văzut că PSD a fost singurul care a identificat demersurile de impunere a unei noi Constituții cu un război personal pe care trebuia să-l câștige. Deși Constituția era o chestiune a tuturor, referendumul a părut mai degrabă o chestiune internă, de partid, a PSD. După cum avea să reiasă și din cutremurul declanșat asupra monoliticii structuri oligarhice a PSD – anunțat de “demisiile” a trei miniștri ai cabinetului Năstase – eșecul referendumului ar fi însemnat pentru PSD începutul unui eșec electoral. Președintele executiv al PSD, Octav Cozmâncă a subliniat că eventuale rezultate slabe la referendum ar putea fi interpretate ca un semn al lipsei de eficiență a organizațiilor locale ale partidului, și le-a pus în vedere liderilor locali că, pentru menținerea funcțiilor, rezultatele la referendum vor fi un “criteriu de performanță”. Organizarea referendumului a început pe “linie administrativă” la nivel guvernamental, și s-a terminat pe “linie de partid”. Momentul crucial când referendumul a devenit o chestiune de viață și de moarte a PSD a fost finalul primei zile de vot, când s-a înțeles că dezinteresul electoratului pentru Constituție trebuie compensat de efortul activiștilor social-democrați. Eșecul parțial al campaniei lui Dâncu de mobilizare la urne a fost reparat de succesul mobilizării urnelor spre votanții pasivi, acțiuni în care lideri s-a dovedit din nou

Marian Opreșan, “Bebe” Ivanovici, Nicolae Mischie, Gheorghe Savu etc., consacrații “baroni locali” ai partidului de guvernământ. Încă o dată, cum avea să o spună chiar Ion Iliescu, “țărani au salvat națiunea”².

1. Organizarea

Conform declarației lui Vasile Dâncu, directorul Agenției de Strategii Guvernamentale (ASG), în asigurarea condițiilor de desfășurare a referendumului au fost urmărite două componente: una, a organizării, executată de Ministerul Administrației și Internelor (MAI), alta de “informare plus persuasiune”, asigurată de ASG. La nivelul fiecărui județ, prefectura era cea care conducea campania de organizare. Asigurarea secțiilor de votare, a materialelor publicitare, a buletinelor de vot, a ștampilelor etc. erau acțiuni subordonate prefecturii. De altfel, firmele care s-au ocupat de asigurarea tuturor acestor condiții logistice au fost stabilite de prefectură. Ele nu au fost decise prin licitații, ci “prin încredințare directă”³, metodă conformă cu legea, motivându-se că nu exista timp pentru așa ceva. Au existat cazuri semnalate de presă în care firmele “câștigătoare” aparțineau zonei cunoscute sub numele de “clientela PSD” (Teleorman, Bacău și Neamț)⁴. Suplimentar față de asigurarea condițiilor materiale pentru desfășurarea votului, pe linie guvernamentală și de partid, prefectii au exercitat comenzi pentru mobilizarea cetățenilor la vot prin intermediul direcțiilor aflate în subordinea lor. Ilustrativ este cazul Bistrița-Năsăud, unde prefectul a făcut “instrucțiunile” asupra Inspectoratului Școlar Județean, inspectorii asupra directorilor de școli, aceștia asupra profesorilor, profesorii, la rândul lor, direct asu-

pra părinților în ședințele cu părinții, fie, indirect, asupra elevilor, ca aceștia să le transmită acasă părinților cât de important este să se prezinte la vot⁵. Cele mai importante presiuni s-au făcut însă pe linie de partid, și ele s-au referit la partea de “mobilizare” la vot a populației prin “cointeresară”. Cele mai discutabile inițiative pe parcursul votului au aparținut unor lideri locali ai acestui PSD – tombole, șantaje, amenințări, promisiuni etc. – iar vehicularea “urnelor” mobile a fost un efort 100% PSD.

Tot la capitolul deficiențe de organizare pot fi trecute rezultatele semnalate în unele localități cu privire la participarea de mai mult de 10%. Autoritățile au explicat aceste cazuri prin faptul că, deoarece listele electorale permanente nu erau actualizate, mulți cetățeni au trebuit să fie trecuți pe liste speciale⁶.

2. Campania de promovare

Campania de promovare a fost organizată la nivelul mesajelor de ASG. De contactul și relația cu canalele mediatice s-a ocupat firma MacCann Erickson, firmă de asemeni aleasă, conform motivațiilor expuse de șeful AGS, datorită faptului că era cea mai mare, a venit cu oferta cea mai consistentă, și s-a mai lucrat cu ea cel puțin în campania de integrare în NATO și în promovarea vizitei președintelui american Bush, la București. Vasile Dâncu a fost cel care a supervizat conținutul mesajelor publicitare. Potrivit șefului AGS, Guvernul a aruncat în joc câteva milioane de fluturași, 3000 de banere, și 200.000 de afișe. Costurile campaniei de promovare a referendumului au fost estimate de Dâncu la aproximativ 1 milion de euro, iar costurile întregii campanii de organizare și desfășurare erau estimate la 3 milioane de euro. De altfel, a funcționat și o Comisie de monitorizare și asigurare a transparenței cheltuielilor pentru referendum compusă din câte un reprezentant al partidelor politice parlamentare și din liderii unor organizații ale societății civile cum ar fi Asociația ProDemocrația (APD), Agenția de Monitorizare a Presei – Academia Cațavencu (AMP) și Clubul Român de Presă⁷.

Campaniei de popularizare a Constituției organizată de AGS i s-a reproșat că asociază votul pentru Constituție cu adeziunea pentru integrarea în structurile euro-atlantice, că insistă pe îndemnul la vot fără a face eforturi de informare, că folosește în exces strategii de marketing comercial în defavoarea tehnicilor de comunicare politică, iar Guvernului în special i s-a reproșat că a așteptat până la luna de dinaintea referendumului să înceapă demersurile de informare asupra modificărilor aduse Constituției.

O problemă pe care a insistat mass-media a fost aceea că cetățenii se vor prezenta la vot dar nu vor ști ce votează, exemplare fiind în acest sens interviurile realizate în comune din județele Teleorman și Giurgiu care avea ca subiecți cetățeni care credeau că urmează să se prezinte la vot pentru a-l vota “pe domnul Iliescu”.

Un sondaj comandat de guvern și executat de Metro Media Transilvania anunța că prezența la referendum va fi de 73%⁸. În ciuda acestor estimări optimiste, exista temerea unei participări mai puțin entuziaste. Pe lângă apelul Guvernului și al PSD de a participa la vot și de a spune “Da”, au existat apeluri similare din partea PNL, PD, PUR, AP, PNȚCD, deși aceste partide nu s-au implicat logistic și “emoțional” după măsura PSD⁹. La nivelul Parlamentului s-a decis ca în săptămâna de dinaintea referendumului să se suspende lucrările plenului și comisiilor, iar parlamentarii să meargă în teritoriu pentru a coordona campania de promovare a Constituției. Acest lucru s-a petrecut mai ales cu parlamentarii PSD, care pe circumscripția de care aparțineau, aveau “în responsabilitate” anumite zone. Și din felul în care s-a implicat în promovarea Legii de revizuire, și din felul în care a reacționat în preajma configurării rezultatelor și după stabilirea acestora, principalul pierzător al acestei curse ar fi fost PSD. Responsabilitatea eșecului ar fi căzut pe umerii săi, iar cei care s-ar fi bucurat în eventualitatea unui eșec, ar fi fost toți cei care se bucură, de regulă, la “rateurile” date de acest partid.

3. Desfășurarea votului

Conform legii de organizare a Referendumului, desfășurarea consultării populare are loc într-o singură zi. La inițiativa Guvernului a fost prelungit termenul, votându-se în două zile consecutive, sâmbătă și duminică. Cu excepția PRM, toate partidele au salutat această măsură. În prima zi, 18 octombrie, prezența a fost sub așteptări, la închiderea urnelor estimându-se o rată de participare de 14,20%. Felul în care a evoluat participarea alegătorilor de-a lungul zilei de 18 octombrie a înrădăcinat treptat ideea că există un mare pericol ca la referendum să nu se prezinte “jumătate plus unu” din corpul electoral, și astfel să nu se îndeplinească cerința legală pentru a fi validată consultarea populară. A doua zi a votului a fost dominată de această idee, temerea că e foarte probabil să nu se prezinte la vot jumătate plus unu din alegători a monopolizat tematica pronosticurilor. Cota de participare estimată a îngrijorat PSD care, în dimineața celei de-a doua zi de vot, a convocat o teleconferință de urgență cu preșe-

dinții OJ ale PSD, condusă de președintele executiv Octav Cozmâncă. Acesta a declarat că “avem toate motivele să fim optimiști și să credem că procentul de participare la vot va fi de peste 60%. Colegii noștri din județe s-au organizat, sunt repartizați pe municipii, pe orașe, comune, pe responsabilități concrete și, așa cum bine știți, avem și criterii de performanță pentru cei care au asemenea responsabilități și care de săptămâni de zile se ocupă de zonele respective. Vom aprecia, sigur, activitatea colegilor noștri din teritoriu, de la județe și ei la rândul lor pe cele din municipii, orașe și comune și în raport de acest criteriu de performanță, de modul în care au reușit să determine populația să participe la vot.”¹⁰ Prin această convocare urgentă a liderilor județeni ai PSD, referendumul pentru modificarea Constituției intra în faza finală a transformării într-o problemă de partid, și nu una a clasei politice, sau a guvernului în mod special. Un eventual eșec al referendumului erau un eșec al PSD, și foarte probabil ar fi declanșat un mic cutremur în structurile acestui partid. De altfel, PSD a fost singurul care s-a identificat permanent și complet cu acest eveniment de modificare a Constituției, și se poate spune că rezultatul (în special în ceea ce privește desfășurarea votului) reprezintă voința PSD, și fără eforturile sale nu ar fi fost dus până la capăt.

Evoluția prezenței la vot a fost surprinzătoare. În ziua de 18 octombrie la ora 12, prezența estimată pe un eșantion de 2.295 secții de votare era de 4,14%. La acea oră, președintele BEC, Constantin Furtună aprecia că la sfârșitul zilei prezența va fi în jur de 25%. La ora 16, prezența estimată era de 8,19%, iar la ora 22, la închiderea urnelor a fost de 14,29%. În ziua de 19 octombrie, prezența a evoluat spectaculos, în special în ultimele două ore de vot. La ora 12 era de 23,19%, la ora 16, 35%, iar la ora 18, 45,50%¹¹. În ultimele 4 ore prezența estimată creștea constant cu câte 10 procente. Un calcul efectuat de presă a arătat că în ultimele 2 ore de vot, ritmul de prezentare la urne a fost de 1 cetățean pe minut, iar la secții s-au format cozi, ceea ce era puțin probabil.¹² La ora 20, închiderea definitivă a urnelor, prezența estimată a fost de 54,46%.

Situația estimării cu privire la participarea la vot pe județe arăta astfel: Vrancea - 73,76%, Ilfov - 69,41%, Teleorman - 67,54%, Gorj - 67,22%, Dâmbovița - 65,70%, Vâlcea - 65,47%, Suceava - 65,37%, Buzău - 63,84%, Giurgiu - 63,71%, Satu Mare - 61,96%, Vaslui - 60,51%, Mehedinți - 60,00%, Sălaj - 59,82%, Brăila - 59,33%, Olt - 58,53%, Neamț - 58,49%, Caraș-Severin - 57,29%, Ialomița - 57,27%, Harghita - 56,46%, Bacău - 56,40%,

Botoșani - 56,31%, Sibiu - 56,18%, Bistrița-Năsăud - 55,90%, Iași - 55,70%, Galați - 55,22%, Dolj - 54,95%, Prahova - 54,48%, Călărași - 54,30%, Argeș - 53,61%, Maramureș - 52,82%, Arad - 52,27%, Bihor - 52,09%, Mureș - 51,01%, Tulcea - 50,38%, Alba - 50,11%, Hunedoara - 49,27%, Constanța - 48,96%, Cluj - 47,73%, Brașov - 46,66%, Covasna - 45,96%, Timiș - 45,27% și București 38,13%.¹³

Estimările finale au fost foarte apropiate de rezultatele numărării voturilor. Județele aflate constant în topul cu prezența estimată cea mai ridicată (Vrancea, Giurgiu, Teleorman, Dâmbovița, Gorj) au rămas pe aceleași poziții și după numărarea voturilor.

4. Problema absenteismului

Corpul electoral convocat la referendum număra 17.842.103 de alegători, așteptați să-și prezinte opțiunile la 15.724 secții de votare. Dintre aceștia, s-au prezentat la vot, conform numărării finale validate de BEC, 9.934.441 de alegători. Participarea reală la referendum va rămâne o necunoscută, mai ales datorită excesului folosirii urnelor mobile și imposibilității de a compara listele permanente cu listele speciale. Câți alegători au votat la urnele mobile va fi foarte greu de determinat, întrucât formularele proceselor verbale cu situația voturilor pe secții nu includ rubrică separată pentru numărul de alegători pe liste speciale.

Absenteismul la referendum a fost o problemă care a primit explicații variate, și soluții diverse. Unele responsabilizau în ansamblu clasa politică românească. Reprezentanții societății civile au considerat că participarea redusă la referendum a fost “un semnal adresat clasei politice”, “o reflexie a dezgustului față de politică” (Cristian Pârvulescu), “o consecință a dezinteresului, lipsei de informare și a unor nemulțumiri și frustrări personale față de putere” (Dan Pavel), “o reacție la aroganța actualei guvernări” (Mircea Toma).¹⁴ Altele, partizane, erau un pretext de continuare a luptei politice pe axa putere-opoziție. Situarea unor orașe precum București, Timișoara, Cluj pe ultimele locuri în topul participării la vot, a fost interpretată de elita PSD drept vot de blam pentru primarii partidelor de opoziție care le conduc. Au fost vizați în special Traian Băsescu (PD) și Gheorghe Ciuhandru (PNȚCD). În replică, Traian Băsescu considera că “bucureștenii sunt mai bine informați și au pedepsit nu Constituția, ci un sistem profund corupt, pe domnii Ion Iliescu, Adrian Năstase, miniștrii și secretarii de stat, ca și aroganța acestora”.¹⁵

Liderii partidului de guvernământ s-au avântat în explicații triumfaliste cu privire la succesul

referendumului, Participarea de doar 55% a fost considerată, ulterior estimărilor de 73% (Dâncu) și planificărilor de 60% (Cozmâncă) normală când este privită comparativ cu participarea la referendum din alte țări europene. Cu toate acestea, îngrijorările lor au fost profunde, și mai degrabă personale, sau de grup pentru că le periclatau propriile poziții. Două sunt argumentele pentru care participarea la referendum nu a fost o chestiune “normală”. Întâi, reacția președintelui Iliescu de a se supăra pe cei care nu s-au deranjat să răspundă chemării de a veni la vot, punând autoritățile în pericolul de a cheltui încă o dată bani pentru un nou referendum. Ideea a fost preluată imediat de premierul Năstase și de președintele executiv al PSD, Octav Cozmâncă, și a fost ulterior agreată de întreaga elită a PSD. În al doilea rând, lejeritatea cu care liderii PSD au acoperit folosirea excesivă a urnelor mobile. Ion Iliescu, de exemplu considera că apelul la urna mobilă în cadrul referendumului nu a fost făcut în exces și nici nu a constituit o încălcare a legii. “A fost și o vreme proastă și a fost o situație de apreciat faptul că secțiile de votare au venit în întâmpinarea oamenilor. Nu văd nimic anormal”, a afirmat șeful statului.¹⁶

5. Rezultatele

După validarea de către BEC a rezultatelor avansate de cele 42 de circumscripții electorale, participarea la urne în cadrul referendumului pentru adoptarea Constituției revizuite a fost stabilită la 9.934.441 dintre persoanele cu drept de vot, adică 55,70%. 89,70%, adică aproximativ 8,9 milioane de persoane, au votat “DA”, iar 8,81%, adică 873.476 persoane, au votat “NU”. Procentul voturilor nule este 1,49%, adică 147.727 persoane. Procesul verbal de validare a referendumului a fost semnat de cei șapte judecători membri BEC, de reprezentantul UDMR și de reprezentantul PUR (cu două obiecții referitoare la urnele mobile și la organizarea unor tombole). Reprezentantul PRM a refuzat să semneze procesul verbal, iar reprezentanții PD și PNL nu s-au prezentat la ședința BEC și, de asemenea, nu au semnat documentul¹⁷. Rezultatele au fost validate prin hotărârea Curții Constituționale din 23 octombrie 2003¹⁸.

6. Contestații și sesizări

În ciuda faptului că toate partidele politice, cu excepția PRM, au fost de acord cu legea de revizuire, modalitatea de desfășurare a referendumului a fost contestată de toate partidele cu excepția PSD și UDMR. Datorită felului surprinzător în care evoluase participarea electoratului la referendum, o im-

presia destul de răspândită în rândul adversarilor PSD a fost aceea de înșelătorie. Absenteismul a surprins pe toată lumea, dar cel mai surprins a fost PSD, iar prin liderii săi au reacționat nedemocratic. Era o evidență trecerea la limită a Constituției. În ciuda eforturilor spectaculoase, Guvernul nu a reușit să suscite interesul favorabil unei proporții semnificative din electorat. Liderii puterii nu au apucat să se bucure decât pe jumătate de această victorie, această consultare populară a fost citită ca pe un semnal negativ. La nivelul guvernului, exact atunci când liderii partidelor opoziție acuzau “frauda electorală”, premierul anunța demisiile a trei dintre cei mai contestați miniștri – Șerban Mihăilescu, Hildegard Puwak și Mircea Beuran. Partidele de opoziție au considerat aceste demisii drept o diversiune care să distragă atenția de la problematica suscitată de desfășurarea referendumului. Tot în aceeași zi de 20 octombrie, Ion Iliescu, fără să-și ascundă furia pentru că aproape jumătate din populația cu drepturi electorale este indiferentă la eforturile puterii, a avertizat că se va modifica legislația electorală în așa fel încât validarea consultărilor populare să nu mai fie condiționată de prezența a cel puțin jumătate plus unu din electorat.

Felul în care s-a “forțat” votarea Constituției a indus impresia de fraudă. Deși nu s-a dovedit până în momentul actual că a fost vorba de fraudă, impresia lăsată a fost că, fără anumite abuzuri, această Constituție nu ar fi fost votată. Președintele PD, Traian Băsescu a caracterizat referendumul drept fraudă și a acuzat, într-o conferință de presă, “Guvernul că a folosit mijloace sistematice de fraudare”. El a solicitat Parchetului General să verifice neregulile semnalate, în special cele legate de folosirea urnelor mobile, acordarea de recompense alegătorilor care se prezintă la vot, dreptul de a vota pe baza buletinului de identitate, a cărții de alegător sau a pașaportului și “șantajul”, folosit în special la sate, unde s-ar fi condiționat acordarea subvențiilor agricole cu votul la referendum. Theodor Stolojan, președintele PNL a susținut că, potrivit unor surse din serviciile române de informații, prezența la referendum a fost de numai 44%.¹⁹

Contestațiile depuse la BEC, cererile de invalidare a rezultatelor (în Capitală de exemplu, PD a solicitat invalidarea referendumului), solicitarea demisiei Guvernului, acuzele de fraudă venite din partea PD și PNL au primit replica PSD care le-a acuzat de “atitudine duplicitară cu privire la Constituție” și că “au încercat să politizeze și să blocheze proiecte de interes național, necesare integrării euro-atlantice a României”. Octav Cozmâncă a carac-

terizat atitudinea liderilor PD și PNL drept “joc la două capete”²⁰

O parte din sesizările avansate către BEC, au fost delegate spre rezolvare către Parchetul General. Acesta a fost și cazul celei venite din partea Agenției de Monitorizare a Presei “Academia Cațaven-cu”(AMP) și prin care se semnală ilegalitatea demersului Romsilva, care a promis că va da lemne cetățenilor care vor vota Constituția.

La 20 octombrie AMP și APD au depus o sesizare la BEC în care semnalau nereguli produse în desfășurarea referendumului și încălcări ale Legii 3/2000. Astfel, cele două organizații ale societății civile sesizau la secțiunea “nereguli” posibilitate de a vota alternativ cu actul de identitate, cartea de alegător sau pașaportul, fără a se mai aplica autocolante, ci doar timbre care puteau fi dezlipite. Acest lucru “a făcut să nu poată exista nici un control cu privire la numărul de cetățeni care și-au exprimat dreptul la vot și numărul de voturi exprimate de fiecare”. La secțiunea “încălcarea legii” se semnală “nerespectarea art. 54, alin 1 din L 54/2000 în care se prevede că “promisiunea, oferirea sau darea de bani sau alte foloase în scopul de a determina alegătorul să voteze sau să nu voteze în cadrul referendumului se pedepsește cu închisoarea de la 6 luni la 5 ani”. În acest sens, pot fi enumerate o sumedenie de exemple, între care:

- Inițiativa Regiei Naționale a Pădurilor de a acorda, gratuit, lemne de foc pentru comunele cu cea mai mare participare la referendum;
- Adoptarea, de către consiliul local al municipiului Bacău, a hotărârii de organizare a unei tombole, pentru cei care urmau să voteze în cadrul referendumului, premiile constând în 73 de televizoare; mai mult, urnele pentru tombolă au fost amplasate chiar în incinta secțiilor de votare;
- Inițiativa de a organiza, în comuna Podoleni din județul Neamț, o tombola prin care, cei care participau urmau să primească premii constând în mobilă în valoare de 10.000.000 lei;
- Accesul gratuit la meciul de fotbal Oțelul Galați - Ceahlăul Piatra Neamț, pentru persoanele care au prezentat, la intrările în stadion, actul de identitate cu dovada ca au votat (spre deosebire de ceilalți spectatori care au cumpărat bilete la meciul respectiv).

Considerăm că tot din aceasta categorie de nereguli fac parte și amenințările adresate, de către o serie de aleși locali sau funcționari publici, alegătorilor din anumite localități, pentru a-i îndemna pe aceștia să voteze. Dintre exemple, unele relatate pe larg și în presă, putem menționa:

- Declarația Președintelui Consiliului Județean Gorj - Nicolae Mischie, că nu îi va mai primi în audiență pe cei care nu vor putea face dovada că au votat la referendum;
- Declarația Primarului orașului Râșnov că persoanele care beneficiază de ajutoare sociale nu vor mai primi aceste ajutoare dacă nu votează;
- Amenințarea cu neplata pensiei, în caz de neparticipare la vot, pe care Primarul comunei Branișca din județul Hunedoara le-a adresat-o pensionarilor din localitate.

O altă ilegalitate, ce a putut fi constatată pe întreg cuprinsul țării, a constat în folosirea abuzivă a urnelor mobile, în contradicție cu prevederile art. 40 din Legea 3/2000.”²¹

Tipologia neregulilor și posibilităților de fraudă a fost preluată de Alianța PD-PNL care, împreună cu PRM au solicitat Biroului Permanent al Camerei Deputaților constituirea unei Comisii de anchetă a desfășurării referendumului. Reprezentanții PSD din Biroul Permanent al Camerei au propus o variantă alternativă, pronunțându-se pentru constituirea comisiei parlamentare după ce sunt primite rezultatele anchetelor efectuate de Parchetul General în urma sesizărilor depuse²². Atât PNL, cât și PD s-au declarat pentru Legea de modificare a Constituției, dar împotriva felului în care a fost “votată”. PRM a depus la BEC 7 contestații, iar la Birourile Electorale Județene 48, respectiv 128 verbale²³. Toate contestațiile sale au fost au primit avizul negativ. PRM a fost singurul partid care a continuat contestarea referendumului până la nivelul Curții Constituționale.

Cu excepția PRM, a radicalilor din UDMR, și a câtorva voci izolate care au contestat noua Constituție la nivelul conținutului, atât partidele de opoziție (PD, PNL, PUR, PNȚCD, AP, cât și reprezentanții societății civile (APD, AMP, SAR, Alianța Civică, confederațiile sindicale) au fost de părere că aceste modificări sunt benefice, că ele reprezintă un progres față de Constituția din 1991. Deși s-a argumentat că aceste modificări sunt rezultatul unui efort colectiv, și deci nu reprezintă o realizare a PSD, și a guvernului Năstase, nu a putut fi depășită percepția că beneficiarul imediat și major al validării populare a noii Constituții este chiar partidul de guvernământ.

Acordul forțelor politice de a nu “politiza” referendumul s-a fisurat în cea de-a doua zi de vot, însă acest lucru s-a văzut ulterior în declarațiile liderilor PSD. Adrian Năstase a reproșat partidelor de opoziție că doar “au mimat interesul pentru un rezultat pozitiv. Știu că sunt niște acuze din partea unor partide politice, care, pe de o parte, spuneau

că sprijină referendumul și Constituția dar, pe de altă parte, nu au știut cum să pună bețe în roate ca să blocheze venirea la vot și eventual prin acțiuni în cadrul secțiilor de vot să ridice tot felul de excepții, să încerce să blocheze votarea Constituției”, a afirmat liderul PSD.²⁴ Pentru liderii PSD, dezacordul cu practicile extrem de discutabile, erau semn de duplicitate, simplificând problemele, aceștia ajungeau să dea consecvent răspunsuri eronate. Pentru PSD Constituția trebuia votată prin orice metodă. Această atitudine a condus la sentimentul potrivit căruia Constituția a devenit ceva “băgat pe gât”.

7. Concluzii

Pentru președintele Ion Iliescu, adoptarea noii Constituții este “un moment fundamental al democrației”²⁵, pe care la marcat a doua zi după referendum când și-a exprimat în stilul său fesenist indignarea față de absenteiști. Pentru premierul Năstase, referendumul pentru aprobarea noii Constituții “a reprezentat un test de maturitate atât pentru populație, cât și pentru partidele politice”. Pentru UDMR a fost “cel mai important eveniment politic al anului”. PRM a redus toate semnificațiile la cea a fraudei, liderul său, Vadim Tudor calificându-l drept “cea mai mare fraudă din istoria României”. PD și PNL, dincolo de contestațiile depuse, au asumat aprobarea Constituției chiar și cu inconvenientele legate de numeroasele aspecte discutabile. Fără a renunța însă la intențiile de a evalua a posibilităților de fraudă electorală lăsate de interpretarea actualiei legislații electorale, din perspectiva următoarelor alegeri, Alianța PD-PNL s-au pronunțat pentru îmbunătățirea condițiilor legale de desfășurare a consultărilor populare.

Traseul parlamentar al legii de revizuire a Constituției a demonstrat că forțele politice pot ajunge la un acord pentru a produce modificări constituționale. Dar referendumul a arătat că acordul forțelor politice este minim, eventualitatea unui eșec a condus la accentuarea luptei partizane pe axa putere-opoziție.

Absenteismul manifestat la această consultare populară a dat prea puțin de gândit în special partidului de guvernământ, acesta dovedind înclinații mai degrabă către ignorarea nemulțumirii și dezinteresului electoratului, decât către determinarea cauzelor și atenuarea lor²⁶.

Referendumul a devenit un obiectiv al conducerii partidului de guvernământ asumat de liderii locali. Structurile inferioare ale PSD au demonstrat că pot răspunde eficient la solicitările conducerii centrale și că se pot mobiliza pentru îndeplinirea planului. A fost un prilej suplimentar pentru concu-

rența “baronilor locali” de a-și consolida pozițiile în partid și de a crește în ochii conducerii centrale a PSD. La nivel național, PSD a demonstrat că este încă un partid solid și că voința lui poate fi transformată în lege.

Catalogările și concluziile simpliste în care s-au avântat Ion Iliescu și Adrian Năstase explicând absenteismul în mediul urban, pe categorii de vârstă și educație comportă anumite amendamente. Ion Iliescu a subliniat că cei de la sate au votat pentru cei de la oraș, iar Năstase a subliniat că bătrânii s-au deplasat să voteze pentru viitorul tinerilor, însă au uitat să menționeze, un fapt cel puțin la fel de adevărat ca cel cuprins în declarațiile lor: electoratul sărac, de vârstă înaintată, dezinformați, speriați, constrâns, manipulat, dependent de autorități a “ieșit” de asemenea să voteze pentru continuitatea oligarhiilor pesediste locale și centrale.

E eronat să-i asociem pe cei care nu s-au prezentat la vot cu electoratul PRM. Absenteismul, în ciuda afirmațiilor post-referendum făcute de Vadim Tudor (prin care estima electoratul PRM la aproximativ 35-40%), nu a avut la bază doar îndemnul PRM și al radicalilor maghiari de nu participa la referendum. O parte considerabilă dintre aceștia nu au venit pentru că nu au fost interesați de Constituție, pentru în general sunt neparticipativi.

Numărul celor care nu au putut disocia “DA” pentru Constituție și Europa, de un implicit “DA” pentru Năstase, “DA” pentru oligarhia PSD, “DA” pentru aroganță, nesimțire și corupție a fost nesemnificativ, ceea ce înseamnă că absența de la referendum ca “vot de blam pentru clasa politică” a fost o atitudine personală și nu de grup, o atitudine locală și nu de masă.

NOTE

¹ UDMR a fost, de altfel, poate tocmai pentru că era partener de guvernare cu PSD, cel mai loial susținător al campaniei de aprobare populară a Legii de revizuire a Constituției. UDMR nu a avut nici o obiecție, și nu a depus nici o contestație, față de modul în care s-a desfășurat votul pentru noua Constituție. UDMR a “închis” ochii la toate presupusele abuzuri procedurale comise de oamenii partidului, atât cele în nume personal, cât și cele în numele autorității guvernamentale.

² *Rompres*, Informații Centrale, 20 octombrie 2003.

³ Costurile buletinelor de vot au variat de la 20 de lei în Gorj, până la 89 lei în Brașov, 100 lei în Alba, 206 în Mehedinți, Hunedoara, 248 lei etc. *Rompres*, Informații Locale, 9 octombrie 2003.

⁴ “Ziua”, 17 octombrie 2003.

⁵ *Mediafax*, 17 octombrie 2003.

⁶ “Evenimentul Zilei”, 22 octombrie 2003. În Dolj au fost semnalate 6 comune unde prezența a fost mai mare de 100%. În comuna Murgași, 138 de cetățeni au votat pe liste speciale.

⁷ “Cotidianul”, 8 octombrie 2003.

⁸ *Barometrul de Opinie Publică*, Metro Media Transilvania: 74% dintre cei chestionați dădeau ca sigură prezentarea la referendum, iar 16% au răspuns că probabil vor veni. Doar 11% erau cei care “sigur nu veneau”, “probabil nu vor veni” sau erau nehotărâți. Sondajul a fost efectuat în perioada 10-12 octombrie pe un eșantion de 1707 persoane, și a fost realizat în proporție de 75% prin interviuri telefonice.

⁹ Partidul de guvernământ avusese cu o lună înainte de desfășurarea referendumului o *Conferință* a aleșilor săi locali (primari și consilieri județeni) unde se efectuase “instructajul” în privința mobilizării populației la vot. Presiunile structurilor centrale de conducere ale PSD asupra structurilor sale locale au cunoscut diverse forme: una dintre ele a fost directiva trimisă de Delegația Permanentă către organizațiile județene, în care li se solicita să mobilizeze lumea la vot pentru că participarea la referendum va fi “un criteriu de performanță” al organizațiilor locale, în funcție și de aceste rezultate urmând să se facă “schimbări radicale” (Iași și Călărași).

¹⁰ *Rompres*, Informații Centrale, 19 octombrie 2003.

¹¹ *Rompres*, Informații Centrale, 18 octombrie 2003.

¹² “Ziua”, 21 octombrie 2003.

¹³ *Rompres*, Informații Centrale, 19 octombrie 2003.

¹⁴ “Cotidianul”, 20 octombrie 2003.

¹⁵ “Evenimentul Zilei”, 21 octombrie 2003.

¹⁶ *Rompres*, Informații Centrale, 20 octombrie 2003.

¹⁷ *Rompres*, Informații Centrale, 21 octombrie 2003.

¹⁸ *Rompres*, Informații Centrale, 23 octombrie 2003.

¹⁹ *Rompres*, Informații Centrale, 20 octombrie 2003.

²⁰ *Rompres*, Informații Centrale, 21 octombrie 2003.

²¹ Sesizarea APD și AMP către BEC, din 20 octombrie 2003, în www.mma.ro.

²² “Cotidianul”, 6 noiembrie 2003.

²³ *Rompres*, Informații Centrale, 19 octombrie 2003.

²⁴ *Rompres*, Informații Centrale, 20 octombrie 2003.

²⁵ *Rompres*, Informații Centrale, 23 octombrie 2003.

²⁶ O reacție similară a manifestat și UDMR, care la două săptămâni de la referendum a dat publicității un sondaj realizat în cele două zile ale referendumului printre cetățenii de naționalitate maghiară, în care anunța triumfalist că marca majoritate a populației maghiare este de acord cu menținerea Protocolului cu PSD. Liderii UDMR, nu au menționat însă că acest sondaj a fost făcut doar în rândurile celor 55-60% dintre maghiarii care au participat la referendum, și care s-au prezentat la vot pentru că agreează conducerea Uniunii favorabilă menținerii Protocolului, și că de fapt doar 89% dintre cei 70% care au acceptat să răspundă s-au declarat pentru colaborarea cu PSD. “Cotidianul”, 29 octombrie 2003.

FLORIN CIORNEI - Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Master în Științe/Teorii Politice la facultatea de Științe Politice, Universitatea București.

SEMNAL

Larousse

Lumea musulmană - o religie, societăți multiple

Traducere din franceză de Luminița Ene

Editura: RAO

Anul apariției: 2003

Descriere

Aproximativ o cincime din locuitorii planetei, repartizată pe cinci continente, se declară adepți ai Islamului și consideră Coranul izvorul credinței lor și al preceptelor fundamentale ale practicii religioase, dar și al regulilor de comportament ce ghidează viața lor morală, socială și uneori politică.

Din acest motiv, apartenența la o credință și la tradiții comune, afirmate cu mai multă sau mai puțină forță, este oare suficientă pentru a trasa contururile unei lumi musulmane atât de diverse, a cărei unitate, exaltată de elementele cele mai radicale, de obicei plasate sub egida Islamismului, pare să țină de profesiunea de credință politică și de dorința pioasă? ■

Mihaela Vlăsceanu

Organizații și comportament organizațional

Editura: Polirom

Anul apariției: 2003

Cuprins

Specificul organizațiilor și al organizării sociale • Tipuri și forme de organizare • Structura socială a organizației • Organizațiile și mediul lor • Cultura organizațională • Management organizațional și conducere • Despre eficiența conducerii în secolul XXI

Descriere

Analiza amănunțită a comportamentului organizațional face ca lucrarea Mihaelei Vlăsceanu să fie una de referință în literatura românească de specialitate. Până acum, tema a fost abordată doar colateral sau analizată pe domenii mai înguste. Cititorul va găsi în acest volum o abordare pe mai multe niveluri a comportamentului organizațional (membrii organizației, organizația, câmpul organizațional și managementul), unul dintre scopurile studiului fiind acela de a arăta modul în care, prin management, se pot obține rezultate superioare în funcționarea unei organizații. ■

Lideri și partide. Scenarii posibile

GABRIEL GHERASIM

The author tried to realize two potential scenarios: a positive (S1) and negative (S2) one in terms of the main Romanian party leaders' evolution. However now there are theoretical considerations some of them might become political realities in the next year. The future will validate or not these hypothesis.

Sociologia conducătorilor de partide, ilustrată de nume sonore și idei cu mare durabilitate peste timp, rămâne, pentru noi, un model analitic încă frecventabil, în pofida contestărilor și provocărilor neo-instituționaliste, tradiționale deja în mediile anglo-saxone. Oricum, departe de a se organiza în jurul unei concepții particulare asupra interesului general și a se mobiliza cu scopul de a accede la guvernare “în numele acesteia și pentru a o traduce în politici concrete”¹, partidele autohtone și, implicit, liderii lor, reprezintă, totuși, principalii actori politici interni ai momentului. Protagonisti ai viitoarelor alegeri prezidențiale, ei subscriu unei tipologiei relativ omogene: oameni încadrați *establishment-ului* “Vechiului Regim”, personalități bine individualizate, profund ancorate în conștiința publică, mereu în căutare de secundanți fideli. Cum vor acționa în viitorul apropiat? Cum se configurează setul de priorități pentru care vor opta în scopul maximizării șanselor într-o competiție ce se anunță destul de strânsă? Care va fi destinul lor în caz de succes sau insucces politic?

Interogațiile de mai sus nasc, inevitabil, un teren al incertitudinii pe care pot crește scenarii ipotetice. Exerciții de echilibristică analitică, evitate, cel mai adesea, din putoare academică, astfel de scenarii pot oferi, dacă nu soluții, cel puțin fertile subiecte de meditație. Desigur, în cultura română, indigența variabilelor țesute în jurul întrebării “ce s-ar fi întâmplat dacă?”, al *ucroniei*, prin urmare și al impactului său epistemic², constituie o deplorabilă realitate. Un singur exemplu este cât se poate de revelator. Istoriografia noastră din ultima jumătate de veac a fost, spre deosebire de con-soarta sa, critica literară, opacă la orice semnal de reînnoire metodologică – excepțiile sunt, și aici, nesemnificative – complăcându-se a rămâne închistată într-un proiect neo-pozitivist desuet și absurd.

Dar nu despre aceasta va fi vorba în rândurile de față, ci de răspunsurile la întrebarea, aparent inocentă, “ce se va întâmpla dacă...?” în acest scop vom construi, în jurul unităților de analiză selectate (respectiv liderii principalelor partide sau alianțe politice), două scenarii antinomice: cel dintâi (notat S₁) va fi articulat pe direcția și în sensul expectațiilor pozitive, de succes; al doilea (notat S₂) va fi edificat în sensul contrar, cel al așteptărilor negative, coextensive eșecului.

I. Iliescu și A. Năstase (PSD)

S₁: Perceput drept relativ omogen, PSD este, de fapt, un partid bicefal, în care două tendințe majore se “contrează” reciproc. Exponentul celei dintâi este I. Iliescu, pentru care partidul – în virtutea unor vechi deprinderi – trebuie să reprezinte interesele “celor mai largi pături ale populației”; al celei de-a doua este premierul A. Năstase, un lider pragmatic, care înțelege mobilizarea partinică asemenea modelelor occidentale conform cărora existența unei organizații pur politice este de-a dreptul iluzorie, iar membrii potenți nu pot fi stimulați decât prin cointerese economice.³ De aici continue pertractări pe teme dintre cele mai variate, de la impozitul proporțional vs. cota unică de impozitare, până la retorica stângistă a echității cetățenești vs. practica opulenței de dată recentă. Totuși, aceste tendințe/tensiuni – binecunoscute în cercurile occidentale cele mai influente și discrete – nu vor duce la fracționarea partidului, ci vor lăsa să se înțeleagă, *urbi et orbi*, că PSD nu este un partid monolitic, un partid-stat, cum vituperează opoziția. De altfel, între cele două grupuri informale există un acord tacit, care va avea drept rezultat final transferul unei părți cât mai substanțiale din capitalul politic al președintelui Iliescu, care nu mai poate candida pentru un nou mandat,

spre mai puțin charismaticul A. Năstase. În acest caz, el va deveni primul prim-ministru din istoria postdecembristă a României care se instalează confortabil la Palatul Cotroceni. Pentru aceasta, actualul premier și președinte al PSD comite o suită de măsuri greu anticipabile: menținerea contestării sociale la un nivel cât mai scăzut, accelerarea marilor privatizări către grupuri de interese specifice foarte influente, controlul focarelor de corupție și a căilor de drenaj și estomparea criticilor interne pe această temă, epurarea baronilor locali pe fondul existenței unei largi baze de selecție și evaluare a cadrelor, ele însele – disciplinate prin vocație – aduse la un grad de mobilizare fără precedent sub deviza “am făcut-vom face, am dat-vom da!”.

În contextul de față, câștigarea alegerilor generale va transforma PSD în forța politică ce va împlini multdorita integrare în UE, iar liderii săi vor fi premiați cu eterna recunoștință națională.

S₂: Tendințele divergente din PSD transformă un partid de mari dimensiuni într-o organizație nefuncțională, imobilă, tentaculară. În acest caz, sprijinul electoral pe care A. Năstase aspiră să-l obțină de la I. Iliescu devine nesigur, iar această ruptură, sesizată la vreme de electoratul tradițional, se transformă în confuzie. Lucrul este plauzibil în context general european unde “un anumit grad de identificare cu un partid nu poate fi interpretat drept inversul identificării cu alte partide”.⁴ Impopularitatea lui A. Năstase este fondată pe elemente palpabile: scumpirea alimentelor de primă necesitate, scandaluri repetate pe temele corupției și abuzurilor în cele mai neașteptate unghere al țării, boicotul oamenilor “de sistem”, dornici de o schimbare. Pe plan extern, oficialii UE nu se arată dispuși să negocieze cu un partener dubios, care încurajează corupția sistematică și patroanează o economie hibridă, plasată la mare distanță de idealul comunitar sintetizat în lapidara formulă “economie de piață funcțională”. Iar ostilitatea Departamentului de Stat este de domeniul notorietății.

Astfel, eșecul în alegerile prezidențiale va genera o cădere spectaculară a credibilității liderilor, însă PSD, partid născut pe ruinele “Vechiului Regim”, va supraviețui. Fie va coabita cu un președinte de altă culoare politică, fie va re trăi istoria perioadei 1996-2000 în postura celui mai influent partid de opoziție.

T. Stolojan și T. Băsescu (ADA)

S₁: Noua construcție politică devine, datorită dimensiunii și bicefalismului inexorabile, un pandant și competitor al PSD la câștigarea încrederii electoratului. Pentru T. Stolojan asumarea unui discurs de prezidențiabil (și nu de premier ca în anul 2000) este de la sine înțeleasă, precum și intervențiile punctuale și incisive ale lui T. Băsescu. Sobru și auster, cel

dintâi joacă cartea justițiarului, a dreptății, a onestității; al doilea mizează pe forța seducătoare a solidarizării în jurul ideii naționale. Ei își asumă rolurile magistral, ponderând vechi animozități și creând noi punți de colaborare, inclusiv în alegerile locale. Mai mult, Alianța renunță la centralizarea criticată adesea de unii analiști,⁵ lăsând organizațiilor teritoriale o cât mai largă autonomie. Astfel, electoratul nu va percepe noua alianță drept legatară moștenirii defunctei Convenții Democratice. T. Stolojan, noul președinte al României, va trebui să coabiteze cu un guvern ostil, sau nu? Cine va prelua frâiele PNL, experimentatul V. Stoica sau... T. Băsescu?

S₂: Proaspăta alianță electorală nu reușește să se articuleze structural și funcțional. Firește, mai modestul PD, urmând un *pattern* binecunoscut⁶, va căuta să-și exploateze partenerul dominant. Istoria subminării CDR se reiterează, numai că actorii și decorul sunt altele, PNL jucând rolul victimizatului PNȚCD. În același timp, T. Stolojan, orbit de rolul providențial-mesianic și de misiunea istorică pe care și le-a asumat și interiorizat, comite greșeli impardonabile: oferă funcții politice unor apropiați care nu dispun de suficientă legitimitate în partid, își selectează consilierii după criterii superficiale impuse de mass-media, nu reușește să se impună în fața oamenilor de afaceri importanți din partidul-mată, se angajează în talk-show-uri interminabile cu rivali mult mai spontani și mai utilizați din punct de vedere cultural. Insuccesul asigurat pune capăt unei cariere politice spre care s-au îndreptat mari speranțe.

C. V. Tudor (PRM)

S₁: Liderul unic și incontestabil al PRM se bucură de o situație de invidiat: în ultimii ani, curba popularității partidului urmărește îndeaproape pe cea a lui C.V. Tudor.⁷ Spontan, hrănit din apele sacerdoțiului universal protestant și ale național-comunismului protocronist, discursul său este încă seducător, credibil, penetrant, denunțând corupția și ipocrizia celorlalți. Viața politică este privită prin lentilele logicii carlschmittiene prieten/dușman.⁸ Este o logică care nu suferă de lipsa coerenței. De fapt, partidul pe care îl remorchează nu a participat la guvernare – cu excepția unui moment scurt și nesemnificativ – deci nu “a furat”! Mobilitatea sa depășește orice imaginație, el nu este un extremist inconcesiv, ci o personalitate care-și calculează cu atenție fiecare mișcare.

Ca orice intelectual, nu are, evident, apartenență clasială.⁹ Se poate deplasa cu dezinvoltură în toate mediile sociale fără riscul de a se traumatiza. Astfel, străpungând boicotul mediatic și depășind toate prognozele, C.V. Tudor reușește să acceadă în turul doi al

prezidențialelor, mană cerească pentru un partid care dă semne de oboseală și rutină.

S₂: Deși aparent incontestabil, liderul PRM nu se regăsește pe sine. Alocă prea mult timp și energie gazetăriei, iar discursul său justițiar, preluat de alți actori, se diluează, devenind monoton și redundant. Electoratul s-a maturizat, nu mai este satisfăcut de poncifele unei retorici desuete. Opu- lent și arogant, C.V. Tudor nu mai poate fi pur- tătorul de stindard a celor mai nevoiașe pături sociale, victime inocente ale tranziției. În exterior este considerat un populist extremist, deci nu este un partener. Blocajul mediatic și ostracizarea politică își fac pe deplin efectele: C.V. Tudor nu mai participă la Marea Finală. Oamenii „de aparat”, echilibrați, buni organizatori și mai puțin impre- vizibili vor crede că a sosit ceasul schimbării...

NOTE

¹ Daniel-Louis Seiler, *Les partis politiques*, Armand Colin, Paris, 1993, p. 119.

² O excepție notabilă este Sorin Antohi, autorul unor lucrări, exerciții subtile de erudiție și metodă, precum *Utopica. Studii asupra imaginarului social*, Ed. Științifică, București, 1991; *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Ed. a doua, Polirom, Iași, 1999; *Imaginaire culturel et réalité politique dans la Roumanie moderne. Le Stigmat et l'utopie*, L'Harmattan, Paris-Montreal, 1999.

³ Cf. Mancur Olson, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts-London-England, Seventh Printing, 1977, p. 133.

⁴ Franz Urban Pappi, „Political Behavior: Reasoning Voters and Multi-party Systems”, în *A New Handbook of Political Science*, Edited by Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann, Oxford University Press, 1998, p. 259.

⁵ Vezi Vladimir Pasti, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România – starea de fapt. Volumul I. Societatea*, Nemira, 1997, p. 139.

⁶ Mancur Olson, *op. cit.*, p. 29. De valențele modelului au beneficiat cu măiestrie UDMR (aflată la putere de multă vreme) și PUR, un partid insignifiant din perspectivă electorală, însă susținut de un influent trust financiar-mediatic.

⁷ Cf. Fundația pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de opinie publică*, mai 2003, The Gallup Organization, România, p. 89.

⁸ Cf. Carl Schmitt, *La notion de politique. Théorie du partisan*, Trad. Marie-Louise Steinhauser, Calman-Lévi, Paris, 1972, p. 116.

⁹ T. B. Bottmore, *Elites and Society*, Penguin Books, 1973, p. 90.

SEMNAL

Michael Walzer

Despre tolerare

Traducere Areta Voroniuc, studiu introductiv Anton Carpinski.

Editura: Institutul European, Iași

Anul apariției: 2003

Descriere

Michael Walzer, importantă personalitate a filosofiei politice americane, propune un studiu pe tema „coexistenței pașnice” în interiorul societăților marcate de importante diferențe: etnice, rasiale, religioase, politice etc. Sunt analizate „regimurile de tolerare” proprii imperiilor multinaționale (Persia, Egiptul, Imperiul Otoman), societății internaționale, societăților de imigranți și statelor-națiune, precum și „consecințele practice”: puterea, clasa, educația, religia etc. De o atenție specială beneficiază „cazurile complicate”: Franța, Israel, Canada, Comunitatea Europeană, dar și controversatul „multiculturalism” american. ■

Rene Remond

Religie și societate în Europa

Editura: Polirom, Iași

Anul apariției: 2003

Cuprins

O Europă întru totul creștină • Breșa • „Ches- tiunea religioasă” și mizele ei • Roma și papa- litatea • Religie și națiune. Două realități uni- versale • De la statul confesional la neutralitatea de stat • De la statul liberal la separație • Elementele de permanență • Reversul secu- larizării: independența Bisericii • O secula- rizare amiabilă • Astăzi și mâine

Descriere

Dintre toate subiectele care privesc socie- tatea, religia pare să fie cel mai important. Cartea lui Rene Remond oferă o vastă analiză a felului în care relația dintre religie (în special, cea creștină) și societate s-a modificat cu începere din secolul al XVII-lea și până în zilele noastre. O întreprindere cât se poate de bine venită pentru cei interesați de controversele ideologice care au dominat această tematică. ■

GABRIEL GHERASIM - licențiat în istorie al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, absolvent al Facultății de Științe Politice, studii academice postuniversitare, SNSPA, București.

Un nou viitor pentru Alianță*

GUILLAUME PARMENTIER

Guillaume Parmentier director of the Center of Studies for Relationships between France and USA (as part of the French Institute for International Relations) aims to explain that NATO should re-organize its military capacity establishing a most equitable partnership between USA and the other allies.

Atentatele de la 11 septembrie împotriva SUA și războiul antiterorist declanșat în urma acestor evenimente au redeschis dezbaterile asupra viitorului NATO. Dacă în virtutea unor solide rațiuni strategice, structura militară a Alianței a fost dominată vreme de 50 de ani de o singură națiune, SUA, situația actuală este foarte diferită: în materie de securitate, a venit timpul împărțirii responsabilităților între Statele Unite și Europa. Fără o reformă fundamentală, ar putea apărea riscul ca doar SUA să poarte viitoarele operațiuni, fapt care va putea conduce la o pierdere de relevanță a organizației.

În cadrul operațiunilor din spațiul ex-iugoslav, în special în Bosnia-Herțegovina, în cea mai mare parte a anilor '90, NATO a dovedit că rămâne instituția europeană centrală în domeniul securității. Totuși, campania împotriva Al Qaeda și a talibanilor pare să fi lărgit calea criticii, deschisă încă din timpul operațiunilor din Kosovo, referitoare la unilateralismul Statelor Unite. După atentatele de la 11 septembrie, în ciuda invocării pentru prima oară a art. 5 din Tratatul de la Washington, SUA, în loc să utilizeze resursele Alianței, au preferat o metodă ad-hoc făcând o selecție printre aliați. Desigur nu trebuie exagerată importanța crizei provocată în cadrul Alianței de intervenția americană în Afganistan. Evenimentele de la 11 septembrie au constituit un atac direct împotriva teritoriului american iar alegerea unei riposte dusă în principal de SUA corespundea circumstanțelor agresiunii. Era vorba de o operațiune foarte îndepărtată de Europa Occidentală pentru care europenii erau slab pregătiți dar pentru care SUA dispun de mijloace de proiecție fără egal. Cu toate acestea, decizia SUA a întărit într-un mod vizibil impresia unei indiferențe sporite a americanilor față de NATO precum și teama de marginalizare a Alianței.

Pentru mulți europeni, atitudinea americană în sine generează o problemă. În prezent, este dificil de

spus cu precizie dacă NATO reprezintă în viziunea SUA un instrument preferat sau dacă SUA îi preferă coalițiile ad-hoc, caz în care NATO nu ar servi decât ca o comoditate utilizabilă la libera alegere a decidenților americani. Asistăm la o răsturnare spectaculoasă în raport cu începutul anilor '90, perioadă în care americani propovăduiau implicarea totală a NATO în gestionarea crizelor, în timp ce francezii erau favorabili coalițiilor ad-hoc. Descoperirea reciprocă de către Franța și SUA a faptului că NATO era și o organizație multilaterală - cu controlul pe care-l implică - a determinat cele două țări să revadă într-o mare măsură abordările anterioare.

A devenit necesar să se reformeze în special legătura între componenta politică și cea militară ale NATO. Distanța între cele două dimensiuni, rezultat al contextului războiului rece, este în prezent mult prea mare. Din acest punct de vedere, operațiunea din Kosovo a fost foarte revelatoare. Cu siguranță, Consiliul Atlanticului de Nord joacă foarte bine rolul de organ multilateral, dar numai din punct de vedere politic. Este necesar ca exercitarea conducerii operațiilor de către toți aliații, care asumă riscuri legate de utilizarea de mijloace militare, să se facă într-o manieră mai directă în structurile militare ale Alianței. Este, de altfel, condiția pentru ca preocupările militare ale Alianței să fie bine înțelese de autoritățile politice.

Conform Tratatului de la Washington, în timp ce Consiliul Atlanticului de Nord reprezintă unica autoritate politică a Alianței, Comitetul Militar a fost conceput drept autoritatea superioară pentru toate aspectele militare. Președintele Comitetului Militar avea la început rolul de legătură între cele două componente. El era șeful ierarhiei militare a Alianței, fapt ce asigura o perspectivă cu adevărat multilaterală părții militare a NATO. Totuși, decizia aliaților de a înființa un post de comandant suprem, încredințat unui ofițer american, având dubla calitate de SACEUR și USCOMEUR, nu

doar că îl plasa pe acesta deasupra tuturor celorlalți ofițeri, dar în egală măsură îl făcea responsabil față de două linii de comandament (americană și NATO). Această postură duală era amplificată de faptul că USCOMEUR avea o arie de responsabilitate mai mare decât SACEUR. Din toate aceste rațiuni, adevăratul comandant militar al NATO poate cu ușurință acționa în afara perimetrului supervizării politice multilaterale.

Viitorul NATO nu rezidă în politizare ci în militarizare

Or, Comitetul Militar este singurul care dispune de legitimitate veritabilă asupra probelelor militare fiindcă reprezintă toate statele membre. Pe de-o parte, acesta permite traducerea deciziilor politice în termeni militari și pe de altă parte aducerea la cunoștința responsabililor politici a preocupărilor militarilor. Delegând președintelui său prerogativele sale, comitetul îi conferă din nou rolul indispensabil de interfață cu Consiliul Atlanticului de Nord. Este de importanță primordială să se reînnoade această relație esențială care trebuie să lege Consiliul Atlanticului de Nord de comandamente, via Comitetul Militar, în special în măsura în care NATO nu mai are ca rol practic apărarea teritoriului și integrității naționale a membrilor săi. Din contră, apariția noilor misiuni precum și voința incontestabilă a unei mai bune partajări a riscurilor și responsabilităților fac și mai indispensabil controlul politic multilateral. În acest scop, trebuie restabilite relațiile dintre Consiliul Atlanticului de Nord și structură militară într-un cadru ierarhic care conferă întâietate autorității politice, așa cum trebuie să se întâmple în cazul țărilor democratice. Aceasta ar permite restabilirea încrederii Consiliului față de aripa militară a NATO și ar lăsa Comitetului marja de manevră indispensabilă conducerii părții militare a operațiilor.

Două direcții posibile

Așadar, NATO se află astăzi la răscruce, deschizându-i-se două căi. Prima cale, cea mai simplă, este cea politică care ar conduce la declinul lent al Alianței. A doua, pe care o împărtășesc, presupune o remilitarizare a Alianței în vederea optimizării avantajelor concurențiale și responsabilităților unice pe care NATO deja le deține.

Dacă aliați nu țin cont și de faptul că SUA nu mai consideră NATO ca instituția prioritară a angajamentului lor în Europa, Alianța riscă să devină un simplu loc de discuții și o sursă de analize utile și interesante, ce aduce puțin cu modelul OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică)

sau în domeniul securității cu OSCE. NATO va deveni, în acest fel, un forum de discuții unde problemele securității europene vor fi evocate la nivel politic. Însă acest NATO ar pierde treptat specificitatea sa și caracterul său de organizație militară privilegiată pentru a deveni un organism de discuții, cu riscul de a-și pierde legitimitatea în favoarea OSCE, sau a UE. Pericolul ar fi amplificat de actuala rapiditate a extinderii Alianței. Numeroși candidați la aderare sunt slab echipați sub raport militar; contribuția lor concretă la capacitățile Alianței riscă să fie relativ slabă.

A doua cale ar consta în extragerea de maximum de profit din avantajele de care NATO dispune. Alianța nu poate fi ocolită în anumite domenii precum C4I SR (conducere, control, comunicații, calculatoare, intelligence, supraveghere, recunoaștere), monopolul limbajului de comunicații internațional și al procedurilor multinaționale în domeniul militar; NATO mai dispune și de mijloacele comune și naționale asigurate Alianței. În acest scop, este necesar ca Alianța să se concentreze în viitor asupra misiunilor de gestionare a crizelor și să opereze modificările ce se impun. Într-adevăr, pentru a face din NATO un instrument militar eficace, multilateral, în slujba membrilor săi sunt incontornabile două reforme. În primul rând, s-ar cuveni să se renunțe la împărțirea pe criteriul geografic a comandamentelor în favoarea criteriului funcțional. În al doilea rând, ar trebui acordată atenția corespunzătoare dezvoltării politicii europene de apărare. Împărțirea geografică a comandamentelor a corespuns în mod firesc amenințării directe cu care au fost confrunțați aliații în timpul războiului rece. Însă după încheierea acestuia și o dată cu evoluția naturii amenințărilor, împărțirea geografică este dificil de justificat, în special datorită întârzierilor provocate mobilizării rapide a mijloacelor de către diferitele lanțuri de comandament. Pentru rezolvarea acestor dificultăți, ar trebui flexibilizată structura de comandamente. Astfel, s-ar putea transforma ACLANT pentru a răspunde de misiuni "navale-aeriene" iar SHAPE pentru controlul misiunilor "terestre-aeriene". Primul ar putea fi încredințat unui ofițer american, de vreme ce superioritatea americană în domeniu este indiscutabilă; iar europeni ar putea prelua conducerea operațională a celui de-al doilea, întrucât în mod natural sunt mai bine echipați decât americanii. Preluarea comenzii de către europeni ar permite, printre altele, și o mai bună integrare a apărării europene în cadrul NATO.

În timpul războiului rece, voința comună a tuturor membrilor NATO era de implicare maximă a SUA. Pe de-o parte, SUA erau singurele în măsură de a dispune de o capacitate de descurajare suficientă vis-à-vis de URSS. Pe de altă parte, erau și cele mai

puțin amenințate datorită poziției lor geografice. În ceea ce-i privește pe europeni aceștia nu aveau posibilitatea de alege între a fi sau nu implicați într-un conflict potențial și erau primii amenințați în cazul declanșării conflictului. În fața riscului ca SUA să se retragă, aliații europeni n-au avut decât opțiunea să-i oblige pe americani să convertească în fapte angajamentele lor politice și morale, încredințându-le cea mai înaltă responsabilitate militară în cadrul Alianței.

La mai bine de un deceniu de la încheierea războiului rece, această atitudine ar trebui temperată, în special datorită proiectului de elaborare a apărării europene. Cu toate acestea, în prezent, o adevărată prăpastie separă SUA de aliații europeni. Decalajul între bugetele apărării de-o parte și de alta a Atlanticului nu încetează să crească, accentuat de creșterea cu 45 de md. \$ a cheltuielilor de apărare în SUA în ultimul an. Pentru a răspunde la problema diferențelor bugetelor și implicit a capacităților, aliații europeni sunt conștienți să avanseze pe calea cooperării.

Totuși, edificarea securității și identității de apărare europene nu poate concepută separat de reforma NATO. Fiind timpul împărțirii riscurilor și responsabilităților, interesul Alianței tinde să se confunde cu consolidarea în cadrul său a unei identități europene. Aceasta cu atât mai mult cu cât existența unei conduite europene coordonate ar ușura în mare măsură concertarea politică în cadrul Alianței. Europa trebuie în special să poată utiliza mijloacele puse la dispoziție de NATO în cazul în care SUA decid să nu participe la o operație. Atât timp cât SACEUR rămâne american, adjunctul său european trebuie să exercite responsabilitățile sale depline și integrale în materie de conducere a operațiunilor europene. În acest scop, responsabilitățile pe timp de pace ale lociitorului SACEUR trebuie să crească. Un comandant nu poate prelua responsabilități în caz de criză, într-o organizație atât de complexă precum NATO, fără să fi exercitat conducerea efectivă zi de zi.

O mai bună cooperare între aliații europeni ar permite și o combinare a necesităților unei organizații existente (cu structurile și reglementările sale) cu cele ale unor coaliții ad-hoc. Acestea din urmă ar putea include, după modelul Parteneriatului pentru Pace, statele nemembre NATO precum Rusia, ceea ce ar permite consolidarea apropierei sale de NATO. Să nu uităm că nimic nu a favorizat mai bine convergența între Rusia și NATO precum participarea lor comună la operațiuni concrete de gestionare a crizelor, în Balcani.

După 11 septembrie relațiile NATO-Rusia s-au îmbunătățit în mod substanțial. Crearea Consiliului NATO-Rusia este o etapă semnificativă în direcția

bună și este de importanță capitală să se aprofundeze aceste relații, evitându-se totodată să se dea Rusiei un veritabil drept de veto asupra acțiunilor viitoare ale NATO. De acum, aceste eforturi nu trebuie să se limiteze la nivel politic. Această cooperare trebuie să fie extinsă la dimensiunea militară a Alianței, inclusiv în domeniul planificării. Din acest punct de vedere, realizarea unor exerciții frecvente și repetate este absolut necesară.

Oricât de paradoxal ar suna, viitorul NATO nu rezidă în politizarea ci în militarizare sa. Aria de activități a Alianței nu se poate cantona la discuții politice generale asupra marilor mize ale securității europene. Din contră, NATO nu va putea să-și probeze caracterul său indispensabil pentru securitatea euro-atlantică decât dacă membrii săi investesc în capacitățile lor militare și le utilizează la maximum în situații de criză. Este vorba în prezent de a face din NATO o Alianță lărgită ce păstrează capacitățile sale militare, evitând totodată transformarea acesteia într-o simplă alianță-forum.

*Traducere în limba română
de C. Gheorghe*

NOTĂ

* Articolul este traducerea în română a articolului apărut în numărul 3/2002 al revistei electronice a NATO, cu acordul autorului și al editorului șef al acestei publicații.

GUILLAUME PARMENTIER - șef al Centrului Francez asupra SUA (CFE) din cadrul IFRI (Institutul Francez de Relații Internaționale) din Paris de la crearea acestui centru în 1999. Profesor asociat la Universitatea Paris II Pantheon-Assas din septembrie 1995; a fost succesiv director de comisie la Adunarea Atlanticului de Nord, director adjunct pentru informare la NATO (1990-1994), consilier al ministrului francez al apărării (1995-1997) iar între 1997 și 1999 director de studii și cercetare la Fundația pentru Studii de Apărare. Recent a publicat cu Michael Brenner "Reconcilable Differences, US-French Relations in the New Era" (Editura Brookings Institution, Washington 2000). A predat relații internaționale la Institutul de Științe Politice din Paris între 1978 și 1990. Este diplomat la Universităților Cambridge, Harvard și Institutului de Științe Politice din Paris.

Publică în mod regulat articole pe teme de securitate europeană și relații internaționale în *Le Monde*, *Le Figaro*, *International Herald Tribune*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *l'Express* și altele.

Uniunea Europeană în căutarea identității

GHEORGHE CIAȘCAI

The premise of the article is that nowadays the European Union maybe has been passed the most significant period of reform, of adaptability and institutional metamorphosis. The debates on the future constitutional treaty and the presence of European troops on out-of-Europe battle fields look like two main symptoms of EU growing up process.

Anii 2002 și 2003 au fost, probabil, printre cei mai denși ani în privința evenimentelor-cheie, a deciziilor și a dezbatărilor pe tema construcției europene, de la apariția în urmă cu 52 de ani a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului. Federaliști, funcționaliști sau eurosceptici¹, specialiști din sfera academică, politicieni sau simpli cetățeni europeni au intrat într-o horă continentală al cărei ritm, deocamdată, este cunoscut de foarte puțini și practicat de și mai puțini.

De la începutul anului 2002 până în octombrie 2003, am asistat în familia UE la trei mari serii de evenimente care prin consecințele lor vor marca semnificativ design-ul viitor al Uniunii. Amprenta lor nu va afecta doar design-ul ci în egală măsură osatura juridică și instituțională a Europei. În primul rând, este vorba de Convenția Europeană, apoi de lansarea de către europeni a primelor lor operațiuni de gestionare a crizelor și, nu în ultimul rând, o certă animare a polemicii transatlantice. Cum asupra celui din urmă subiect s-a focalizat investigația dintr-un articolul publicat într-un număr precedent al "Sferei Politicii"², primele două probleme vor constitui subiectele în jurul cărora se vor centra reflecțiile vizând potențiala identitate nouă a UE.

Convenția Europeană dincolo de așteptări și dincoace de speranțe

La sfârșitul lunii februarie 2002, au debutat, într-o atmosferă solemnă, poate prea solemnă, dezbatărilor Convenției Europene, sub președinția fostului șef de stat francez, Valéry Giscard d'Estaing. Surpriza aparentă, a fost de la bun început, chiar alegerea în fruntea acestei proiectate *adunări consti-*

tuante europene a unuia din puțini lideri politici francezi aparținând familiei liberale. Figură aparte în peisajul politic internațional al anilor 70³, dl. Giscard d'Estaing a fost persoana desemnată să calce pe urmele părinților fondatori în virtutea a două argumente principale: apartenența sa la elita clasei politice a statului care se consideră legatarul de facto al operei lui Jean Monnet și poziționarea sa centrist-liberală (un lux aristocratic în Franța ultimelor decenii!), la distanță suficientă de pasiunile gaulliste ale *dreptei republicane* și de inerțiile etatiste ale *stângii pluraliste*. O alegere fericită care a avut ca rezultat realizarea premiselor pentru forjarea compromisului și în final a consensului în cadrul lucrărilor Convenției. Dacă dl. Giscard d'Estaing n-ar fi existat ar fi trebuit inventat!

Nu puține au fost comentariile care comparau Convenția Europeană cu adunarea de la Philadelphia din mai-septembrie 1787 a delegațiilor celor 13 state nord-americane, foste colonii britanice, care s-a încheiat prin elaborarea Constituției Statelor Unite. Cei care au optat în evaluări pentru o asemenea analogie mizau atât pe puterea de influență a exemplului american cât mai ales, poate, pe mecanismul *auto-profeției împlinite*. Deși dezirabilă din punctul de vedere (maximalist!) al federaliștilor, prezumata asumare de către dl. Giscard d'Estaing a rolului lui James Madison nu s-a produs. Exponent prin excelență al mediilor tehnocrației enarhiste⁴ franceze, fostul președinte și-a dus la îndeplinire mandatul minimal - la 20 iunie 2003 a prezentat în fața Consiliului European reunit în Grecia, la Salonic, un proiect de Tratat constituțional care încerca să satisfacă toate curente de opinie manifestate pe timpul

lucrărilor Convenției. La fel ca în urmă cu 12 ani, când s-a elaborat primul Tratat privind Uniunea Europeană, denumit ulterior Tratatul de la Maastricht, s-a evitat cu obstinație termenul de federalism, în ciuda declarațiilor și pledoariei deschise în favoarea unei asemenea abordări, în special din partea șefului diplomației germane, dl. Joschka Fischer.

Forma finală a documentului elaborat de Convenția Europeană, predat președinției italiene a Consiliului la 18 iulie 2003, propune câteva inovații substanțiale privind arhitectura instituțională a Europei. Conferirea personalității juridice unice Uniunii și renunțarea la formula pe trei piloni, instituirea funcțiilor de președinte al Consiliului European și de ministru de externe al Uniunii (pentru a evita cufoniile actuale datorate existenței a trei instituții cu competențe suprapuse – Înalțul Reprezentant pentru PESC, comisarul pentru relații externe și președinția semestrială rotativă), extinderea sistemului de vot cu majoritate, o certă relansare a dimensiunii de securitate și apărare a Uniunii constituie partea cea mai vizibilă a tentativei de clarificare și eficientizare a dispozitivului instituțional european. Toate aceste transformări converg spre o mai consistentă coerență internă a Uniunii și spre o mai clară identitate externă a acesteia. Deși profunde, modificările sunt totuși departe de speranțele celor mai înfocați susținători ai unei Uniunii puternice, federale, bine definită interior și convingătoare ca prezență pe scena internațională. O primă decepție pentru cei din urmă o reprezintă chiar formula politico-juridică a documentului: în locul unei dorite Constituții a Uniunii, Convenția a propus un Tratat de stabilire a unei Constituții pentru Europa; așadar, în locul unui contract între popoarele Uniunii, formula adoptată de *constituanta* optează pentru aranjamentul interguvernamental. De altfel, faptul că începând cu 4 octombrie 2003 proiectul documentului aprobat de Convenția este supus dezbaterii, evaluării și validării în cadrul Conferinței Interguvernamentale (CIG), denotă această orientare, precum și limitele reformei filosofiei instituționale a Uniunii propus de *constituanta* europeană.

În privința acestui ultim eveniment, care în prezent catalizează eforturile de remodelare și consolidare a Uniunii de la Bruxelles și din capitalele statelor membre, se pune întrebarea dacă va reuși să rezolve una din problemele de tip *cvaadratura cerului* ridicate de Convenție, inclusiv prin citarea aproape ostentativă, în preambulul proiectului de act constituțional, a definiției democrației propusă de Tucidide⁵. Va fi oare în măsură actul pe care-l vor aproba reprezentanții guvernelor naționale să

asigure libertățile și accesul simplilor cetățeni europeni la elaborarea, punerea în aplicare și controlul politicilor Uniunii? Includerea cartei drepturilor fundamentale ca parte separată a Tratatului Constituțional ar putea reprezenta un indice al implicării cetățeanului european în treburile publice la nivel european⁶. Rămâne de văzut cât de mare va fi capacitatea efectivă a societății civile/opinii publice europene de a influența unele politici europene care până în prezent erau considerate prerogativele quasi-exclusive ale Comisiei și *inițiativelor* din aparatul birocratic structurat în jurul acesteia sau ale guvernelor naționale reunite în Consiliul UE, pe diferite formate. Competențele consolidate propuse a fi acordate Parlamentului European, instituția care reprezintă cetățenii Uniunii, în domeniile legislativ și bugetar⁶, sunt un pas semnificativ în democratizarea procedurilor de luare a deciziilor în cadrul Uniunii.

Pledoaria la unison a membrilor fondatoare ale Uniunii⁷, în cadrul CIG, pentru adoptarea ca atare a textului propus de Convenția Europeană, ar putea constitui un element de încurajare pentru cei care consideră că dilemele europene referitoare la procesul decizional în cadrul Uniunii, partajarea puterii și a competențelor între instituțiile unionale și guvernele naționale sunt în curs de rezolvare. Dar este oare suficient consensul între cele șase state fondatoare ale Uniunii pentru a asigura funcționalitatea și eficiența instituțiilor și politicilor europene? Relativa heterogenitate vis-à-vis de textul propus de Convenție ce se manifestă în abordările celorlalte state membre sau în curs de aderare face destul de hazarde orice predicții privind modul de finalizare a lucrărilor CIG. Reticența *micilor* state membre față de apariția unui posibil directorat în Uniune este alimentată de propunerile de a limita la 15 numărul membrilor Comisiei și de renunțare la președinția prin rotație a Uniunii. Aceste două prevederi ale proiectului de Tratat Constituțional coroborate cu extinderea ariei de aplicare a sistemului de vot majoritar au trezit temeri în unele capitale europene. Sunt justificate aceste temeri? Câtă vreme principiul subsidiarității și domeniile de competență ale subiecților Uniunii sunt bine definite în partea I a proiectului de tratat, multe din rezervele exprimate până, în prezent, ar putea fi introduse în categoria *orgoliului micilor diferențe*. Dar pot fi denumite toate aceste reticente doar ca provinciale, menite doar să încetinească ritmul CIG? Dezideratul președinției italiene a Consiliului de încheiere în decembrie a.c. a lucrărilor Conferinței și implicit a adoptării Tratatului Constituțional este posibil să fie atins cu condiția punerii în funcțiune a unor mecanisme de com-

promis fie prin distribuirea echitabilă a posturilor de comisari europeni fie prin ponderarea sistemului de vot pentru a preveni ipoteticul abuz al marilor state ale Uniunii⁸.

Ceea ce este cert este că, dincolo de ezitățile care au apărut în timpul Convenției și care continuă să se exprime și în cadrul CIG, proiectul de act constituțional european va duce la o construcție politică inedită, un fel de entitate de tip *confederativ*, cu o funcționare extrem de complicată. Dată fiind această complexitate, fie cea pe orizontală (întrucât statele membre se vor putea asocia în grupuri mai mici, conform principiului cooperării consolidate⁹) fie cea pe verticală (vezi raporturile adesea inefabile între instituțiile Uniunii și cele din statele membre), avantajajii par a fi adepții curentului *neofuncționalist*, care sunt singurii în măsură să aibă o abordare comprehensivă a acestui gen de aranjament. Poate că odată adoptat noul Tratat de către statele membre, se va intra, vrem nu vrem, într-un spațiu (dar și timp) politic și democratic mai larg, cu mecanisme de funcționare mai precise, mai selective și mai tehnicizate, care datorită acestei ultime caracteristici vor fi poate accesibile pentru un număr mai restrâns de participanți. Pentru a fi o entitate puternică, UE va avea nevoie de suplețe și flexibilitate iar conceptele *Europa cu geometrie variabilă* sau *Europa cu mai multe viteze* sunt destinate să-i confere exact aceste atuuri¹⁰.

Operațiunile europene de gestionare a crizelor - începutul maturizării?

După un proces laborios (specific european) de pregătire și planificare a misiunii care a debutat încă din primul trimestru al anului 2002, la 1 ianuarie 2003, UE a preluat misiunea internațională de poliție din Bosnia-Herțegovina. După ce în decembrie 2001, la Laeken, cu ocazia Consiliului European de la finalul președinției belgiene, șefii de stat și de guvern ai statelor membre au anunțat operaționalizarea mecanismului de gestionare a crizelor, asumarea unei operațiuni, în speță fosta operațiune de poliție a ONU din Bosnia-Herțegovina, a fost un pas previzibil. O anumită propensiune a Uniunii spre abordarea multidimensională a crizelor de securitate, ce combină aspectele diplomatice, politice, economice, administrative și militare, a constituit, probabil, un argument suplimentar pentru profilul primei misiuni europene. În acest sens, operațiunea europeană de poliție din Bosnia-Herțegovina (EUMP - European Union Police Mission) se integra în strategia generală a Uniunii vizând stabilizarea spațiului ex-iugoslav și Albaniei, circumscrindându-se așa numi-

tei Inițiative a UE privind Balcanii de Vest. În privința detaliilor tehnice ale operațiunii, este demn de menționat faptul că din cei 513 polițiști participanți, 80% sunt din statele membre ale Uniunii, iar 20% provin din state candidate și alte state partenere, precum cele membre NATO și ne-membre UE, Elveția, Rusia și Ucraina (România are în teatru, în cadrul EUPM, 9 polițiști), iar responsabilitățile principale constau în activități de monitorizare, îndrumare și inspecție¹¹. Mandatul misiunii se întinde pe o durată de 3 ani, până la 31 decembrie 2005.

A doua misiune sub egida Politicii de securitate și apărare a UE, operațiunea CONCORDIA din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (FYROM - acronimul în engleză) a debutat la 31 martie 2003, și se desfășoară la fel ca precedentă, tot în Europa de Sud-Est, respectiv în așa numita zonă a Balcanilor de Vest. Operațiunea este o continuare a misiunii de asistență și stabilizare a *Allied Harmony* a NATO desfășurată între septembrie 2001 și martie 2003. Este considerată de comentatori o primă ipostază, în condiții reale, a cooperării dintre NATO și UE în domeniul gestionării crizelor de securitate, respectiv primul test de punere în practică a așa numitelor Acorduri *Berlin plus*¹², încheiate în decembrie 2002 și martie 2003, între cele două organizații, prin care s-au definit cadrul instituțional și procedural al acestei cooperări. De dimensiuni modeste, aprox. 350 de militari, CONCORDIA este prima misiune militară a UE de la înființarea organizației. Este semnificativ că 49 din militari participanți la operațiune provin din statele candidate și partenere (inclusiv 3 din România)¹³. Recent, Consiliul Afacerilor Generale și pentru Relații Externe al Uniunii Europene a luat decizia încheierii mandatului CONCORDIA pe data de 15 decembrie 2003, urmând ca responsabilitățile în domeniul asistenței în materie de strabilizare și securitate în FYROM să fie preluate de către o nouă misiune de poliție a UE, PROXIMA¹⁴.

În fine, ultima misiune de gestionare a crizelor lansată de UE în cursul anului 2003 a fost operațiunea ARTEMIS în Republica Democratică Congo-RDC (Kinsasha). A fost, din punct de vedere strict cantitativ, cea mai mare operațiune desfășurată de europeni în acest an, totalul efectivelor implicate ridicându-se la 1800 militari; a fost desfășurată în exclusivitate de către UE, fără sprijinul NATO. De asemenea, o notă inedită a constituit-o teatrul de derulare, extra-european, reprezentând în opinia unor experți, o primă tentativă de depășire a cadrului strict regional de aplicare a PESA (Politica Europeană de Securitate și Apărare) a Uniunii Europene. Ținta operațiunii a fost una strict umanitară, în speță

asigurarea ordinii și evitarea unor masacre în tabelele de refugiați din Bunia, centru administrativ al regiunii Ituri din NE a RDC, până la desfășurarea unor unități suplimentare de căști albastre în zonă, în cadrul misiunii MONUC. ARTEMIS a fost efectuată la solicitarea expresă a secretarului general al ONU pentru a evita un nou masacru în zona Marilor Lacuri și s-a încadrat în gama misiunilor de tip umanitar ale UE, prevăzute deja în Tratatul de la Nisa privind UE din decembrie 2000. Operațiunea s-a încheiat pe date de 1 septembrie 2003¹⁵.

Este demn de menționat faptul că toate cele trei operațiuni, prezentate foarte concis mai sus, s-au bazat pe mandate extrem de precise adoptate prin rezoluții ale Consiliului de Securitate al ONU. Acest detaliu este semnificativ, în special în contextul ultimelor evenimente care au tensionat relațiile transatlantice. Solicitarea și existența mandatului ONU¹⁶ pentru fiecare din cele trei operațiuni este coroborată și cu prevederile raportului prezentat de dl. Javier Solana în fața Consiliului European de la Salonic din iunie 2003 care propune, printre cele trei obiective strategice ale Uniunii, consolidarea ordinii internaționale, în special prin susținerea rolului primordial al ONU în afacerile de securitate pe plan mondial și a priorității dreptului internațional¹⁷.

Sunt, oare, cele două serii de evoluții pe probleme constituționale și pe operațiuni externe în domeniul PESA, prezentate mai sus, de natură să modifice filosofia instituțională (și existențială) a Uniunii Europene? Sau, aparțin, așa cum estimează unii scepticii, simptomatologiei crizei identitare a Europei în perioada post-război rece? Reacțiile eterogene ale europenilor în timpul crizei irakiene au adus în actualitate vechea întrebare a lui Henri Kissinger privind telefonul la care răspunde Europa. Raportul prezentat de dl. Javier Solana și travaliul prodigios la Înalțului Reprezentant pentru PESC sunt în măsură să dea un posibil răspuns dubiilor fostului șef al Departamentului de Stat al SUA¹⁸. Dacă Tratatul Constituțional va fi adoptat într-o formulă apropiată de cea propusă de Convenție, nu este exclus ca, în viitorul apropiat, dubiile d-lui Kissinger să fie definitiv risipite.

NOTE

¹ Pentru mai multe detalii privind școlile de gândire referitoare la integrarea europeană vezi Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, MacMilan Press, Londra, 2001.

² Gheorghe Ciascai, *Criza relațiilor transatlantice – fenomen structural sau conjunctural?*, "Sfera Politicii", nr. 105/2003.

³ Valery Giscard d'Estaing a fost președinte al Republicii Franceze între anii 1974 și 1981, aducând pe scena politică franceză

un aer proaspăt (vezi Roger-Gérard Schwarzenberg, *Statul spec-tacol*, Editura Scripta, București, 1995, pp. 64-82) în contrast cu curentul gaullist la modă în Franța atât în partidele de stânga cât și în cele de dreapta. Nu trebuie omis faptul că Valery Giscard d'Estaing a fost cel care a inițiat formula de concertare între liderii marilor puteri economice ale lumii care va deveni ulterior G 7 și G 8.

⁴ ENA (Ecole Nationale D'Administration) – celebra școală post-universitară de la Paris care furnizează grosul cadrelor superioare din înalta administrație publică franceză și din marile corporații cu capital majoritar francez; *enarchie* – este termenul peiorativ folosit de unii politologi francezi pentru a desemna dominația absolută a acestei școli asupra sistemului politic francez.

⁵ "Constituția noastră ... se numește democrație pentru că puterea este în mâinile majorității și nu în ale unei minorități" (Tucidide, *Războiul peloponeziac*, II, 37).

⁶ Vezi Partea a II-a a proiectului *Tratatului de stabilire a Constituției Europei*.

⁷ Proiectul de Tratat constituțional extinde aria supusă procedurii codecizionale între Parlament și Consiliul de Miniștri al UE în materie de legislație și bugetare.

⁸ Belgia, Franța, Germania, Italia, Luxemburg și Olanda.

⁹ Vezi excelentele comentarii pe această temă, *The politics of the ICG* și *The CER guide to the draft of EU constitution*, publicate pe 22 octombrie 2003 de Center for European Reform, http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_cer_igc.pdf.

¹⁰ Vezi Art. I-43 și Art. III-322 la 329 din proiectul de Tratat Constituțional.

¹¹ Vezi Laurent Zechini, *Avant l'élargissement, l'Europe à plusieurs vitesses* "s'organise", "Le Monde" / 30 octombrie 2003.

¹² Antonio Missiroli, *ESDP – Post-Iraq. Building a European Security and Defence Policy : what are the priorities ?* prezentare la Seminarul "The Common Foreign and Security Policy of European Union - What lessons Can Be Learned from the Iraq crisis" organizat de Cicero Foundation, Paris, 12-13 iunie 2003, p. 4.

¹³ Vezi documentele summit-ului NATO de la Praga din 20-22 noiembrie 2002 și Consiliului European de la Copenhaga din decembrie 2002.

¹⁴ Antonio Missiroli, *op. cit.*, p. 5.

¹⁵ Decizia Consiliului Afacerilor Generale și Relații Externe al UE din 29 septembrie 2003.

¹⁶ Antonio Missiroli, *op. cit.* p. 6.

¹⁷ În opinia unora din membri UE, în special Franța, Belgia și Germania, ONU este singura instanță care, în temeiul prevederilor cap. VII ale Cartei ONU, este în măsură să legitimeze operațiunile internaționale de gestionare a crizelor.

¹⁸ Javier Solana, *Une Union sure dans un monde meilleure, Rapport au Conseil Européen*, Salonic, 20 iunie 2003, p. 9-10.

¹⁹ Antonio Missiroli, *op. cit.* p. 8.

GHEORGHE CIASCAI - doctor în filosofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, expert în relații internaționale și studii europene, lector universitar.

Crisis Of the Hungarian “Status” Law (II)

DAN OPRESCU

B. Context (Political and Mass-Media)

In Rumania: before the general elections in November 2000, the Government was made upon an agreement among several political parties, most of them of center-right leaning. The governing coalition comprised also UDMR. At that time, the main opposition party was the Socialist one (PDSR, renamed PSD), led by the former President Ion Iliescu. After the elections in November 2000, the Government was formed by the representatives of PSD, with the parliamentary backing of UDMR and of the other national minorities' deputies. The leader of PSD, Adrian Năstase, an ambitious politician in his early 50s, has become PM, and has adopted a much more aggressive stand on the Hungarian “Status Law” issue; in doing this, he was seconded by his MoFA, Mircea Geoană, a former ambassador of Rumania to Washington, DC. Ion Iliescu has become again the President of Rumania, in December 2000, and has played no visible role in dealing with the above-mentioned issue.

In Hungary: before the general elections in April 2002, the Government was a coalition one, formed by FIDESZ (represented into the Parliament by 141 deputies) and Hungarian Democratic Forum (MDF – with only 16 deputies); the main political party in opposition was the Socialist one (led by former PM Laszlo Kovacs), with 136 deputies. Also into the opposition was a Liberal party (SZDSZ), with 24 deputies. After the general elections in April 2002, the Socialists formed the new Government, led by PM Peter Medgyessy, with Laszlo Kovacs as MoFA.

In both countries there are extremist, right-wing parties (PRM, led by Corneliu Vadim Tudor, in Rumania, and MIEP, led by Istvan Csurka, in Hungary), but their angry voices and noises were mostly unnoticed by the public opinion; in both countries, the mainstream political parties are taking

great efforts in order to keep the extremists outside any major political decision, and even debate.

In both countries, the mass-media have proved to be quite timid in tackling the issue of the “Status Law”, but for different reasons. In Rumania, most of the journalists were obviously unprepared to deal with such a complicated and delicate issue, and they very much preferred to let the politicians to do their “shadowy diplomacy”. Even the press of Hungarian language in Rumania was not bold at all, probably in order to help UDMR to fulfill its policy of keeping a deliberate low profile. In Hungary, where the press is mostly owned by foreign trusts, the emphasis was put mainly on the informative aspects of the debate, which was very much in tune with the public opinion. A special mention has to be made for DUNA TV station, a governmental broadcasting outlet aimed at the Hungarians from the “Carpathian Basin”; this TV station has adopted the FIDESZ “hard-line” on the “Status Law”, and had kept it, apparently, even after the elections in April 2002.

C. Chronology

1. Key Figures

Adrian Năstase, PM of Rumania and Chairman of PSD (since December 2000)

Viktor Orban, PM of Hungary (since June 1998, until April 2002) and Chairman of FIDESZ

Peter Medgyessy, PM of Hungary (since April 2002)

Marko Bela, Chairman of UDMR (since 1993, re-elected on early-2003)

Zsolt Nemeth, Secretary of State, MoFA, Budapest (1998-2002), Chairman of the parliamentary Commission on Foreign Affairs (since April 2002)

Laszlo Kovacs, Chairman of the Hungarian Socialist Party, (PM of Hungary, 1994-1998), and Minister of Foreign Affairs, since April 2002, Budapest

2. Main issues

(a) collective rights vs. individual rights: Central to the efforts of the representatives of Hungary and of Hungarians from abroad was the big “push” in favor of imposing collective rights¹, through special rights for “Hungarian communities”. In Rumania, UDMR has militated, from its very beginnings, for such collective rights – which were considered to “guarantee” local autonomy much easier than other principles and even easier than through the participation of UDMR to the governing coalitions. The authorities (but also the parliamentary parties) in Rumania rejected this demand of UDMR on several occasions; more than that, some Rumanian intellectuals argued that, after the WWII, the very notion of “collective rights” appeared to be compromised by the abuses inflicted by the Nazis (including in Rumania, where the ethnic Germans were not enlisted into the Rumanian Army during the war, but into special Waffen SS troops; after the war, the Germans in Rumania were collectively “punished”, mainly by confiscations and deportations – even not at a such grand scale like the Benes’ decrees in Czechoslovakia²).

(b) centralized administration vs. local autonomy; centralism, regionalism, “provincialism”: Rumania has, by tradition, an extremely centralized administration, upon the French model. Moreover, the Hungarian minority in Rumania is perceived by many Rumanians as a menace to the very integrity of the State (cf. the dubious theory of the “securization” of minorities’ issues, when one minority – like the Turks in Bulgaria, Albanians in Serbia or Hungarians in Slovakia and Rumania – is considered to be just a “fifth column” of an aggressive and dishonest neighbor); as such, any attempt of decentralization, regionalism, local autonomy etc. is viewed as a more or less disguised way of destroying Rumania as a state. Such a perception is not singular around the region, mainly because all the states here are relatively young, not to mention the widespread sense of insecurity determined by the youngness of the peoples (e.g.: Rumanians – as well as Slovaks, Ukrainians etc. – were “invented” only as late as the 18th century, and a state called “Rumania” has appeared only into the second half of the 19th century; the “Greater Rumania” – as well as Czechoslovakia, Yugoslavia, Austria etc. – is the creation of the peace treaties «Versailles, Trianon etc.» signed after the WWI, not to speak about countries like Ukraine, Slovakia, Croatia, Slovenia etc., which are pretty recent different colored spots on the map of Europe).

(c) relations among “home-states”, “kin-states” and national (ethnic) minorities: the special report on this issue, made by the “Venice Commission” on late 2001, has become a landmark contribution regarding a neglected area of reflection into the field of protection of national minorities in Europe, to the beginning of the 3rd millennium³.

(d) nationalism vs. liberalism: this point appears to be closely related with (a), even if distinct: the liberals were, almost by definition, against the “Status Law”, because the act has appeared to take into consideration only collective rights – for liberals, rights are something only for individuals to benefit of, even if some rights have to be enjoyed by individuals in association with other individuals (e.g.: education, anti-discrimination, local administration etc.). Nevertheless, some prominent scholars of liberal schuss, like Professor Will Kymlicka of Canada, had tried to argue that collective rights for ethnic minorities are not such a bad thing, eventually. UDMR has been, since its very beginning, on early-1990, in favor of “collective rights” and in favor of “ethnic communities” being subjects of national legislation, somehow like the Germans of the Jews of Rumania before and during the WW2.

(e) unilateral action vs. negotiations (regarding bi/multilateral relations on international arena): Hungary was severely reprimanded by the international community for not consulting enough with Rumania and Slovakia on the practicalities of implementing the “Status Law”. By contrary, Rumania has tried to internationalize the issue – and, eventually, was right to do so, because it forced the “opposite side” to behave, sooner or latter.

3. Main events

(a) events preceding the adoption of the Law: - September 16th, 1996, Timisoara – signing the bilateral Treaty between Rumania and Hungary (at that time, both of the countries have had Social-Democrat (ex-Communist, reformed-Communist etc.) Governments, and it was speculated by some commentators that the Hungarian Socialists have tried to boost the electoral chances of their Rumanian counterpart – to no avail, because they have lost both parliamentary and presidential elections, and were forced to sit for the next four long years into the coldness of the Opposition. November 1996: general and presidential elections in Rumania have brought to power the so-called “rainbow” coalition of Demo-Christians, Liberals, the

Democrat Party (an offspring, led by former PM Petre Roman, of the initial Iliescu's party in early '90s), a very small grouping of "genuine" Social-Democrats, ecologists, and UDMR. In short, there were two main – and conflicting – reasons for taking UDMR, even as a junior partner, into the Government: (1) the other partners believed that, including UDMR into the central Government in Bucharest, the Hungarian organization will become much less critical toward the transitional processes in Rumania; (2) including UDMR into the Government was widely believed to be (and, indeed, it was) an excellent propaganda move, especially well received abroad. But even such a clever PR coup was not enough for Rumania, in April 1997, at the summit in Madrid, to receive the invitation to join NATO, to the most disappointment of both political class and public opinion of Rumania (eventually, perhaps as a compensation, after a while, Bill Clinton has paid a visit to Bucharest, and very much encouraged, through very kind words, the future efforts of the country to continue to hope for the better – very much as President George W. Bush paid a 4 hours and 20 minutes visit to Bucharest, on November 23rd, 2002, after the NATO summit in Prague, when, eventually, Rumania was invited to join the alliance). Hungary has been admitted into NATO on March 12th, 1999.

On the other hand, highly significant for the very process of producing the text(s) of the future "Status Law" there was the new institution of the Standing Hungarian Conference (Hungarian acronym: MAERT), initiated by the then new government in Budapest, with the occasion of a conference (on July 4th-5th, 1999 – just a few weeks after Hungary was officially invited to become a member of NATO) between "Hungary and Hungarian communities living outside the borders" of present-day Hungary; 1st MAERT reunion has taken place in Budapest (like all the others), on February 20th, 1999, and it has produced a document, which was enforced by the Resolution no. 26 of March 26th, 1999; inside MAERT there were founded several committees (on education, culture, economics, health, social assistance, citizenship, local administration, European integration etc.), financed by the Government of Hungary (see Resolution no. 1079 of July 7th, 1999, issued by the Parliament in Budapest). The 2nd MAERT reunion has ended on November 12th, 1999, and the final communiqué was signed by the representatives of the full MAERT (i.e.: UDMR, Hungarian Coalition Party, Alliance

of Hungarians in Voivodina, Hungarian Democratic Party of Voivodina, Hungarian Cultural Association of Subcarpathia, Democratic Community of Hungarians in Croatia, Hungarian National Self-Governing Community of Muravidek, Government of Hungary, FIDESZ-Hungarian Civic Party, Hungarian Socialist Party, Independent Party of Small Owners, Free Democrats Alliance, Hungarian Party of Justice and Life, Hungarian Democrat Forum, and World Federation of Hungarians). The 3rd MAERT reunion has taken place on December 13th-14th, 2000, and produced several preparatory elements of the future "Status Law", like: *MAERT "has to establish that the sine qua non of Hungarian minorities in the region has not shown signs of fundamental improvement in the past period"* (meanwhile, in Rumania and Slovakia, Hungarian political parties were, for several years in a row, into the governing coalitions – DO), *"In Rumania, the positive developments that have taken shape as a result of the participation of the Democratic Alliance of Hungarians in Rumania in the government coalition and its decision to assume all-social responsibility cannot be viewed as a satisfactory and final normalization of the situation of the Hungarian minority of the country"*, *"They express their satisfaction with the work of chairmen, secretaries and members of special committees assisting the work of MAERT. In conformity with the final statement of the November 1999 session, their work has resulted in the concept of the act on Hungarians living in neighboring countries (...). They solicit the Hungarian Government to finalize the bill according to the statement of the MAERT and submit it for consideration to the Parliament"*, *"the permeability of borders should be secured even following Hungary's accession to the EU. We consider it necessary to insert provisions into the law according to which Hungarians abroad will always be able to cross the borders, and reside in Hungary under the most favorable conditions possible, in conformity with Hungary's membership in the EU, and their special needs will be taken into account when deciding on those favorable conditions"*, *"In determining the subjects of the law, the principles laid down in the annex of the final statement of the MAERT should prevail"*, *"The representatives of Hungarians abroad express their gratitude to the political parties represented in the National assembly of Hungary, for their constructive cooperation in drafting the bill (...)"*. Even more remarkable, to this final communiqué, is an annex containing the dissenting opinion of the Hungarian Socialist Party

(led by Laszlo Kovacs). The 4th MAERT session has ended into the evening of October 26th, 2001, and this time the final Declaration is signed by all participants, except for the Free Democrats (the same liberals are the only ones to vote against the “Status Law” into the Parliament, on June 19th, 2001).

(b) prologue of the proper crisis: December 2000: Nemeth Zsolt, Secretary of State with the MoFA in Budapest, has informed all the ambassadors of neighboring countries and the ones of EU’s countries on the main principles of the “Status Law”; February 2001: visit to Bucharest of Secretaries of State (representing FIDESZ) Lorincz Csaba and Nemeth Zsolt – there were some discussions with their counter-parts into the Government of Rumania on preparation of the “Status Law”; April 4th, 2001: Mircea Geoană, Minister of Foreign Affairs of Rumania, has paid a visit to Budapest, discussing with his Hungarian homologue some of the possible implications of the future “Status Law”; on beginning of April 2001, the Minister of Foreign Affairs of Hungary has given to the ambassadors of the neighboring countries and EU’s countries in Budapest the draft of the “Status Law” (including an official translation), for eventual comments; mid-April 2001: Government of Rumania suggested bilateral consultations on this issue; on May 2nd, 2001, in Budapest, the ambassador of Rumania was discussing the future law with officials from MoFA; on May 24th, 2001, in Budapest, there were consultations on such an issue among different governmental experts, representing Rumania and Hungary; on May 30th, 2001, the ministries of Foreign Affairs of both countries discussed the position of the Government of Rumania regarding the draft of the “Status Law”, and on this occasion, to the Rumanian suggestion, there were eliminated from the text the provisions regarding economic aid to firms owned by Hungarians from outside Hungary (see also the interview of the Hungarian MoFA published into the newspaper “Kronika” of July 9th, 2001). On October 8th, 2001, at the reunion of the EU-Hungary Parliamentary Mixed Committee, the Legal Service of the European Parliament made public its report on Law no. LXII/2001, stating that the law is OK as long as wants to provide certain benefits to citizens from non-EU countries (so, Austria, even if it is a neighbor of Hungary, and even if it has a Hungarian minority, is completely out of the range of such regulations). In Rumania, some civil society associations and a few magazines (like: “22” or “Provincia”⁴) have started

a debate on merits and dangers of the draft of the “Status Law”; UDMR was remarkably silent (or almost silent) all the time, from the moment of the first MAERT conference up to the moment when the PMs Adrian Năstase and Viktor Orban have signed a Memorandum of Understanding, on December 22nd, 2001.

(c) adoption of the Hungarian “Status” Law (June 19th, 2001): The bill has become Law⁵ by an extremely large majority of the votes in Parliament of Hungary – 93%; only the liberals (called: the Alliance of Free Democrats) managed to vote against the Law, which prompted, from the far-right, a series of accusations of un-patriotic, un-Hungarian (and even “Jewish”) attitude. On June 27th, 2001, after about a week time of passing the “Status Law” by the Parliament, the representatives of the main Hungarian associations (with parliamentary and/or local representation) from Rumania, Slovakia, Yugoslavia, Croatia, Slovenia, and Ukraine have signed a common declaration, stating, among other things: *“The Act contributes to the stability of the region of the Carpathian Basin, as it intends to reduce the discrimination of Hungarian communities living in minority.”* More than that, these organizations underlined that *“they are convinced that the institutionalized dialogue between Hungary and the Hungarian minorities contributes to the regional stability and economic development. The infringement of minority rights results in violation of the free choice of identity, as well as assimilation and emigration, causing political and social tensions and may create new dividing lines.”*

(d) culmination of the crisis: The real novelty of the new “Status Law” – and to the huge surprise on the Governments of Rumania and Slovakia – was based on previous behavior of the Government of Hungary: until drafting this text, the government in Budapest (be it of center-left or center-right) has tried to insulate Hungary from the potential destabilizing effects of real (or just perceived as such) crisis in neighboring countries like Rumania (especially during 1990-1995), Slovakia (especially during Meciar’s reign in power) or Yugoslavia (after 1991). The strategic goal of Hungary (irrespective of what Government was leading the country, and irrespective of the name of the PM) was to succeed into its efforts to integrate into the so-called Euro-Atlantic structures (i.e.: NATO and EU); Hungary was following a pattern used also by Poland and the Czech Republic – into the latter case, the Czech

leaders accepted even the breakup of Czechoslovakia, as a price worth to pay for their continuing march toward NATO and EU.

As such, the particular fate of several million ethnic Hungarians in Rumania, Slovakia and Yugoslavia was put, from a political perspective, between “phenomenological brackets”. The new FIDESZ Government in Budapest, led by PM Viktor Orban, was strongly encouraged to take a much more resolute stance regarding the issue of Hungarians from certain neighboring countries, because the main strategic tasks of any post-Communism Government seemed to be practically achieved: Hungary was invited to join NATO in 1997, and is invited to join UE (in 2004) with the occasion of the Copenhagen UE summit (December 2002).

Despite the full title of the “Status Law” (which is *Act on Hungarians living in neighboring countries*), the Hungarians of Austria – an EU country – were not mentioned as potential beneficiaries of the Law, which (at least in Rumania and Slovakia) was considered to be another humiliation (i.e.: this law is valid only for non-members of EU, or, in other words, this law is valid only for the “barbarian”, economically and intellectually “underdeveloped” neighbors of Hungary). Also, in Rumania, the simple fact that UDMR has had no intention to prepare its political partners (first, until December 2000, from the Government, then – from the Parliament), was, somehow, resented well above the “usual suspects” of anti-Hungarianism; more than that, on December 11th, 2001, into the Parliament in Budapest, Zsolt Nemeth (Secretary of State with MoFA, responsible for relations with the Hungarians from abroad, and a close associate of PM Viktor Orban) has declared that “*to the end of the day, the Law on Special Status was initiated by UDMR, and this is the very reason for which UDMR is so much in favor of this Law.*” Into the same speech, the FIDESZ leader has mentioned the importance of the UDMR’s pressure on the Government of Rumania. Indeed, UDMR is, by far, the most important political organization of Hungarians outside Hungary, and it has a certain dominance inside MAERT; UDMR is, also, much more powerful from a political perspective even than some political parties represented into the Parliament of Hungary.

(c) resolution: There were several steps towards a resolution of the crisis. The main one was represented by the Memorandum of Understanding be-

tween the governments of Rumania and Hungary, signed by the two PMs on December 22nd, 2001, just a few days before the official entering into “real life” of the “Status Law”; secondly, the general elections in Hungary (April 2002) have brought to power the Hungarian Socialist Party (led by Laszlo Kovacs, an old friend of his kin-Socialists in Rumania), which was very much ready to modify the Law, as it was voted by the Parliament in Budapest on June 2001 – even if the Socialists voted, all of them, in favor of the “Status Law”. However, the “Status Law” is widely regarded as an important political achievement of the previous center-right government of FIDESZ (led by the then-PM Viktor Orban).

Symbolically, of utmost importance seemed to be the brave gesture of the two PMs of celebrating together the National Day of Rumania (December 1st, 2002) at a reception at Hotel Kempinski, Budapest; this event was followed by a visit to Bucharest by the Hungarian MoFA, Laszlo Kovacs, who is also the chairman of the Socialist Party. The visit, which took place on December 11th, 2002, has signaled a general agreement between the two governments on amending the Law no. LXII/2001; moreover, the Government of Hungary was able to ensure the accord of MAERT, with the occasion of its 6th session, on November 17th, 2002 (an annex to the final statement of this gathering can read: *Principles Drafted and for Support Suggested by the Ad Hoc Committee of Experts Responsible for Developing a Common Position of the Participants of the Standing Conference on Recommendations and Comments Relating to the Proposed Amendment of the Law on Hungarians Living in Neighboring Countries*. The contortions of the English language used for this communiqué are mirroring the current delicate position of all MAERT participants with regard to the Law no. LXII/2001.

On February 19th, 2003, in Bucharest, it was signed (Adrian Năstase and Marko Bela) a new *Protocol concerning the co-operation, for the year 2003, between PSD and UDMR*, covering all sorts of areas of common interest at the central and local (i.e.: counties) level, including international relations, parliamentary co-ordination, legislative measures etc. Unlike the similar protocols for the years 2001 and 2002, the new one is mentioning only twice the “communities” based on an ethnic principle of differentiation, a fact which has to be considered a clear victory for all “liberals”, for all people who see the rights of national/ethnic minorities as, es-

entially, rights of and for the individuals. The fact that the “radicals” of UDMR (including through renunciation of the very function of Honorary Chairman for Bishop Laszlo Tokes) were defeated during UDMR Congress of early-2003 could be a fair explanation for this position of the Hungarian political organization in Rumania.

After the UDMR Congress, the “losers” (i.e.: all sorts of “provincialists”, radicals, traditionalists, “reformists”, hyper-nationalists etc., led by people like Bishop Laszlo Tokes, Szasz Jeno, Kiraly Karoly, Toro T. Tibor, Zsolt Szilagy, Janos Demeter, Katona Adam, Csapo Jozsef and a few more) are currently trying to re-organize themselves, in order to have a stronger common position during the future negotiations with the leadership of UDMR, prior to the local and general elections in 2004-2005. For a start, they are trying to vehiculate among the Hungarians of Transylvania the ideas of a Hungarian Self-Government and the one of a Hungarian Heartland (mainly represented by two and a half counties, right into the middle of Rumania, with no direct border with Hungary). Such ideas were considered to be quite provocative even by mainstream Rumanian politicians (and media), but also by the (moderate) leadership of UDMR. For the moment, their tentative to enhance their credibility by presenting their case to Mr. Jonathan Scheele, the local resident of the European Commission, has failed. It is predictable that the feasibility of this future imaginary “Hungarian Self-Governed Region” in Rumania is doomed, but it could be an important negotiating tool in order to ensure the very political survival of the radical branch of UDMR, especially during the negotiations for the local elections, scheduled to take place on early 2004.

Toward a proper resolution of this crisis, an important recent step was the seventh session of MAERT⁶, which opened the way for the modification of the “Status Law” by the Parliament of Hungary.

4. Key decisions

(a) international “arbitrage” on the Status Law – requested by both Governments (Rumania and Hungary): Adrian Năstase (June 21st, 2001) and Janos Martonyi (July 2nd, 2001):

Rumania has resented as an additional humiliation the fact that the PM Năstase has asked for an opinion from the Venice Commission, but Hungary considered to be enough that its MoFA would do

the same, a few days later after Rumania’s official request. In the end, it was obvious that only the PMs are able to “solve” the issue in a convenient way for both countries, and Năstase and Orban will sign, on December 2001, the Memorandum of Understanding which opened the way of de-tensioning the situation. The Venice Commission is a consultative body on juridical matters of the European Commission of Brussels, and its members are eminent specialists from several European countries.

(b) Venice Commission’s opinion (October 19th, 2001): it was very much like the “Judgement of Solomon”⁷, both the governments of Rumania and Hungary declaring victory for its own side. Somehow, the Rumanian standing appeared to be a bit stronger, which was widely publicized by the Government, and presented as a major achievement of the PM Năstase⁸. The simple fact that Austria has been, in the very last minute of the vote into the Parliament in Budapest, removed from the list of Hungary’s neiboroughs appeared to be enough of evidence that the “Status Law” is not really a European Union “favorite kid”. More than that, it appeared as if Hungary would try to “export” to other countries its own problems (the Trianon complex etc.), and such an action was unacceptable at least for the EU members.

(c) Memorandum of Understanding between the governments of Rumania and Hungary (signed in Budapest, on December 22nd, 2001): both in Rumania and Hungary, this Memorandum of Understanding⁹ was considered to be a clear-cut success for Rumanian PM Năstase, especially the provisions regarding the right of employment in Hungary for all Rumanian citizens, notwithstanding their ethnic origin. It has to be added that such a criticism, in Hungary, could be better understood into the context of a ferocious electoral campaign, which opposed the Socialists and the right-wing FIDESZ. Additionally, PM Năstase succeeded in eliminating some of the most perceived humiliating provisions regarding the issuing of the “Hungarian Certificate” – but it still looks very much like a Hungarian passport, with a photo of the bearer, and all the Hungarian state symbols (like the Crown of St. Stephan) on the cover; it has, also, 42 pages.

(d) General Elections in Hungary (Spring 2002) and the formation of a new Government (FIDESZ and Democratic Forum into the Opposition, and Socialists forming the Government, in

coalition with the Liberals). The new Government of Hungary has had adopted a much “softer” approach in its relations with the governments in Bucharest and Bratislava. Especially good relations were established between PMs of Rumania and Hungary, between the two governments, and between PSD and the Hungarian Socialist Party. Nevertheless, FIDESZ remains an important political force, the main party of the Opposition in Budapest.

(c) Modification of the Law (after elections in Hungary, in 2002) – 5th MAERT conference (Budapest, July 17th, 2002), 6th MAERT conference (Budapest, November 17th, 2002), meeting of PMs of Slovakia and Hungary (Budapest, November 26th, 2002), meeting of PMs of Rumania and Hungary (Budapest, November 29th, 2002), meeting of PMs of Rumania and Slovakia (Warsaw, November 16th, 2002). Also, it has to be mentioned the now famous (but also, of course, infamous, mostly for some Hungarian nationalists) partying at Hotel Kempinski, Budapest, on December 1st, 2002 (the National Day of Rumania, the anniversary of the Rumanian – and Saxon – Popular Assembly in Alba Iulia, a Transylvanian city, in 1918), where PM Năstase enjoyed the company of PM Medgyessy, but also the one of MoFA Laszlo Kovacs and of former President of Hungary, Arpad Goncz¹⁰. Also, regarding the “final” modifications of the draft of the new “Status Law”, the contribution of the participants to the 7th MAERT conference (Budapest, May 24th, 2003) is considered to be essential.

5. Cognitive-Institutional Analysis

(a) civil society: with just a few exceptions (like, in Rumania: the group of intellectuals around the “Provincia” monthly magazine, the Group for Social Dialogue, the Helsinki Committee, the Foundation for an Open Society etc.), the civil society in Rumania, Hungary, Slovakia or Yugoslavia was caught unprepared by the boldness of the FIDESZ/MAERT initiative regarding the “Status Law”; additionally, the Hungarian associations and organizations from these countries imposed on themselves a real embargo of any information related with the preparation of the bill inside MAERT and – even more important – inside the different specialized commissions inside MAERT. From a tactical perspective, this it was not such a bad thing for these organizations, allowing them to push, in their own countries, for legislative measures preparing the “landing” of the Hungarian “Status Law” (see, for example, the adoption, by the Government of Ru-

mania, at the initiative of a UDMR’s minister, of the Ordinance no. 137 of August 31st, 2000, against all forms of discrimination¹¹, where a consistent part of the initial text was dedicated to the collective rights, of different “ethnic communities”). Nevertheless, from a strategic perspective, this embargo on information was a mistake, permitting to some commentators to question even the “loyalty” of the Hungarian organizations toward their own countries.

(b) mass media: mainly lamentable, sometime really pathetic, both in Rumania¹² and Hungary. The written press (especially weekly and monthly magazines) managed to be, somehow, better than TV-radio ones. The journalists were, all the time and of all sides, obviously unprepared to deal with such a complicated and delicate issue. In Hungary, most of the press seemed to be situated on the “patriotic” side of the spectrum, mainly because the public opinion was on that particular position (a fact that, really, has caused that almost all Hungarian political class criticized the initiative of the Orban Government with peculiar care, not to sound too severe, and at a minimum of “vocalizing” – see, for example, the Socialists, but even they have voted in favor of the Law, when it was put in front of them into the Parliament). Particularly important in favor of the Orban Government (and of FIDESZ policies, generally) was the broadcasting of the DUNA TV¹³, a Hungarian TV channel, financed by the Government in Budapest, and aimed to the Hungarians from outside Hungary’s borders (to the so-called Hungarians from the “Carpathian Basin”); this FIDESZ propaganda through DUNA TV has continued, apparently, even after Viktor Orban’s party was replaced in power by the Socialists, in Spring 2002. A special remark has to be made for regional media (mainly electronic), that was used for various purposes, by different actors¹⁴.

(c) Governments: Firstly, Government of Hungary (led by PM Orban) was on a very bold offensive, but only until the “Status Law” has been passed by the Parliament in Budapest. By contrary, after the first few months of inactivity (and/or surprise), which coincided with the electoral and political rhythm of the country, the Government of Rumania has started a quite successful campaign (national and international) against the most unacceptable – by Rumanian standards – provisions of the law. Government of Rumania refused to be in “tandem” with the Government of Slovakia, probably because of bad memories regarding the basic treaties

with Hungary in 1995-1996. After April 2002, and the formation of a new (Socialist-oriented) Government in Budapest, relations with the Social-Democrat-oriented Government in Bucharest have become much warmer, and both governments seem to agree on the necessity of “castrating” the “Status Law” of its most strident initial articles. Despite the opposition of FIDESZ, the Parliament in Budapest will modify the Law as soon as the Autumn of 2003, in line with EU recommendations.

(d) international/multilateral organizations (OSCE – including the High Commissioner for National Minorities, European Commission, European Parliament, Parliamentary Assembly of Council of Europe, “Venice Commission” etc.): Each international body was acting (or not acting) in accordance with its own status and powers. For example, OSCE¹⁵ and its HCNM¹⁶ have paid practically no role, which has come to no surprise for the people who considered as fully inept the attitude of this organization in former Yugoslavia (but especially in Kosovo) or in Chechnya. For me it is clear that OSCE is, apart from a talking-place, sort of an international NGO (with a huge bureaucracy) for mainly monitoring the elections in no-problems countries. Some politicians in Rumania and Hungary have tried to use the “powers” of other talk shows (in Strasbourg, for instance) in order to mark political (or, sometime, just rhetorical, points¹⁷). The real influence rests in Brussels, mainly with the European Commission (where the money is), and when it stated that the Hungarian “Status Law” has to be changed, in accordance with the European laws and customs¹⁸, the party was really over for the Government in Budapest. Only then it started to properly discuss and negotiate with the Government of Rumania, and to seek a compromise.

A typical case could be the one of Erik Jurgens, “special rapporteur” of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) on Hungarian Act no. LXII/2001; Jurgens’ report – full of all necessary platitudes such texts always have to have (shortly, he says that “it would not be bad to be good”) – has played practically no role in diffusing the tension produced by the law, especially that the launch of this masterpiece had taken place after the PMs Năstase and Medgyessy already agreed to the modifications of the “Status Law”. Anyhow, regarding these reports, motions, conferences, round-tables etc., the first issue on them is if they are neutral enough – or, in other words, if they are not

aggravating an already tense situation. And, indeed, they are very neutral, in most cases.

A special mentions for UNDP, for its balanced view on the situation¹⁹.

(e) reactions in other countries (e.g.: Slovakia, Ukraine and Yugoslavia) – The most important reaction was that of the Government (and public opinion) of Slovakia; after the general elections in September 2002, the new (center-right) Government, led by the PM Mikulas Dzurinda simply refused to allow the “Status Law” to take effect into Slovakia²⁰, even after the Socialist Government of PM Peter Medgyessy have had offer to make several modifications of the Law, in line with the European practice and with the recommendations of the “Venice Commission”. Regarding the immediate reactions, in Slovakia, on the adoption, by the Parliament in Budapest, of the Law no. LXVII/2001, see the analyses²¹ made by Kalligram Foundation, Bratislava, on July 2002. In 1995, the Government of Slovakia (led by PM Meciar) surprised the one of Rumania (led by Iliescu’s PM Vacaroiu) by signing the treaty with Hungary, despite an alleged agreement between the governments of Rumania and Slovakia to have a common position in front of Hungary, with regard to the content of the bilateral treaties. In 2002, the Government of Slovakia (led by PM Dzurinda) was much more inflexible than the one of Rumania (led by PM Năstase), at least until the local elections in Slovakia were over; of course, it is very possible that the greater “flexibility” of the representatives of Bucharest was influenced also by the fact that they were kin-politicians (Socialists, Social-Democrats, post-Communists, cripto-Communists etc.) with the ones in power in Budapest. On the other hand, to the Copenhagen EU summit, in December 2002, Slovakia (and Slovenia, among other countries – but not Rumania, which is scheduled to join EU, hopefully, in 2007) was invited to become an EU member by 2004, and with this occasion the “Status Law” will cease to refer to the Slovakia’s Hungarians (and Slovenia’s, as well), like it is now the situation with Hungarians from Austria.

In Yugoslavia (country recently re-named Serbia & Montenegro), where a relatively important Hungarian minority is living into the Northern Serbian province of Vojevodina (together with Serbs, Rumanians, Roma, Jews etc.), nearby the border with Hungary, the post-Kosovo-war effects have con-

ducted to a high degree of local autonomy, through a Provincial Assembly (which excited very much some Transylvanian intellectuals²², to no avail, for the time being). This Provincial Assembly has, of course, the potential to produce at any time a Provincial Government (eventually upon the Spanish model, of *Parlamento/Junta* of Andalusia, Catalonia, Galitia etc.).

The “Status Law” has produced no “waves” in Ukraine, Slovenia and Croatia, mainly because in these countries there are only very few people of ethnic Hungarian origin. Only in Rumania and Slovakia the “critical mass” represented by people of Hungarian ethnicity may produce tensions and/or crises, for demographic, economic social, historical and ideological reasons; only in what it is now Rumania and Slovakia the Hungarians were, for centuries before the WW1, the “masters of the land”, and indeed the Southern part of Republic of Slovakia and the Western part of Rumania are the lands of Hungarians too (but also, lands of Slovaks, Rumanians, Roma, Jews, Germans etc.). Maybe a better understanding of the enormous difference between “shareholders” and “stakeholders” could help the dissolution of the nationalist temptations²³.

(f) bargaining and negotiations: of course, there were several levels of negotiations, the most important (and undocumented until now) ones inside MAERT conferences in Budapest²⁴. Secondly, there were the negotiations between the governments of Rumania and Hungary (between experts representing the two MoFA, between the members of the bilateral commission which is functioning according with the Treaty (of 1996) between the two countries, and – finally, and most important, probably – between the two PMs. Rather curiously, main actors of the civil society in Rumania and Hungary were absent from any debate on the “Status Law” – see, for example, the total silence of the two strong Soros networks, which were not even organizing some seminars, conferences, round-tables etc. (but the same can be said about many specialized organizations and associations, with their main financial sponsors from abroad – cf. Project on Ethnic Relations, an US organization with Eastern European interests, for example).

(g) leadership: By tradition, Rumania has a quite impressive diplomacy, especially when it comes to bilateral issues with Hungary; in fact, even the incorporation of Transylvania into Rumania, to the

end of the WW1, was a great success of Rumanian diplomats, who were able to convince the Great Powers that this territory has, indeed, to be part of Rumania; a very similar situation occurred to the end of WW2, when the Communists of Rumania have convinced Stalin that Transylvania will better be a part of the new Soviet-dominated Rumania²⁵ that a part of Soviet-dominated Hungary, despite the fact that the Communists in Hungary were, initially, at a better positioning in front of the Big Referee – the Soviet Union and its supreme leader, Joseph Vissarionovich Stalin.

The political class of Rumania was not too keen to take into account the “Status Law” issue during the electoral campaign in late 2000, mainly because (a) it had the potential to impress negatively the representatives of EU, and (b) nationalism was the main feature of the populist, demagogic rhetoric used by the extremist PRM and its leader, Corneliu Vadim Tudor. After the elections, however, PM Adrian Năstase have proved that he has important diplomatic skills (actually, he was MoFA during some early – i.e.: before 1996 – Iliescu’s governments), and that his MoFA, Mircea Geoană (an ex-Ambassador of Rumania in Washington, DC), was a redoubtable team-mate in mobilizing national and international public opinion in favor of a perspective very much in tune with the views of the officials in Bucharest. For the politicians in Bucharest, it was of most importance to show to everybody (but especially to North-Americans and West-Europeans) that the Government of Rumania is, indeed, an open-minded one, democratic, not at all nationalistic, totally dedicated to the aim of translating human rights and minority rights into the very reality of Rumania. The fact that doing such a *tour de force* meant that the Government of Viktor Orban was not “European” etc. helped, especially when European institutions (like the “Venice Commission”) have started to find the behavior of Budapest as still waiting.

(h) conclusions: In politics (as in real life), the perception of the reality is much more important than the reality itself. The Government of Hungary used the whole process of producing and launching the “Status Law” as a political, electoral and demagogic tool, which turned to be a losing one during the elections in April 2002. The political class in Rumania appeared to be, for a change, more “European” and more reasonable than its counterpart in Hungary. Even if the politicians in Bucharest are

not quite able to mobilize international bodies for their own good, they succeeded in playing in front of national and international “audience” a much more convincing role than their colleagues in Budapest. The great losers (not to speak about FIDESZ & Co.) were the representatives of UDMR, who were put in a very uncomfortable position in front of their own voters by an irresistible proposal of a right-wing political party in Budapest. The irony of the situation is that FIDESZ was not trying to encourage the present – mostly liberal – leadership of UDMR, but the so-called contenders, the “young wolfs” of the Reformist Platform and the “older” radicals like Laszlo Tokes. The present leadership of UDMR on the occasion of its long-delayed congress, in Satu Mare (late-January and early-February 2003) has paid the “ultimate” price – an open confrontation with UDMR’s “radicals”. At the congress, the “moderates” have won the control of the organization in front of the “radicals”, and even the highly symbolic position of Bishop Laszlo Tokes (that of Honorary Chairman of UDMR) was dismantled, at the suggestion of the executive leadership. In return, Bishop Tokes formed, shortly after, a new organization, called the Hungarian National Council of Transylvania, together with other unhappy leaders representing some of the more radical tendencies inside UDMR; this new organization has preferred to be close to FIDESZ and to the World Union of Hungarians, making the leadership of UDMR pretty much upset.

The very evolution of the situation in the region between 2000-2002 (and the future evolutions after 2004, for Slovakia and Slovenia, and after 2007, for Rumania) has the strange effect of emptying the content²⁶ of the “Status Law”, first of all by the drastic diminishing of the number of people it is referring to (Slovakia and Slovenia will become EU members, together with Hungary, in 2004, and Rumania has solid hopes for the same after January 2007); as such, it will remain a “law” regarding only the few Hungarians in Ukraine and the relatively consistent number of Hungarians from the Vojvodina region of Serbia (the latest ones have obtained, from the week Government in Belgrade, important concessions on local autonomy – mainly in order to be avoided a second Kosovo-style crisis, as the “proper” one in 1999).

Post Scriptum

On June 23rd, 2003, by a narrow majority of votes (195 of *yes* and 173 of *against*), the Parliament in

Budapest has approved the amendments to the “Status Law”; FIDESZ was the leading political force to oppose the alteration of the Act of June 19th, 2001. The Government of Rumania issued a communiqué, stating that the amended law is not yet in tune with the European recommendations.

On June 24th, 2003, the OSCE High Commissioner on National Minorities, Ambassador Rolf Ekeus, issues the following statement in the Hague:

“I understand that the Hungarian National Assembly has now concluded the process of amending the Act on Hungarians Living in Neighboring Countries (sometimes referred to as the ‘Status Law’) which was first adopted on 19 June 2001. I appreciate the efforts of the Hungarian Government over the past year to follow recommendations designed to bring the law in line with minimum international standards and to reduce tensions, caused by the law, between Hungary and some of its neighbors. The scope of the amended law seems to be limited to support for education and culture, and intended benefits appear not to be restricted to ethnic Hungarians. Implementation of the act will depend in large part on secondary legislation. Any elements of this legislation that have effects in neighboring States will need the support of the State concerned. As I noted in my statement of 26 October 2001 on ‘Sovereignty, Responsibility, and National Minorities’, it is a basic principle of international law that a State may only act within its jurisdiction which extends to its territory and citizenry. At the same time, the State of territorial jurisdiction should be positively disposed to agree to arrangements within the framework of its obligations to ensure full respect for the rights of persons belonging to national minorities. It is now vital that specific terms of such agreements should be worked out through the normal conduct of bilateral relations. I note that the Act on Hungarians Living in Neighboring Countries has tended to strain otherwise good relations between Hungary and some of its neighbors. In the spirit of friendly relations, earlier and fuller consultations and better use of existing bilateral instruments and mechanisms might have reduced misunderstandings about the intentions behind the Act. One can conclude that the deliberations in relation to the Act have demonstrated the importance of the principle that protection of human rights and fundamental freedoms, including for persons belonging to national minorities, is the responsibility of the State having jurisdiction with regard to the persons concerned.”²⁷

On June 25th, 2003, in Strasbourg, the Parliamentary Assembly of Council of Europe (PACE) approved the report on the "Status Law" presented by the Dutch Social-Democrat Erik Jurgens, criticizing some of the boldest articles of the old (and new) "Status Law". Of the 600 representatives of PACE, only about 100 were present to the debates on this issue, and an overwhelming majority of them was very much against the Law (including Eorsi Matyas, the representative of the Union of Free Democrats of Hungary). Jurgens considered that the Hungarians have a duty to see themselves as they really are, in order to discover, eventually, that the wrongs could be inside of them, and not inside the outside world; being asked by a Hungarian representative into PACE about what sort of precise objections he would more produce against the "Status Law", Jurgens answered taking his hand out of his pocket and showing a "Hungarian ID". He said: *"This one! As long as this document is looking exactly like a passport, with the arms of Hungary on the cover, it will be very difficult for you to be accepted by your neighbors."*²⁸

N.B.: This paper was finished before mid-June 2003, and the author cannot take into account specific future developments, even if it enjoyed the exercise of making a few predictions related to the issue of Rumanian-Hungarian relations. The paper was produced inside UNDP/CRISMART Program for Crisis Management in South-Eastern Europe, under supervision of Leiden University Crisis Center and Swedish Defense College.

NOTES

¹ See Will Kymlicka (professor at Queen University, Canada, and at Central European University, Budapest, Hungary), *Multiculturalism and Minority Rights: West and East*, in JEMIE ("Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe"), no. 4/2002; Kymlicka's texts have to be taken, sometime, *cum grano salis*, e.g.: in this very paper, on p. 16, he believes that the autonomy of... Transylvania has been "revoked" in 1968. For a learned comment on such a perspective, see Anita Inder Singh (Oxford University, UK), *Minorities, Justice and Security in Post-Communist Europe: Continuing the Debate with Will Kymlicka*, in JEMIE no. 4/2002.

² Cf. www.htmh.hu/benesangol.htm, for an official (and very indignant) position of the Government of Hungary ("These are the decrees of a retaliatory nature which are based on the principle of collective guilt", "Subsequently, a series of bestial measures ensued", "Able-bodied men and women were literally sold off in the market for workhands, while many of the unattended sick and elderly and children died on the way or soon after arriving at their destination", "Hungary, left to fend

for itself in the international arena, and Czechoslovakia signed an agreement on population exchange on 28 February 1946", "great numbers of Hungarians who did not even understand Slovak declared themselves to be Slovaks", "The Hungarians suffered 'negative discrimination'" etc.), in which the obvious unpleasantness of certain "collective rights" is not contradicted by the same authors' demand for new collective rights for ethnic Hungarians in Rumania, Slovakia and Serbia, including through the "Status Law".

³ Cf. *The protection of national minorities by their kin-state*, in "Science and technique of democracy", No. 32, Council of Europe, 2002, 420 pp.; the volume contains the report of the Venice Commission on the preferential treatment of national minorities by their kin-states, the proceedings of a colloquy on the same issue organized by the European Commission on June 2002 as a follow-up to the report, as well as a collection of the existing national legislation on kin-minorities. See also Gaetano Pentassuglia, *Minorities in international law*, "Minority Issues Handbook", CoE, 2002, 500 pp.

⁴ Cf. Dan Oprea, *Primejdia «dreptului comunitar» al minorităților*; Cristian Preda, *Forme de antiliberalism*; Renate Weber, *Opinii despre proiectul de lege privind maghiarii din țările vecine* etc., in "22" no. 22/(587) of May 29th, 2001. Also, see "Provincia" no. 5/(13) of May 2001, an issue almost entirely dedicated to the draft of the "Status Law"; the main articles are signed by Molnar Gusztav, Gabriel Andreescu and Borbely Zolt Attila (www.provincia.ro). Both magazines were also publishing the Rumanian translation of the text of the draft of "Status Law", as it was debated then into the Parliament of Hungary.

⁵ *Legea 2001/LXII a statutului maghiarilor de peste graniță/A 2001. Evi LXII. Torvény a szomszdos elo magyarokrol*, Published by the Embassy of the Republic of Hungary, Bucharest, 2001, 28 pp. The Rumanian translation mentioned above is highly defective. See also, into English, *Act LXII of 2001 on Hungarians Living in Neighboring Countries, adopted by the Parliament in Budapest on June 19th, 2001*, at the address: www.htmh.hu/law.htm.

⁶ Cf. *Final Statement of the Seventh Session of the Hungarian Standing Conference*, Budapest, May 24th, 2003, at the address: www.htmh.hu/konferencia/hsc7.htm. This Statement it was not signed by Zolt Nemeth, the vice-chairman of FIDESZ, Kovacs Miklos (of Hungarian Cultural Union of Subcarpathian Ukraine) and Agoston Andras (of Hungarian Democrat Party of Vojvodina) – but it was signed and approved by David Ibolya, the chairwoman of Hungarian Democratic Forum, plus all the other "usual suspects" (i.e.: participants from Hungary and abroad).

⁷ European Commission for Democracy through Law (the "Venice Commission"), *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State*, adopted in Venice, October 20th, 2001, code: CDL-INF (2001) 19, Strasbourg, October 22nd, 2001.

⁸ Adrian Năstase et al., *Protecting Minorities in the Future Europe. Between Political Interest and International Law*, Monitorul Oficial, Bucharest, April 2002, 272 pp.

⁹ *Memorandum de înțelegere între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind Legea maghiarilor din statele vecine Ungariei și chestiuni legate de cooperarea bilaterală*, December 22nd, 2001, at the address: www.gov.ro/cgi-bin/print.p1...112/&numfis=memo-011222-ro-hun.htm. An English translation to be found in A. Năstase et. al., *ibidem*, pp. 267-271.

¹⁰ Cf. Tamas Gaspar Miklos, *Ce s-a întâmplat la hotelul Kem-*

pinski?, in "Nepszabadsag", Budapest, December 5th, 2002, and Haklik Norbert, *Mediasan sarbatoresce*, in "Magyar Nemzet", December 2nd, 2002 (both articles have been translated into Rumanian, see address: www.gordian.ro).

¹¹ Ordinance (no.137 of August 31st, 2000) on Prevention and Punishing All Forms of Discrimination, into Rumanian, English, French, German and Romany, Studium Publishing House, Cluj, 2000, 54 pp. See also Governmental Decision (no. 1194 of November 27th, 2001) Concerning Organization and Functioning of the National Council for Combating Discrimination, in "Official Gazette of Rumania", part 1, no. 729 of December 12th, 2001, pp. 3-5.

¹² Cf. Cristina Maria Pantiru, *Presa română «față cu reacție iune». O analiză a reflectării în presa scrisă a adoptării «legii statutului»*, in "Sfera Politicii" no. 99/2001; also, at the address: www.sfera.50megs.ro.

¹³ See Kovacs Laszlo, Chairman of the Hungarian Socialist Party and, since April 2002, Minister of Foreign Affairs, interview for "Erdelyi Riport", Oradea, and "MTI", Budapest, January 14th, 2003. Here, he is complaining there about the alleged bias of DUNA TV in favor of FIDESZ (and against the Socialists).

¹⁴ Cf. Aron Ballo, *Against the Grain. Romania would be ill-advised to keep up its diplomatic campaign in criticizing the Hungarian Status Law*, in "TOL", July 19th, 2001 (see address: www.tol.cz/look).

¹⁵ Cf. *OSCE Yearbook 2000*, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg (ed.), Nomos Verlag, Baden-Baden, 2001, 512 pp. The volume includes, at pp. 25-33, an illuminating text by Max van der Stoep, *Principles and Pragmatism: 25 Years with the Helsinki Process*, but also such precious gems of international wisdom (and wishful thinking) like *Istanbul Summit Declaration*, *Charter for European Security* or *The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life* etc.

¹⁶ E.g.: Rolf Ekeus, OSCE High Commissioner on National Minorities, *From the Copenhagen Criteria to the Copenhagen Summit: The Protection of National Minorities in an Enlarged Europe*, address to the international conference on "National Minorities in an Enlarged European Union", Copenhagen, November 5th, 2002, 8 pp. Only later on, in the aftermath of the crisis, a senior advisor to the HCNM dared to publish a paper of common sense: Walter A. Kemp, *Applying the Nationality Principle: Handle with Care*, in JEMIE ("Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe"), no. 4/2002 (also at the address: www.ecmi.de).

¹⁷ E.g.: Prisacaru et al., Council of Europe, Parliamentary Assembly, *Motion for a resolution on Law regarding the Hungarians living in neighboring countries, adopted on June 19th, 2001 by the Hungarian Parliament*, Doc. 9153, Strasbourg, at the address: www.stars.coe.fr/doc/doc01/edoc9153.htm.

¹⁸ Cf. the letter of EU commissioner for expansion Gunther Verheugen addressed to PM Peter Medgyessy, and the reaction of the President of Hungary, Ferenc Madl (in "Nepszabadsag", Budapest, January 21st, 2003), regarding the changing of the "Status Law" during the Spring of 2003. Basically, the reviewed law will concern only Hungarians from countries non-members of EU, and will cover only the areas of education and culture. The "Hungarian ID card" will remain as a symbol of the very special relation of Hungary with the ethnic Hungarians from abroad.

¹⁹ *Focus: How does the Hungarian "Status bill" affect Romania?*, in UNDP/SAR Early Warning Report Romania no. 2/2001, pp. 45-46.

²⁰ See also the article *Council of Europe warns Hungary on Status Law*, Bratislava, September 3rd, 2002, at the address: www.slovakspectator.sk/clanok?cl=10358.

²¹ Center for Legal Analyses – Kalligram Foundation, *The reception and application of the Act on Legal Status of Ethnic Hungarians (Status Law) in the Slovak Republic*, July 2002, Bratislava (see the address: www.cla.sk).

²² See Memorandum către Parlament pentru construcția regională a României, Cluj, December 8th, 2001, in "Provincia" monthly magazine no. 19 of January 2002.

²³ Cf. *Political Extremism and Interethnic Relations in the New Millennium*, roundtable organized by Project on Ethnic Relations, Budapest, February 15th-16th, 2002, 40 pp.

²⁴ See: *Statement Issued by the Conference of Hungary and Ethnic Hungarian Communities beyond the Borders*, February 20th, 1999, Budapest; *Closing Document of the Second Meeting of the Hungarian Standing Conference*, November 12th, 1999; *Final Statement of the December 13-14, 2000 Session of the Hungarian Standing Conference* (with two important annexes: *The dissenting opinion of the Hungarian Socialist Party*, and *Position on the definition of the subjects of the law on Hungarian living in neighboring countries*; Declaration June 26th, 2001, Budapest; *Final Statement of the Fourth Session of the Hungarian Standing Conference*, October 26th, 2001; *Final Statement of the Fifth Session of the Hungarian Standing Conference*, July 17th, 2002; *Final Statement of the Sixth Session of the Hungarian Standing Conference*, November 17th, 2002; *Final Statement of the Seventh Session of the Hungarian Standing Conference*, May 24th, 2003. All these documents, including their English translation, to be found at the address: www.htmh.hu/konferencia.

²⁵ See, for several very important documents from the proto- and Communist beginnings in Rumania, into Lucian Nastasa (ed.), *Minorități etnocolturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1945-1955)*, Center for Ethnocultural Diversity, Cluj, 2002, 920 pp. (many documents are into their Hungarian original version, with a Rumanian translation).

²⁶ Cf. Christophe Chatelot, *D'ici a 2004, Budapest devra renoncer a aider les 3,5 millions de Hongrois vivant dans les pays voisins*, in "Le Monde", Paris, December 11th, 2002 (at the address: www.lemonde.fr).

²⁷ *High Commissioner warns of Hungarian 'Status Law' precedent*, at the address: www.osce.org/news/show_news.php?id=3372.

²⁸ Cf. "Nepszabadsag", Budapest, June 26th, 2003.

DAN OPRESCU - Doctor în filosofie, Universitatea București (1992). Senior Associate Member, St Antony's College, Oxford University, 1990-1991. În prezent este expert în cadrul Departamentului pentru Relații Interetnice, Guvernul României.

Magnați lipsiți de spiritul capitalismului

VLAD FLONTA

The article is focused on the differences between the economic elites in the former communist countries in Eastern Europe and in Western countries. Very different business environments require very different qualities from topmanagers. The business environments in Eastern Europe have more similarities to those in Latin America than to those in Western countries. Latin America is also characterized by systemic corruption, clientelism, uncertainty of contracts and high transaction costs.

Autorii din Europa de Est ezită în continuare să folosească un număr de termeni din vocabularul științelor sociale consacrat în Occident. Sintagma “elită economică” este una din cele mai evitate. În România, din câte știu, ea nu a fost folosită de nimeni cu o oarecare consecvență.

Nici expresia “elită politică” nu este deloc populară în România; singurul autor care a folosit-o cu regularitate este Stelian Tănase (sintagma “elite și societate” apare chiar în titlul a două din cărțile sale). Totuși, și Stelian Tănase evită expresia “elită economică” în articole în care se referă la noii capitaliști din România.¹ O evită și Silviu Brucan, autorul singurei cărți românești pe această temă². El preferă să vorbească despre “clasa capitaliștilor” sau despre “miliardarii crescuți în cinci ani” (între timp, inflația a erodat și noțiunea de “miliardar”; un miliard de lei însemna în 1995 de 15-20 de ori mai mult decât în 2003).

Aceeași rețineră o au și redactorii revistei “Capital”, care a realizat în toamna anului 2002, în premieră, un clasament al celor mai bogați 100 de români. Deși mult criticată, această inițiativă este remarcabilă, ea oferă un prim reper foarte util. Redactorii “Capital” observă și o altă inhibiție lingvistică: “În România, oamenii de afaceri se tem de cuvântul avere”.³

În România și, în general, în Europa de Est nu se vorbește decât rareori despre elite politice sau economice pentru că încă nu s-au separat apele între știința politică și jurnalism (în țările Europei Centrale reținerea nu e atât de pronunțată ca în România). Ziariștii folosesc cuvântul “elită” în sensul meritocratic în care acest cuvânt este înțeles de

publicul larg. Politicienii și “noi îmbogățiți” având o imagine extrem de proastă pare de neconceput să se vorbească despre o elită. În schimb, foarte puțini contestă existența unei elite culturale naționale.

În știința politică, în schimb, conotația cuvântului “elită” este altimetrică, nu meritocratică. În această accepțiune, elita e constituită de cei care dețin pozițiile de vârf, nu de cei care ar merita să le dețină prin calitățile lor intelectuale, de conducere sau morale.⁴ Este sensul consacrat de Vilfredo Pareto și Gaetano Mosca, acesta din urmă folosind expresia “clasă dominantă”⁵, care redă foarte clar această accepțiune.

În această accepțiune altimetrică, pe care o voi folosi în cele ce urmează, putem vorbi de elite economice în țările din Europa de Est. Astfel, Gigi Becali și Dinel Staicu fac parte din elita economică românească, așa cum Emil Bobu și Tudor Postelnicu au făcut parte din elita politică comunistă.

Un alt termen important pentru acest articol și care nu și-a intrat pe deplin în drepturi în Europa de Est este “capitalism”. Jurnaliștii și specialiștii în științe sociale îl folosesc adesea, însă politicienii îl evită în mod sistematic, vorbind doar despre “economia de piață”. Și nu o fac întâmplător. Deceniile de propagandă marxistă au lăsat urme destul de adânci în mentalul colectiv. Capitalismul înseamnă pentru mulți “exploatarea omului de către om” și aduce cu sine drogurile, explozia criminalității și prostituția “care nu erau înainte”. Puțini știu că țara comunistă Cuba, după 44 de ani de conducere a lui *Lider Maximo*, a ajuns să trăiască în primul rând din prostituție, care reprezintă, de departe, principală sursă de valută a țării. Este insuficient cunos-

cută și ultima invenție a nutriționiștilor nord-coreeni: un aliment având drept ingredient principal scoarța de copac, care a produs îmbolnăviri în masă.

Aceasta este realitatea comunismului în ultimele sale redute. Se confirmă însă dictonul lui Goebbels: “Repetă, repetă, că tot rămâne ceva”.

Consider că în țările est-europene există capitalism, în ciuda etatizării încă pronunțate. Desigur, capitalismul est-european este fundamental diferit de cel occidental iar “spiritul capitalismului” de care vorbește Max Weber lipsește aproape cu desăvârșire. Cred însă că folosirea unei alte terminologii pentru economiile est-europene din 2003 ridică mari probleme.

Folosesc noțiunea de “capitalism” într-o accepțiune minimală oarecum asemănătoare accepțiunii minimale a noțiunii de “democrație” (existența unor alegeri libere și relativ corecte). De la o asemenea accepțiune pornește și o carte intitulată edificator *Capitalism in Contrasting Cultures*⁶ (fiind apărută în 1990 ea nu se referă însă la Europa de Est). De altfel, chiar în cadrul spațiului occidental Michel Albert distinge net între “capitalismul neo-american” și “capitalismul renan”.⁷

Astfel, expresii precum “tranziția spre capitalism/economia de piață” trebuie înțelese în sensul unei apropieri cât mai mari de modelul occidental.

După aceste precizări cu privire la folosirea acestor două concepte fundamentale pentru textul de față, să vedem care sunt trăsăturile capitalismului est-european și ale elitelor economice est-europene.

*
* *

Tranziția de la economia planificată a comunismului la capitalism este o premieră în istorie. Există însă tranziții care au un anumit grad de asemănare. Este vorba de liberalizarea unor regimuri politice autoritare din America Latină.

Jadwiga Staniszkis a observat foarte devreme natura capitalismului est-european. Multe fragmente ale cărții ei apărute în 1991 sunt vizionare.⁸ În Europa de Est apare un “capitalism politic”; succesul economic depinde în primul rând de relațiile oamenilor de afaceri cu politicieni influenți. Asemenea relații aduc cu sine favorizări în competiția privatizării, accesul privilegiat sau chiar exclusiv la diverse resurse, ștergeri de datorii, contracte și licențe de stat fără licitație și diverse alte privilegii.

Relațiile între elita politică și cea economică iau forma unei oligarhii politico-economice. Unii sunt atât politicieni importanți cât și oameni de afaceri importanți. Situație evident generatoare de corupție.

Silviu Brucan vorbește chiar de o “simbioză putere-capital”.¹⁰ În societățile occidentale există, dimpotrivă, o anumită autonomie a elitelor din diferite domenii de activitate (nu autarhie, care nici nu ar fi de dorit, dar o autonomie). Odată cu specializarea crescândă această autonomie devine tot mai pronunțată.¹¹

Faptul că mulți membri ai elitei economice provin din fosta nomenclatură produce pe bună dreptate resentimente. Aceste resentimente sunt mai puternice și mai îndreptățite când este vorba de oameni care au lucrat în serviciile secrete și au fost implicați în acțiuni represive, uneori fiind vorba chiar de crime.

“Capitalismul politic” creează această situație extrem de problematică din punct de vedere moral. În aproape toate țările foste comuniste partidul continuator al fostului partid comunist a jucat un rol central pe scena politică în anii ’90. Există însă diferențe graduale semnificative în această privință. Mai există și o a doua deosebire importantă între aceste partide: unele s-au reformat considerabil și se apropie de partidele social-democrate occidentale, altele sunt încă foarte departe de așa ceva. În țările în care, la începutul anilor ’90, rolul foștilor comuniști a fost mai mare a rezultat un capitalism mai “politic” și mai oligarhic.

Un alt factor important este politica economică din timpul comunismului. În Ungaria, spre exemplu, au existat deja înainte de 1989 reforme economice substanțiale. În 1968 a fost introdus Noul Mecanism Economic (NEM), un program de reforme destul de îndrăzneț. Între 1972 și 1980 ritmul a fost mult încetinit din cauza presiunii venite de la Moscova. După 1980 au apărut însă mii de mici firme private și s-a format o pătură relativ prosperă. Astfel, Ungaria a pornit în 1989 de la o situație economică sensibil mai bună decât alte țări comuniste.

La antipozi se plasează România lui Ceaușescu, care s-a încăpățânat să dezvolte industria grea, deși ineficiența ei devenise evidentă la sfârșitul anilor ’70. Ceaușescu și Honecker au fost cei mai mari adversari ai *perestroika* din blocul comunist.

Un caz foarte particular este cel al Poloniei. La alegerile din iunie 1989 *Solidarnosc* a reușit o victorie zdrobitoare câștigând 99 din cele 100 de locuri ale Senatului și toate cele 161 de locuri ale Seimului pentru care s-au organizat alegeri (35% din totalul locurilor). Astfel, primul guvern necomunist, dominat de *Solidarnosc*, a avut un sprijin și o legitimitate maxime, care au permis ministrului de finanțe Leszek Balcerowics să propună terapia de șoc. Deși costurile sociale pe termen scurt au

fost mari, s-a reușit însănătoșirea economiei, care a dus ulterior la dezvoltare.

Totuși, și elitele economice din Ungaria și Polonia se deosebesc fundamental de elitele economice ale țărilor occidentale. Ele au mult mai multe trăsături comune cu elitele economice din țările foste comuniste mai înapoiate.

În cele ce urmează voi încerca să pun în evidență diferențele principale dintre elitele economice postcomuniste și elitele economice occidentale.

Mediul de afaceri al unei țări excomuniste fiind foarte diferit de mediul de afaceri al unei țări occidentale, tipurile de manageri care ajung în vârf sunt foarte diferite.

O serie de calități care au o mare pondere în recrutarea managerilor occidentali sunt considerate în Europa de Est "finețuri" irelevante. În Germania aproximativ 40-50% din managerii de vârf dețin titlul de doctor (în industria chimică 76%, în sectorul bancar 64%, în industria electronică 30%, în comerț 18%).¹² Cunoașterea limbilor străine este de asemenea foarte importantă. Un specialist german în resurse umane spunea: "Engleza nu este o limbă străină. Punct !"¹³

În plus, candidatul pentru o poziție de vârf în management trebuie să dețină și o foarte bună cultură generală:

"El trebuie să cunoască în linii mari curente și tendințele principale în diferite domenii precum pictură, sculptură, muzică, literatură și istorie contemporană și să se intereseze mai în detaliu în legătură cu unele personalități, stiluri și aspecte. Și cel care nu e entuziasmat de muzica de operă și pictura impresionistă sau chiar cel care nu le agreează deloc ar trebui să știe unele lucruri despre Wagner și Verdi, Manet și Renoir. Pe de altă parte el ar trebui să-și arate înclinația pentru un alt stil sau curent din pictură, muzică sau literatură."¹⁴

De ce trebuie să aibă un manager de vârf o asemenea cultură generală? Nu ajunge dacă e competent profesional?

Nu, nu ajunge. Un topmanager este o persoană publică. El (sau ea, există femei printre manageri și la cel mai înalt nivel; de exemplu, Carly Fiorina conduce gigantul Hewlett-Packard, care are 140.000 de angajați) este invitat la evenimente culturale unde i se cer și declarații. Este de asemenea invitat în *talkshow*-uri, unde i se pun întrebări foarte diverse. Călătorește în țări aparținând unor spații culturale diferite. În toate aceste situații el trebuie să facă o bună impresie.

Altfel, el va fi considerat un "*Fachidiot*" (*Fach* = specialitate, domeniu - în limba germană),

adică un om care dincolo de competența sa profesională e un idiot, un om cu care nu se poate duce o conversație. Un *Fachidiot* poate fi desigur managerul unei filiale, dar nu un manager de vârf.

În Europa de Est situația este complet diferită. Foarte puțini manageri de vârf dețin titlul de doctor. Unii se înscriu la doctorat după ce ajung în poziții importante și obțin în jurul vârstei de 50 de ani doctorate fără nici o relevanță, tezele fiind scrise de *ghostwriters*.

Obiceiul este și mai frecvent în lumea politică. Unii se luptă însă și pentru diplome mai joase. De exemplu, în România, deja celebrul primar al Sectorului 5, Marian Vanghelie a obținut în 2001 în mod ilegal diploma de bacalaureat la un liceu din Snagov.¹⁵

Cunoștințele de limbi străine sunt în general foarte slabe. Unii nu cunosc nici o limbă străină, dar declară în CV cunoașterea englezei și francezei la nivel "mediu" și a spaniolei și polonezei la nivel "foarte bine". Unele emisiuni de televiziune ne arată că în România importanți oameni de afaceri care investesc în fotbal nu reușesc să pronunțe acceptabil "*Champions League*", "*World Championship*" sau "*Champs-Élysées*".

Cât despre Manet și Renoir...

Acestea sunt, desigur, carențe personale ale managerilor est-europeni. Ar fi de dorit ca oamenii care ocupă asemenea poziții să fie mai cultivați. Însă în mediul de afaceri al unei țări est-europene o bună formație *într-adevăr nu este importantă*. Aici este marea problemă.

Una din principalele dificultăți ale oamenilor de afaceri din Europa de Est este nesiguranța contractelor. Apelul la justiție este de cele mai multe ori inutil. De aceea este necesară deținerea unui anumit control asupra partenerilor de afaceri. Foarte important este în acest context potențialul de șantaj: informații despre afaceri dubioase ale altora, casete audio și video compromițătoare etc. Din acest motiv aproape toate firmele de o anumită anvergură au angajat în mod oficial oameni care au lucrat în trecut în serviciile secrete. Ei sunt cei capabili să realizeze asemenea investigații. În plus, foști colegi care lucrează în continuare în serviciile secrete le livrează informații. Asemenea colaborări oculte sunt foarte frecvente.

Este un lucru scăpat din vedere (sau trecut deliberat cu vederea) de cei care discută în România problema foștilor securiști. Într-o economie caracterizată de nesiguranța contractelor, firmele au mare nevoie de specialiști în informații. Chiar și

firmele onorabile, în scopuri pur defensive.

Revolta provocată de perpetuarea puterii castei securiștilor după 1989 este desigur justificată, iar abordările din perspectivă morală sunt un lucru pozitiv și necesar pentru spațiul public românesc. Însă nici o lege a lustrației nu poate interzice angajarea lor în posturi bine plătite în sectorul privat. În schimb, reformele economice și capitalul străin pot determina o scădere considerabilă a cererii de foști securiști în sectorul privat. Într-o economie în care decisivă este competitivitatea produselor, centrale devin activitățile de cercetare-dezvoltare și cele de marketing.

Un mediu economic caracterizat de nesiguranța contractelor este, deci, un mediu economic în care costurile de tranzacție sunt foarte mari.

Costurile de tranzacție se împart în patru categorii principale:

1. costurile legate de căutare și informare în vederea realizării unei afaceri;
2. costuri legate de negocierea contractelor;
3. costuri legate de încheierea contractelor;
4. costuri legate de supravegherea realizării contractului și eventual de sancționarea nerealizării lui.¹⁶

Cu cât costurile de tranzacție sunt mai mari, cu atât profitul rezultat din tranzacție scade. Uneori costurile de tranzacție devin prohibitiv de mari; tranzacția devine nerentabilă. Unele activități economice sunt de aceea abandonate din start sau într-o fază incipientă.

Spionarea tuturor de către toți este, la scara economiei unei țări, un joc de sumă negativă. De asemenea, șantajarea tuturor de către toți. Sume uriașe sunt cheltuite anual în fiecare țară ex-comunistă în aceste activități care nu contribuie cu nimic la competitivitatea la export a produselor unei țări, factor decisiv în economia mondială contemporană. Multe țări acceptă chiar să-și devalorizeze moneda pentru o anumită perioadă pentru ca exporturile să devină mai ieftine.

A face afaceri doar cu cunoscuți reprezintă aproape singura posibilitate de a evita aceste costuri de informare. Însă și acest lucru duce la un mediu economic nesănătos, accentuând caracterul oligarhic, nepotismul și clientelismul.

Așadar, angajarea unor specialiști în informații este o prioritate absolută pentru managerii est-europeni. Dar și relațiile cu reprezentanți ai poliției și justiției sunt foarte importante. Fie pentru a se bucura de impunitate, fie pentru a exercita presiuni asupra partenerilor de afaceri care nu doresc să respecte contractele. Esențiale sunt și relațiile personale cu funcționari influenți din Ministerul de

Finanțe. Asemenea relații pot facilita accesul pe o listă cu ștergeri de datorii. Evident că se plătește mită pentru un asemenea privilegiu, dar în lipsa relațiilor personale cuantumul mitei este sensibil mai mare.

Misiunea unui manager este să se “descurce cumva” în acest mediu neprietenos și imprevizibil. Rezultă destul de clar că într-un asemenea mediu de afaceri doctoratele, limbile străine și cultura generală au o mică importanță.

Trebuie din nou subliniate diferențele care există între țările foste comuniste care au pornit dintr-o poziție mai bună în 1989 și în care reformele au avansat mai rapid (Ungaria, Polonia, Cehia) și celelalte țări est-europene. În aceste țări proporția averilor realizate pe seama statului nu este atât de covârșitoare. Atenția firmelor occidentale s-a concentrat mai ales spre colaborarea cu acești capitaliști independenți față de stat iar investițiile au fost masive. Astfel, unele companii au început să se apropie de standardele occidentale. Însă mai e mult până departe. Și între fosta RDG și fosta RFG se mențin încă diferențe notabile, deși investițiile pe cap de locuitor în noile *Land-uri* au fost după 1989 de câteva zeci de ori mai mari decât în Ungaria sau Cehia.

Mediul de afaceri din țările est-europene seamănă mult mai mult cu cel din țările Americii Latine.¹⁷ Și în America Latină relațiile personale cu diverse oficialități sunt mult mai importante pentru succesul în afaceri decât performanța economică. Și țările Americii Latine sunt caracterizate de o corupție sistemică.¹⁸ Și în America Latină costurile de tranzacție sunt foarte mari datorită nesiguranței contractelor. Douglass C. North spune că în privința siguranței contractelor există o diferență “de la cer la pământ” între țările dezvoltate și țările lumii a treia.¹⁹

Fenomenul de “căutare de rentă” (*rent-seeking*) este de asemenea comun Europei de Est și Americii Latine. Simplificând puțin, prin “căutare de rentă” se înțeleg eforturile unor indivizi de a-și adjudeca prin pârgii politice anumite fonduri pe care statul le acordă în mod constant în diverse scopuri.²⁰ Conceptul a fost consacrat de Anne Krueger în anii '70.

Fenomenul este chiar mai pronunțat în Europa de Est decât în America Latină. În primul rând, datorită ponderii mai mari a sectorului de stat. Dar și datorită interzicerii inițiativei private în timpul comunismului și a pasivității care a rezultat de aici (Ungaria este în această privință parțial o excepție, așa cum am subliniat deja). Thorstein Veblen folosea expresia “*trained incompetence*”. “Omul nou”

pe care l-a “antrenat” comunismul este incompetent în economia de piață. Ajuns în economia de piață, el încearcă în continuare să trăiască pe seama statului. “Căutarea de rentă” este o activitate care îi e familiară.

Aceasta este o diferență fundamentală între mentalitatea capitaliștilor est-europeni și a celor occidentali. Capitalistul occidental se mândrește cu independența sa față de stat.²¹ Dacă ar trăi pe seama statului nu s-ar mai simți capitalist.

Pe de altă parte, capitaliștii din Europa de Est sunt lipsiți de *fair play*. Ei nu doresc reguli egale pentru toți și arbitri imparțiali. Mulți au o mentalitate de gangster. Ei nu înțeleg profitul ca rezultând din relații de lungă durată bazate pe încredere, cu partenerii de afaceri și cu consumatorii. E plictisitor, lipsește adrenalina. Mult mai interesant e profitul obținut de pe urma unei “lovituri”.

Magnații din Europa de Est sunt foarte departe de “spiritul capitalismului” despre care vorbește Max Weber:

“«Tipul ideal» al întreprinzătorului capitalist, așa cum a fost el reprezentat și la noi prin câteva proeminente exemple, nu are nimic comun cu asemenea parveniți, mai grosolani sau mai stilați. El evită ostentația și cheltuiala inutilă, la fel ca și plăcerea conștientă a puterii sale și prețuirea, mai degrabă incomodă pentru el, a semnelor exterioare ale prestigiului social de care se bucură. (...) Din bogăția sa el «nu are nimic» pentru propria persoană, cu excepția senzației neraționale a unei bune «practicări a profesiei»”.²²

În momentul de față, Rusia reprezintă principala piață de desfacere pentru automobilele Rolls-Royce. Cel mai ieftin model costă 260.000 de euro, dar incluzând o serie de opțiuni personalizate poate depăși un milion de euro. Grupul țărilor arabe (privit ca un tot) și Statele Unite se plasează pe locurile următoare.²³ În plus, în Rusia se vând, de departe, modelele cele mai scumpe. Pentru că majoritatea sunt blindate.

NOTE

¹ Vezi, de exemplu, Stelian Tănase, *Capitalism și reformă*, în “Sfera Politicii”, nr. 71-72/1999 și Stelian Tănase, *Din nou despre capitalism*, în “Sfera Politicii”, nr. 73-74/1999.

² Silviu Brucan, *Stălpii noii puteri în România*, Editura Nemira, București, 1996.

³ *100 cei mai bogați români*, supliment “Capital”, nr. 1, nov. 2002, p. 8.

⁴ Pentru această distincție vezi, de exemplu, Tom Bottomore, *Elites and Society*, Routledge, London & New York, 1993, pp. 1-8 și Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, Editura Polirom, Iași, 1999, pp. 143-146.

⁵ Gaetano Mosca, *The Ruling Class*, McGraw-Hill, New York, 1939.

⁶ S. R. Clegg, S. G. Redding, (eds.), *Capitalism in Contrasting Cultures*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin, 1990.

⁷ Vezi Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, Editura Humanitas, București, 1994.

⁸ Jadwiga Staniszkis, *The Dynamics of Breakthrough in Eastern Europe. The Polish Experience*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles, 1991.

⁹ Jadwiga Staniszkis, *op. cit.*, p. 38.

¹⁰ Silviu Brucan, *op. cit.*, p. 121.

¹¹ Suzanne Keller, *Beyond the Ruling Class. Strategic Elites in Modern Society*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1991.

¹² Michael Hartmann, *Topmanager. Die Rekrutierung einer Elite*, Campus Verlag, Frankfurt am Main & New York, 1996, pp. 53-54.

¹³ Michael Hartmann, *op. cit.*, p. 99.

¹⁴ Michael Hartmann, *op. cit.* p. 131,

¹⁵ Pentru detalii, vezi articolul lui Eugen Chelemen din “Adevărul”, 25 sept. 2003.

¹⁶ Rupert F. J. Pritzl, *Korruption und Rent-Seeking in Lateinamerika. Zur Politischen Ökonomie autoritärer politischer Systeme*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1997, p. 36.

¹⁷ Rupert F. J. Pritzl, *op. cit.*

¹⁸ M-am referit pe larg la corupția sistemică (care se deosebește de corupția individuală) în Vlad Flonta, *Încă un tigru de hârtie?* în “Sfera Politicii”, nr. 104.

¹⁹ Douglass C. North, *Institutionen, institutioneller Wandel und Wirtschaftsleistung*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1992, p. 71. (*Instituții, transformare instituțională și performanță economică*). North este laureat al Premiului Nobel pentru economie.

²⁰ Rupert F. J. Pritzl, *op. cit.*, p. 21.

²¹ Vezi și Stelian Tănase, *Din nou despre capitalism*, în “Sfera Politicii”, nr. 73-74/1999.

²² Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 53-54.

²³ “Financial Times”, 26 febr. 2003, p. 6.

VLAD FLONTA - a absolvit în 2001 Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității București. Din 1997, consultant și intermediar de afaceri independent. În 2003, admis la doctorat la *Goethe-Universität Frankfurt am Main*, cu o teză despre elitele economice postcomuniste.

The Minimum Wage and the Human Security

CRISTINA PANȚÎRU

This paper was prompted by a recent event: in October 2003 the Romanian Government rejected the proposal of trade unions to raise the minimum wage up to 100 € and accepted instead its increase up to approximately 72 €.

The hypothesis of the article is that poverty weakens Romanians' trust in the Government's reforms and in democratic institutions. Hardship and distrust transform citizens in disempowered individuals. Neediness threatens civic virtues, peoples' everyday life and their views of the future. Thus, it is important to consider poverty as a security threat, which should have priority on the political agenda. Consequently, arguments for and against raising the minimum wage, in a country where most employees are paid close to this amount, should be analysed more carefully.

Unemployment decreased in Romania from 11.5% in 1999 to 8.5% in 2002 and it is estimated at approximately 7.8% in 2003. However, poverty studies¹ show that between 1999 and 2001 the poverty line² was around 30% while the severe poverty line³ was approximately 12%. In addition, the last Barometer of Opinion Poll (BOP) 2003⁴ emphasizes that 61%⁵ of the people consider poverty a major problem, a real threat. A survey of the BOPs 1997-2003 shows that for more than 36% of the citizens of this country the family income was not enough for fulfilling their basic needs, while in all years only 1% of the people affirmed that they afford everything they want. Also, 72% of people are not satisfied with their way of life and 48% of them consider that their life is worst than in the previous year. Asked how their living standard is, comparing with the year 1989, 48% of the citizens consider that it is worst, while 22% affirmed that it is

the same. Of special importance is the average value of the monthly salary, declared to be necessary for a person to have a decent living: 6.6 million lei (approximately 170 €) in urban areas and 4.5 million (approximately 115 €) in rural areas.⁶ These values contrast significantly with the minimum wage accepted by the Government for 2004, 2.8 million lei (72 €). Against this background 53 % of the people consider that their country is going in the wrong direction and 54% of them think that their life will be the same or even worst, next year.⁷ Only 12% trust political parties, 19% entrust the Parliament and 29% the Government. Only 17% are satisfied with Romanian democracy, while 60% embrace the contrary position. 80% of people consider that corruption is a generalized phenomenon in state institutions.⁸ The picture created by these data is rather gloomy. Two important questions may be raised. Is the eradication of poverty well placed on the political agenda? Could a change of perspective in analysing people's hardship determine a transformation of policies?

Although the Government expressed a strong commitment to fighting poverty in its program⁹, the actions in this direction were very hesitant. In a country where 2/3 of the employees are paid close to the minimum wage and the rate of unionization is the lowest in Europe¹⁰ (hence employees' rights and interests are feebly endorsed) the state is seen as the only firm support for the destitute. Thus, it is not surprising that 31% of the people consider that poverty is caused, among other factors, by the lack of state assistance.¹¹ This is a controversial issue – should Government intervene, for example, in the discussions between representatives of employees and employers regarding the minimum wage? One may claim that negotiations will harmonize the in-

terests of both groups and the state should be just a witness to their agreement. This is the position recommended to Romanian Government by the representatives of foreign institutions. On the other hand it can be argued that the decision regarding the minimum wage is more than a benchmark for salaries, it is a matter of human security.

I will insist on the second view, because it draws attention on a concern with people's welfare and a concept of security centred on individuals:

"In broad terms, human security shifts our focus from traditional territorial security to that of the person. Human security recognizes that an individual's personal protection and preservation comes not just from the safeguarding of the state as a political unit, but also from access to individual welfare and quality of life."¹²

Thus, human security encompasses human rights, good governance, access to education and health care. Addressing these issues a Government steps "towards reducing poverty, achieving economic growth and preventing conflicts".¹³

In a nutshell, fighting poverty is, from an individual-centred perspective, a matter of security because hardship confines people's choices, the freedom to pursue their life-plans, erodes their civic participation and trust in state's institutions, favours corruption, political, social and ethnic conflicts, threatens their health, well-being and ultimately their lives and is a pervasive and persistent phenomenon, difficult to control. The statistics presented in the first part of the article illustrate most of these effects of poverty in Romania.

Many researchers argued that want cannot be included in the 'traditional' concept of security, state-centred. Besides the danger stemming from external sources, internal problems – poverty, corruption, environmental pollution, massive population movements or infectious diseases such as HIV/AIDS - become increasingly important in thinking security.¹⁴ However, human security complements state security in four aspects:

"1) Its concern is the individual and the community rather than the state; 2) Menaces to people's security include threats and conditions that have not always been classified as threats to state security; 3) The range of actors is expanded beyond the state alone; 4) Achieving human security includes not just protecting people but also empowering people to fend for themselves."¹⁵

In the light of this concept the measures for alleviating poverty in Romania might gain more importance for decision-makers. I will show how the focus on human security might change the balance in the case of the controversy regarding the increase of the minimum wage. Two arguments can be invoked against this measure. Firstly, the budgetary expenditures for the unemployment benefit¹⁶ and the amount allocated for encouraging employers to hire unemployed people and young graduates¹⁷ will boost. Secondly, the external competitiveness of important Romanian textile enterprises may drop, because the low salaries in this sector were an incentive for investors.¹⁸ Also, this would damage the exports, because the garment industry produces 50% of Romania's exports.

On the other hand, these arguments have little significance from an individual-centred perspective. The budgetary expenditure may be reduced by re-considering the advantages and disadvantages of special allocations for employers (i.e. Who is favoured? To what extent? Is this measure reflected on employees' welfare?). Then, the low salaries for the sake of a workplace in the Lohnsystem textile workshops are not an argument for neglecting people's needs for a decent living and their rights as employees¹⁹. On the contrary, there are international labour conditions to be respected and in many such enterprises the salary policy violates workers' rights.

Although the increase of the minimum wage accepted by the Government for 2004 is not even close to the needs expressed in the BOP 2003, this measure may alleviate to some degree the poverty rate. Moreover, from a perspective centred on human security, a significant augment of the minimum wage in Romania is needed, although proponents of employers' interests would uphold the opposed position.

There is no one-best-solution in dealing with poverty or even with the increase of the minimum wage. However, the presuppositions of decision-makers have a crucial role in choosing one policy or measure in detriment of another. Thus, if it is considered that the most important thing is to attract investors, in spite of social sacrifices (e.g. low salaries), this is a reason not to raise the minimum wage. On the other hand, from an individual-centred perspective, the measures that alleviate people's hardship and augment their life security have priority.

In conclusion, this article aims at drawing attention on a perspective for policy-makers, little known in Romania, because the international concern with human security in developing countries is rather recent. In a nutshell, this view proposes a reconsideration of internal problems of a country (e.g. poverty, conflicts, corruption), evaluating them according to their effects on individuals' welfare. In other words, what damages people's lives and well-being is a security issue, and more precisely a *human security* problem, which should be on top of political agendas.

NOTE

¹ see www.caspis.ro/english/poverty.htm 20/06/03.

² The poverty line refers to the households, which spend on food a sum equal to the minimum basket. (www.caspis.ro/english/poverty.htm, 20/06/03)

³ The severe poverty line refers to the households whose resources prevent them to spend more than the minimum basket. (www.caspis.ro/english/poverty.htm, 20/06/03)

⁴ *The Barometer of Opinion Poll 2003*, Open Society Foundation, Bucharest.

⁵ 49% of the people consider poverty the biggest challenge of Romania and 12% think it is the second biggest problem of their country.

⁶ *The Barometer of Opinion Poll 2003*, 29.

⁷ *The Barometer of Opinion Poll 2003*, 11.

⁸ They are either unsatisfied (31%) or on the middle position (29%). *The Barometer of Opinion Poll 2003*, 17, 53-4.

⁹ See the Government Program, Chapter IV (www.gov.ro/engleza/obiective/afis-docdiverse-eng.php?iddoc=6, 23/10/03)

¹⁰ In 2002 there were approximately 4 million legally registered full time employees out of the estimated 8 million Romanians who actually work, and only half of these 4 million were trade union members. Thus, Romania has one of the lowest unionization rates in Europe., *Romania Annual Early Warning Report 2002*, UNDP Romania Country Office, Romanian Academic Society (SAR), 48.

¹¹ *The Barometer of Opinion Poll 2003*, 37.

¹² George MacLean. "The Changing Concept of Human Security: Coordinating National and Multilateral Responses" (<http://www.unac.org/canada/security/maclean.html>, 22/08/01)

¹³ *Human Security Now*, The Commission on Human Security, New York, 2003, 2-4.

¹⁴ See Sadako Ogata, "Human security and state security" in *Human Security Now*, 5.

¹⁵ *Human Security Now*, 4.

¹⁶ This is 70 percent of the minimum wage.

¹⁷ These are 70 percent and 100 percent of the minimum wage, respectively.

¹⁸ See *Romania Annual Early Warning Report 2002*, 45-6.

¹⁹ See conclusions of the workshop on international labour standards organized by the Fair Wear Foundation (FWF) Netherlands in Bucharest in October 2002.

SEMNAL

Francois Massoulie

Conflictele din Orientul Mijlociu

Traducere RADU Gadei

Editura: ALL

Anul apariției: 2003

Descriere

Tărâm al conflictelor, Orientul Mijlociu datează prăbușirii Imperiului otoman în 1918 și împărțirii sale succesive între puterile coloniale seria nesfârșitelor crize care i-au presărat istoria: de atunci, crearea unor state cu frontiere contestate este un motiv de conflicte care se nutresc din rivalități ancestrale. După al doilea război mondial, crearea statului Israel într-un context ostil a provocat exodul unui popor, cel palestinian, și a catalizat toate conflictele regionale. Semn al timpurilor noi, petrolul a contribuit la multiplicarea tensiunilor: aflat la originea extraordinarei bogății, aurul negru a zguduit mitul „națiunii arabe” și a favorizat avântul islamismului, mișcare alimentată de lupta împotriva mizeriei și nedreptății. După războiul din Golf și variatele aspecte ale procesului de pace dintre Israel și Autoritatea palestiniană, intervenția anglo-americană în Irak, contestată de o serie de țări, constituie o nouă provocare: se va putea instaura o ordine democratică, de tip occidental, în zonă, sau fundamentalismul islamic și „confruntarea între civilizații” se vor afirma cu o nouă vigoare? Orientul Mijlociu rămâne în continuare un punct fierbinte într-o ordine internațională care așteaptă să fie construită. ■

John J. Mearsheimer

Tragedia politicii de forță

Traducere: Andreea Năstase

Editura: Antet

Anul apariției: 2003

Descriere

Reputat profesor de relații internaționale la Universitatea din Chicago, John J. Mearsheimer expune teoria realismului politic ofensiv. O demonstrație riguroasă, bazată pe o solidă analiză geopolitică și istorică, precum și predicțiile pentru viitorul apropiat și mediu fac din această lucrare o lectură obligatorie pentru specialiști și pasionați. ■

CRISTINA PANȚIRU - Master în Științe Politice, Universitatea din Manchester, Marea Britanie. Master în Politici Publice, Universitatea din București.

Cum măsurăm capitalul social în România

SÂNZIANA OLTEANU

The article is focused on the methods to determine the level of the social capital in Romania, exemplified by the programs run in several villages by the Romanian Found for Social Development. In the circumstances of a very low level of availability for association proved by Romanian citizens the general tendency is an expectation, a transfer of responsibility to transform the local/communitarian problems into the duty of authorities exclusively.

Consacrarea importanței capitalului social poate fi atribuită lui Robert D. Putnam¹, care stabilește că dezvoltarea Nordului italian, net superioară față de Sud, este rodul capacității indivizilor de a-și asigura un ajutor reciproc care nu necesită o recompensă imediată, ci una situată difuz în viitor. Putnam spune că încrederea astfel formată este soluția pentru a rezolva dilemele acțiunii colective și că, în afară de formarea unui mediu prietenos, ea asigură premisele dezvoltării economice, instituția creditului, informațiile curg ușor și ieftin, iar inovațiile sunt însoțite de cărți de vizită care garantează în fața investitorilor. De altfel, arată el, tradițiile civice explică existența unei economii performante, mai degrabă decât opinia larg răspândită conform căreia o cultură civică se dezvoltă doar în condiții economice favorabile.

Criticile lui Putnam² spun că o definiție a capitalului social care include efectele sale benefice este incorectă din punctul de vedere al principiului neutralității științei. Orice rețea de relații reciproce de încredere poate fi folosită în folosul comunității sau împotriva ei – bandele de răufăcători fiind doar unul din exemplele posibile. De aceea, ar trebui să fim mai puțin entuziaști și mai neutri în privința consecințelor unui nivel capital social ridicat.

Dar cum poate fi acesta măsurat? O cercetare inițiată ca urmare a Seminarului de la Saguaro, constând din interviuri telefonice cu aproximativ 30.000 de americani³, a dezvăluit că există 11 dimensiuni ale capitalului social: încrederea (generalizată, dar și interetică⁴), diversitatea prietenilor pe care îi ai, gradul de participare politică (tradițională dar și protestatară), asumarea unui rol civic proeminent și implicarea asociativă, socializarea informală, frecvența donațiilor și a muncii în volun-

tariat, inclusiv cele de ordin religios, precum și gradul de egalitate în privința implicării civice, ceea ce arată că nu doar cei bogați și educați au un grad ridicat de participare la viața socială.

Dacă am “evalua” printr-un simplu exercițiu capitalul social din comunitatea în care ne integrăm, ne-am putea întreba fiecare dintre noi dacă avem printre prieteni și vreunul care să fie maghiar sau român, sau om de afaceri, sau un muncitor etc; dacă avem încredere în vecini, în colegii de serviciu dar și în oameni în general; din câte feluri de grupuri facem parte (se includ cluburi sportive, filatelice, grupuri pe chat etc.), ori cât de des facem donații sau voluntariat etc..

Măsurătorile referitoare la capitalul social în România sunt anemice. În condițiile în care științele – științele sociale în mod special – sunt o ocupație costisitoare, iar donatorii rari, unicul suport financiar consistent provine din sfera statului. Singura instituție guvernamentală care a adoptat în mod explicit termenul este Fondul Român pentru Dezvoltare Socială (FRDS). FRDS-ul îl putem privi ca o extensie a programelor pentru zonele sărace ale Băncii Mondiale, care a ajuns la concluzia că o resursă inepuizabilă a celor fără de resurse este capacitatea de a lucra împreună. FRDS-ul oferă fonduri nerambursabile acelor sate sărace din România care reușesc să își organizeze un grup de inițiativă locală pentru rezolvarea unei probleme. Fondul pornește de la ideea că a avea bani îl schimbă pe om făcându-l mai responsabil și de la dorința de a valorifica rețele de încredere locale.

Sunt două regrete ale cercetătorului care analizează filosofia Fondului. Primul este că nu există o aplicare a teoriei capitalului social și în mediu urban românesc. Al doilea ține de faptul că nu este

exploatare și pista participării cetățenilor la decizia locală – proces diferit de gestionarea de către cetățenii înșiși a unor fonduri în interes local, cum se întâmplă în cazul finanțării FRDS. Aplicarea de către instituțiile statului a unor programe ar fi oferit fie materia primă pentru analiză prin efectele produse, fie chiar studii finanțate în vederea maximizării utilizării banilor publici, fie amândouă⁵.

Care sunt mizele extinderii aplicării teoriei capitalului social la mediul urban și la procesul de participare la decizia locală? Aceste mize țin de faptul că cealaltă jumătate a populației românești trăiește în orașe și că, dacă socotim formarea capitalului social drept încă o soluție pentru ieșirea cu succes din tranziție, este dezirabil să știm cum să o aplicăm majorității populației. A doua miză se referă la impactul potențial al proceselor de participare la decizia locală – bogat încurajate prin programe de finanțare, și care ar avea rezultate mai eficiente și mai durabile dacă s-ar sprijini pe o fundamentare științifică, în loc să limiteze la aplicarea unor standarde și modele occidentale.

O observație suplimentară ține de concluziile teoreticienilor capitalului social. Atât Putnam cât și James Coleman⁶ arată că soluția pentru intervenția asupra capitalului social al unei comunități ține de design-ul instituțional. Modul în care instituțiile sunt construite, spune fiecare dintre ei, determină anumite raporturi care favorizează sau, dimpotrivă, inhibă încrederea reciprocă și disponibilitatea de a lucra cu celălalt. Într-adevăr, conform concluziilor lucrării lui Putnam⁷, capitalul social al comunităților se bazează pe tradiții civice vechi ale unei Italii de acum o mie de ani. Viziunea contemporană permite însă provocarea unor fenomene prin intervenții minime: o inginerie socială animată de cele mai bune intenții. Cercetarea lui R. Couto asupra comunităților Apache⁸ arată cum crearea unor structuri de mediere în regiuni corupte și sărace economic a avut un efect benefic nu doar asupra comunității – prin îmbunătățirea condițiilor dificile de viață, ci și asupra culturii democratice a locuitorilor. Capacitatea de a lucra împreună și de a produce astfel o diferență (benefică) în mediu stă la baza respectului de sine fără de care o democrație rămâne doar o formă lipsită de fond.

Unul din elementele-cheie ale succeselor înregistrate, arată Couto, a fost capacitatea acestor organizații de a atrage fonduri în folosul comunității. Am putea extrapola și spune că este vorba de capacitatea de a influența mersul lucrurilor. Această generalizare folosește pentru a indica un criteriu de calitate al oricărui program care își propune forma-

rea capitalului social: garantarea unui efect produs de acțiunea colectivă.

Pentru a aplica observația noastră la contextul românesc, este suficient să spunem că dacă intervenția FRDS-ului garantează o schimbare prin investirea unor fonduri care se transformă în servicii, un proces de participare publică la decizia locală desfășurat fără transparență și lipsit de o concluzie public argumentată nu doar că nu produce acel capital social bun al lui Putnam, dar probabil că și năruie posibilități viitoare.

Sensibilitatea la acțiunea instituțiilor publice este bazată pe profilul aparte al cetățeanului miortic. Conform unui studiu realizat de Dumitru Sandu⁹ asupra nivelului capitalului social în Europa, România este integrată categoriei țărilor ex-comuniste definite prin nivele joase de disponibilitate pentru asociere și, în mod particular, este caracterizată prin nivele înalte de încredere în anumite instituții publice (poliție, armată) și joase de încredere generalizată în oameni. În aceste condiții, administrația publică locală – care se bucură de cel mai înalt nivel de încredere al oamenilor în ierarhia instituțiilor guvernamentale¹⁰ și are în misiunea sa gestionarea problemelor locale, este situată în cea mai bună poziție pentru inițierea unor procese publice. Am putea concluziona că cetățeanul român obișnuit, în fața unor probleme comune mai multor persoane sau ale comunității, așteaptă ca inițiativa soluționării să vină din partea administrației locale – a primăriei, în mod special.

Să trecem în revistă lista principalelor posibilități – simplificate – de reacție în fața unei probleme publice: într-o comunitate înzestrată cu un capital social forte indivizii s-ar asocia spontan; într-o comunitate înzestrată cu o administrație eficientă și sensibilă la *input*-ul cetățenilor, primăria ar găsi o soluție; într-o societate în tranziție (ca a noastră), primul pas către o rezolvare cade adesea în sarcina organizațiilor deja constituite, întrucât realizarea unei noi asociații nu este la îndemână nici prin obișnuință, nici prin procedură.

Cum stau lucrurile în condițiile noastre? Într-un sondaj adresat primăriilor municipiilor¹¹, întrebate cui ar trebui să aparțină inițiativa unui proces de participare cetățenească, răspunsurile au indicat: 100% au considerat că inițiativa trebuie să aparțină primăriei; 52% cetățenilor și 48% consiliului local și organizațiilor neguvernamentale (ONG), situate la egalitate. Interpretarea noastră indică faptul că există o diferență profundă între ceea ce crede administrația locală că pot să facă locuitorii comunității și ceea ce locuitorii înșiși apreciază că ar fi în stare.

Astfel, primăriile pun pe locul doi în ierarhia unor potențiali inițiatori cetățenii în general, nu cetățenii deja organizați (în ONG-uri). Această viziune nu corespunde însă cu cea a cetățenilor, care se consideră în proporții de peste 80% drept incapabili de a influența o decizie la nivel local¹². Putem afirma că aleșii locali supraestimează capacitatea electoratului propriu de a se mobiliza în vederea asigurării acelui *input* necesar pentru ca o democrație să fie reală.

În acest context, o cale pentru intervențiile viitoare sunt investițiile în organizațiile neguvernamentale și în administrațiile locale pentru a forma o cultură politică participativă. Unele premise există deja: legea 52/2003 asigură transparența procesului decizional public și obligă instituțiile să colecteze sugestiile publicului, ba chiar să organizeze dezbateri publice la solicitare. Rezultatele lasă însă de dorit: în majoritatea cazurilor, instituțiile ignoră această prevedere sau fac publice proiectele de decizii în spații dificil accesibile publicului larg (site-uri Internet, avizierul instituției); iar în cazurile în care există consultări reale între guvernanți și guvernați, efectele sunt anemice (cum ar fi cazul Academiei de Advocacy din Timișoara care a reușit să obțină readoptarea unei decizii locale prin procedura corectă de consultare, dar în exact aceeași formă). Această stare de fapte îndeamnă la o abordare mai complexă a problematicii investiției în comunitate. Desigur, putem spune că avem cadrul legal, dar transformarea teoriei în practică ține de anumite obișnuințe și abilități ale publicului care intră în domeniul culturii politice și a capitalului social. Iar intervențiile asupra acestora au nevoie de o prealabilă fundamentare științifică. Altminteri riscăm să nu scăpăm ani buni de aici înainte de blestemul formelor fără fond care ne-a urmărit întreaga istorie.

NOTE

¹ Robert D. PUTNAM, cu colaborarea lui Robert LEONARDI și a Raffaelei Y. NANETTI, *Cum funcționează democrația? Tradițiile civice ale Italiei moderne*, traducere de Diana Istrățescu, Polirom, Iași, 2001.

² Bob EDWARDS, Michael W. Foley, *Social Capital and Civil Society after Putnam*, XXX.

³ Sursă: www.BetterTogether.org.

⁴ În documentele Seminarului de la Saguaro se vorbește despre „încredere interasială”. Am înlocuit conceptul cu cel de „încredere interetnică” pentru a-l adapta condițiilor specifice Europei de Est.

⁵ Autorul își cere scuze dacă insistă poate prea mult pe condiția financiară precară a cercetării românești, dar nu o face decât în măsura în care își asumă o viziune a neutralității și detașării științifice condiționate de anume experiență și context.

⁶ James COLEMAN, *The Rational Reconstruction of Society, 1992 Presidential Address*, www.worldbank.org.

⁷ Robert D. PUTNAM – *op.cit.*

⁸ Robert O. BOTHWELL, recenzie la Richard A. COUTO, *Making Democracy Work Better*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1999. Sursă: colist-admin@comm-org.utoledo.edu, Mon, 06 Nov 2000.

⁹ Dumitru SANDU, *Structure of Social Capital in Europe*, Universitatea București, XXX.

¹⁰ Conform *Barometrului de Opinie Publică*, editat de IMAS pentru Fundația pentru o Societate Deschisă, 2002.

¹¹ Cercetarea a fost derulată în perioada 9-23 mai 2003 de către Asociația MASTER Forum în parteneriat cu Asociația Municipiilor din România. La un chestionar distribuit prin e-mail și fax la 101 municipii au fost primite 23 de răspunsuri. Datele complete sunt disponibile la solicitare la paltin@dnt.ro.

Întrebarea exactă este: „credeți că inițiativa unui proces de participare de participare cetățenească la nivelul municipiului dumneavoastră ar trebui să aparțină...”.

¹² Conform *Barometrului de Opinie Publică*, *op. cit.*

BIBLIOGRAFIE

Robert O. BOTHWELL, recenzie la Richard A. COUTO, *Making Democracy Work Better*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1999. Sursă: colist-admin@comm-org.utoledo.edu, Mon, 06 Nov 2000

James COLEMAN, *The Rational Reconstruction of Society, 1992 Presidential Address*, www.worldbank.org

Bob EDWARDS, Michael W. Foley, *Social Capital and Civil Society after Putnam*, XXX

Robert D. PUTNAM, cu colaborarea lui Robert LEONARDI și a Raffaelei Y. NANETTI, *Cum funcționează democrația? Tradițiile civice ale Italiei moderne*, traducere de Diana Istrățescu, Polirom, Iași, 2001

Dumitru SANDU, *Structure of Social Capital in Europe*, Universitatea București, XXX

Barometrul de Opinie Publică, editat de IMAS pentru Fundația pentru o Societate Deschisă, 2002

Raportul final al cercetării derulate în perioada 9-23 mai 2003 de către Asociația MASTER Forum în parteneriat cu Asociația Municipiilor din România. La un chestionar distribuit prin e-mail și fax la 101 municipii au fost primite 23 de răspunsuri. Datele complete sunt disponibile la solicitare la paltin@dnt.ro.

Sursă: www.BetterTogether.org - seminarul de la Saguaro.

SÂNZIANA OLTEANU - masterand în științe politice la Universitatea București.

Living La Vida Loca

Telenovelas and post-communist transition

LAVINIA STAN

When we talk about globalization and post-communist transition, we usually think of the way Western concepts and institutions such as the civic spirit, neo-liberalism and constitutional courts have traveled to Eastern Europe during the past decade. The big issues relate to pro-active and reactive post-communist states that adopt, reject or modify models and strategies suggested, and sometimes forcefully imposed, by Western governments and international financial organizations. To change Eastern Europeans' political mores, millions of dollars have been spent on producing civic education materials, redesigning school curricula at all levels, training civic educators and broadcasting televised ads explaining the virtues of democratic political involvement. But change – albeit not the kind of change we would like to see in the region – has been effected in subtler ways through popular tv programs. It is this topic that I want to talk about today.

Ask anybody in Eastern Europe what democracy and separation of powers entail, and you would be surprised how few of them have given thought to such matters. But the vast majority is familiar with the picaresque adventures of Thalia and Salome, the popular telenovela characters that are pouring off the production lines into living rooms and offices in the region. Following the collapse of communism North American soap operas and, to a far greater extent, Latin American telenovelas have held the incontestable first place among the Eastern Europeans' preferences. When I visited a Transylvanian county council in 1999, for example, the council president's secretary and ten other civil servants were faithfully watching *Marimar* with little regard to the urgent council problems they were supposed to attend to. Apparently the entire

council's activity was halted between 2 and 3 pm, when the popular Mexican televised melodrama was broadcast. During the bloody wars that torn their country apart, hundreds of thousands of Yugoslavs hold their breath so as not to miss the tiniest detail of the Venezuelan telenovela *Kassandra*. "We know Kassandra is innocent and we want her trial stopped", the people of Serbian town of Kucevo wrote to the Venezuelan government, with a copy sent to Serbian President Slobodan Milosevic.¹ One cliffhanger episode broadcast in war-ravaged Bosnia-Herzegovina brought 200 calls to the local station that day asking if the star would survive. The airing of *Kassandra* also brought pocket money to the Balkans. People in Bulgaria, where the telenovela was running ten episodes ahead of Yugoslav tv, would tell their neighbors across the border what was coming up next in exchange for two dollars.² And the Mexican production *Los Ricos Tambien Lloran* (The Rich Cry Too) proved a real tearjerker in Russia, where two-thirds of Moscow's impoverished inhabitants saw that money does not always buy happiness.³

Examples from other corners of the world abound. During Ramadan in 1999 some of the mosques in Abidjan decided to bring forward prayer time. This thoughtful gesture saved thousands of the faithful from a painful dilemma – whether to do their religious duty or miss the latest episode of *Marimar*. When *Kassandra* was shown in Indonesia, the government had to warn the populace that absenteeism from work for the purpose of watching telenovelas is not acceptable behavior.⁴ The evening newspaper *Ivoir Soir* noted that "at 7:30 sharp in the evening, when *Marimar* comes on, everything stops in Cote d'Ivoire". The program, which attracted more local

fans than the World Cup, arrived in Africa after being a similar hit in Indonesia and the Philippines. In 1997, its female star, Mexican actress Thalia, was received in Manila like a foreign head of state and was greeted at the airport by the President himself.⁵

Fiction and reality went hand in hand when *Simplemente Maria*, a highly successful Peruvian telenovela, was broadcast in black-and-white from 1969 to 1971. At the episode of Maria's wedding, a crowd of about 10,000 people gathered in the plaza outside the Church of Santa Teresita del Nino Jesus in Lima, dressed in their best clothes and carrying gifts for the couple. The newspaper *El Comercio* reported, "Last Sunday, fiction became reality for many viewers: Maria wed Maestro Esteban in a real Church, with real people, with guests, with a real priest, with a reception, champagne, gifts for the bride and groom. People were dressed in their best outfits; several of them fainted, gripped by their emotions. Women cried when Maria finally said 'yes' to Esteban." Telenovelas succeeded in mesmerizing even Western audiences. When the Venezuelan melodrama *Cristal* was shown in Spain, it ruined that country's after-lunch siesta habits and routinely got audience shares greater than 80 percent.⁶ *Cristal* has been shown seven times in Spain without losing its popularity.

What is a telenovela and what makes it so palatable to audiences all over the world? The soap opera tv program genre originated with the radionovelas of the 1940s under the sponsorship of U. S. soap manufacturers such as Colgate-Palmolive and Lever Brothers, eager to increase their market share by enveloping their soap ads in teary stories of love and betrayal. Targeting mainly uneducated housewives, novelas sold laundry soap alongside fantasies for a brighter life of conspicuous consumption and pure love. They are love stories with plenty of sub-plots that move along at a brisk pace. Their characters overcome countless obstacles – social class, family ties and conflicts of interest – finally to win through despite all the ambushes of fate. While their plot differs depending on the country producing them, telenovelas usually feature weepy, heartbreaking and highly improbably characters, coincidences and twists of events with baroque sets. The subjects are universal: love, betrayal, jealousy, seduction, violence, revenge, oppression, corruption and incest. They include a strong dose of suspense, and each episode has a dramatic ending to make sure viewers watch the next one.⁷

In time Latin American telenovelas have come to distinguish themselves from North American soap operas in several ways. Both are long stories shown five or six days a week and unfolding for months and sometimes years. But unlike soap operas which go on forever or until they are cancelled, telenovelas roll to definite climatic, nation-paralyzing endings. In all of them morality and goodness triumph and the bad guys get punished in a happy ending where everyone is reconciled. By contrast, in soap operas conflicts get solved in the course of a few self-contained episodes that can be broadcast in any order. Telenovelas remain more important in Latin America than in the States, due to structural differences in the entertainment industry. In the States, actors vie to reach Hollywood and achieve fortune and worldwide fame, while television work, and daytime drama in special, is not esteemed as much. In Latin America the movie industry is small, whereas telenovelas form a booming multi-million industry with worldwide distribution. Telenovelas hence may be the pinnacle of the career of a Latin American entertainer. Weepy melodramas are South America's most successful export. For example, the export market for Venezuelan telenovelas is more than the national exports of sedans, textiles and pulp and paper products combined.

While one in three men watches them regularly, telenovelas have an audience that is mostly female and less educated (Table 1). But it is a mass audience, perhaps bigger than any other television program genre.⁸ Romania, Croatia, Bosnia and Russia are among the biggest Eastern European markets for popular melodramas.⁹ I know of no surveys probing the telenovelas's appeal in that part of the world, but their plots seem to be faithfully watched by audiences that include rich and poor, young and old, men and women, peasants, doctors and politicians alike, left and right sympathizers, church-goers and atheists, and members of the ethnic majority and minorities alike. They bring together social segments that otherwise might never agree on anything.

So what is the secret of their success? Do growing demand and low production costs explain their wide distribution? Or do the Latin exoticism and emotional exuberance draw the viewers? A journalist on the Abidjan newspaper *Fraternite Matin* believes that soaps are popular because "they touch very deep chords. Despite cultural differences, people feel very comfortable with these tales".¹⁰ Filipino journalist Conrado de Quiros agrees: "Fili-

pino soaps are too familiar. American soaps are too alien. Latin American ones are neither, allowing people to escape from a boring existence.” And the Manila Daily Inquirer wrote that *Marimar* offered relief to Filipinos “trying to escape from the ugliness of their surroundings, the ugliness of their poverty, the ugliness of their public officials”.¹¹ The same explanation seems to have validity in Eastern Europe. As a friend told me, “telenovelas help people escape a hard life full of injustices, deception and poverty. At least an hour a day one forgets about one’s problems and watches a story depicting somebody else’s problems. And then when one comes back to reality one’s problems do not seem that big anymore.”¹²

This is echoed by the slim academic literature on telenovelas recently developed. Apparently viewers live through the sufferings and misfortunes of the characters and develop a real sense of complicity with them. Mazzotti found that viewers follow for months the mishaps, injustices, dangers and threats which the characters endure before savoring with them the ultimate triumph of love and justice. This way, Mazzotti observes, in the make-believe world, and maybe nowhere else, there is justice.¹³

It is too easy to dismiss telenovelas as crass commercial opiates designed to reach the largest possible audiences with the most mind-numbing concern for the financial benefits of their corporate advertisers. But their success suggests that telenovelas might be more than just a carefully-engineered collection of dirty deeds and superficial emotions blended in a story of poor artistic quality. In Latin America they have served significant social functions by raising participation in adult literacy improvement, family planning, environmental protection, minority rights and feminist issues. Singhal and Rogers described entertainment-education as the process of designing and implementing media messages to both entertain and educate, thereby increasing the audience’s knowledge about educational issues, creating favorable attitudes and changing overt behavior.¹⁴ The two authors list the major effects of *Simplemente Maria*. The central character Maria Ramos was a rural-to-urban migrant from the Andes to Lima who worked as a maid during the day and attended adult literacy class in the evening. She started as a seamstress using a Singer sewing machine, launched her own fashion business, married into the local gentry, lived in a large mansion and moved to Paris. Ac-

cording to Singhal and Rogers sales of Singer sewing machines soared whenever the telenovela was shown, as did enrollment in adult literacy classes and rural-to-urban migration, and thus the series provided proof of the potential of the entertainment-education strategy.

The effects of telenovelas also spread to politics. Since the 1970s, producers have tried to go beyond classic melodrama and have adapted the works of writers like Mario Vargas Llosa and Jorge Amado. Latin American directors and scriptwriters have brought the genre closer to real life by tackling issues like political corruption, urban violence and the role of mafia money as in the 1998 Colombian production *La Mujer del Presidente* (the President’s Wife) and the 1997 Mexican series *Nada Personal* (Nothing Personal). Soaps like these have sparked off once unthinkable social developments. The 1992 Venezuelan *Por Estas Calles* (Through These Streets) told the story of a corrupt ruler who reminded many viewers of then President Carlos Andres Perez. Perez was caught up in a corruption scandal which drove him from office two years later because of the soap, many local observers claimed.¹⁵

The impact of telenovelas in Eastern Europe might not be as dramatic as to decide the fate of politicians, but it seems to be significant nonetheless. So significant that in January 1998 municipal councilor Gabriel Cazan of southern Romanian town Pitesti announced the creation of the Association for the Fight Against Telenovelas. According to Cazan, “the idea was already around when we seized it. We wish to show all those forcing poor quality productions down our throat that we cannot bear them anymore. Yes, we run against the wishes of housewives who used to chop vegetables when watching the plots.” A member conceded that he joined the association after discovering that his in-laws paid no attention to their visiting grandson.¹⁶ Gruesome news reports told the story of unsupervised children who met their death while parents were watching *Esmeralda*. In a tragic incident, a small town high-school teacher vigorously beat his 79-years-old mother when she insisted on watching telenovelas instead of soccer games on their only tv set.¹⁷ Romanian courts were baffled as to the punishment the teacher was entitled to.

Apart from newborn babies and farm animals being named Marimar, Kassandra, Corrado and Esteban¹⁸, telenovelas reportedly bring Roma/Gypsy women eager to read telenovela sub-titles into adult education

evening classes.¹⁹ Romanian deputy Paula Ivanescu views telenovelas as panacea for intra-family violence potentially reducing the number of beatings, rapes and killings to which women and children fall prey. Ivanescu believes that such productions “bring peace and tranquility in our home” and hence they can serve as an educational factor besides Church and school.²⁰ She echoed President Emil Constantinescu who praised telenovelas for their efforts “to shape sentiments and character” while he was touring Brazil in early 2000.²¹ While it is difficult to show a direct relationship between tele-tales and behavior, I will argue that there is a link between life as depicted in telenovelas and Eastern European mental images of “good life”, “development” and “democracy”. My point is not so much that tele-tales shape these images, but that they resonate with and strengthen mental constructs Eastern Europeans already had when telenovelas aired in 1989. Let me just mention concrete examples, and leave the theories of democratization, audience-oriented criticism and trans-national concept importation aside.

Strange as might seem, communist states introduced soap operas and telenovelas as early as the 1970s. Even in Romania, a country where tv scheduling was gradually reduced to only two evening hours, the public was regaled with *Paulista Boulevard*, which narrated the trials and tribulations of a village wannabe climbing to power, fame and fortune in Brazil’s financial district only to be scapegoated by his powerful protector. Both *Paulista Boulevard* and the American *Dallas* series were aired, communist officials thought, to give Romanians a sense of the injustices and exploitation prevalent in the “rotten” capitalist world. What Romanians came away with was something else. *Dallas* was so popular during the 1980s that the usual kilometric lines for refueling personal cars practically vanished during its broadcast. “Good life” meant being a farmer with a big ranch, lots of cars, a ruthless character and an office in a skyscraper – just like J. R. Ewing. Ilie Alexandru took it seriously and in the early 1990s built an exact replica of the Southfork Ranch in the southern town of Slobozia. Today the ranch is a museum, the only one of its kind in the region, and Alexandru rots in jail for embezzling the assets of the state-owned farm he managed under communism.

Just as tele-tales never show how their wealthy characters make their fortune, Eastern Europeans just assume that big bucks are made by fiat. A survey I carried in 1999 in Romanian high-schools asked students to name the surest method to become rich. A majority

of them listed methods that brought instantaneous fortune – rob a bank, kill a foreign tourist and steal his money, win a lottery and try your luck on the stock-market. Only a fraction believed that wealth was made honestly and incrementally. This goes well with an older idea widely accepted in Eastern Europe: the idea that an accomplished life involves cheating on the others and stealing from the state. Individual prosperity, in other words, can be achieved only at the others’ expense, a view reminiscent of the peasant zero-sum game in which players cannot benefit together from their interaction and exchange.

To this image of “good life” the 1990s brought a new dimension. Today, “good life” also includes big and ferocious dogs, cell phones for every member of the family, a mansion of institutional proportions and the luxury of bossing around bodyguards, cleaning ladies and nannies, just like Don Alphonso in *Betty La Fea* (Betty the Ugly) and Maestro Esteban in *Simplemente Maria*. The *domestiques* are not just hired help, but the prisoners of an abusive patron-client relationship that often starts in the kitchen but ends up in the bedroom. Inter-personal ties that have long been regarded as unacceptable in the democratic world are given renewed legitimacy through the “American” telenovelas such as *Escrava Isaura*. As an Eastern European woman mistreating her help told a friend of mine “Can’t you see the Americans are doing the same? . . . Action movies show how Americans behave in the outside world, whereas [telenovelas] show how they behave at home.”²² Eastern Europeans have a hard time believing that North and South Americans tend to subscribe to different sets of values and that telenovelas depict the *dolce far niente* life of less than two percent of Latin Americans. Equally unbelievable for people in post-communist Europe is the fact that democracy entails trust, reciprocity and accountability – in other words, something else than political corruption, clientelism, vote rigging and influence-peddling alluded to on their tv screens.

So, despite concerted efforts of Eastern European governments and Western political actors to make democracy palatable to post-communist countries, the latter might embrace a model of democracy that is more akin to politically authoritarian, socially pyramidal America of the South. And, even if only remotely, the telenovelas’s wide appeal is an interceding factor in a process that might have a less happy ending. For the good guys to win the battle, there should be some good guys in the first place in a region where real life examples tend to be fewer and fewer.

Table 1: Telenovelas audience in Latin American countries

Indicator	% Watch Telenovelas Regularly
Country	
Brazil	73%
Mexico	34%
Gender (average)	
Male	36%
Female	65%
Education	
Less than 6 years	57%
6 to 12 years	54%
12 years or more	48%
Total	53%

Source: "Telenovelas in Latin America",
www.zonalatina.com/Zldata70.htm

NOTES

¹ See Araceli Ortiz de Urbina and Asbel Lopez, *Soaps with a Latin Accent*, available at www.unesco.org/1999_05/uk/connex/txt1.htm.

² "Evenimentul Zilei" (July 1, 1998).

³ Examples could continue. In 1998 peasants in the Romanian province of Moldova used to watch the Mexican telenovela *Alondra*, aired in the neighboring Republic of Moldova. While in Romania telenovelas are subtitled, in the Republic of Moldova they are dubbed. As such, the *Alondra* characters were speaking the purest Moldovan dialect, to the delight of Romanian viewers. "Evenimentul Zilei" (September 8, 1998).

⁴ See *Telenovelas in Latin America*, available at www.zonalatina.com/Zldata70.htm.

⁵ Araceli Ortiz de Urbina and Asbel Lopez, *Soaps with a Latin Accent*.

⁶ *Telenovelas in Latin America*, www.zonalatina.com/Zldata70.htm.

⁷ Dorothy Anger, *Other Worlds : Society Seen Through Soap Operas* (Peterborough, ON : Broadview, 1999) and Robert C. Allen, ed., *Channels of Discourse, Reassembled: Television and Contemporary Criticism* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1992).

⁸ If we discount movies shown on television, which are not explicitly the domain of television.

⁹ "Evenimentul Zilei" (July 1, 1998).

¹⁰ Araceli Ortiz de Urbina and Asbel Lopez, *Soaps with a Latin Accent*.

¹¹ Araceli Ortiz de Urbina and Asbel Lopez, *Soaps with a Latin Accent*.

¹² Personal interview, București, July 16, 2002.

¹³ Nora Mazzotti, *La industria de la telenovela* (Buenos Aires: Paideia, 1996).

¹⁴ Arvind Singhal and Everett M. Rogers, *Entertainment-Education: A Communication Strategy for Social Change* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1999).

¹⁵ Araceli Ortiz de Urbina and Asbel Lopez, *Soaps with a Latin Accent*.

¹⁶ "Evenimentul Zilei" (January 12, 1998).

¹⁷ "Evenimentul Zilei" (February 10, 2000).

¹⁸ "Evenimentul Zilei" reported in 1998 that in Galati the two newly-born offsprings of cow Thalia were named Marimar and Poor Maria, while many parents chose Edera, Armando, Gaviota and Armando-Jose as names for their children. See "Evenimentul Zilei" (October 30, 1998).

¹⁹ "Evenimentul Zilei" (February 7, 1999).

²⁰ "Evenimentul Zilei" (April 13, 2002).

²¹ "Evenimentul Zilei" (July 26, 2000).

²² Personal interview, Pitești, May 1994.

SEMNAL

Ruxandra Cesereanu

Imaginarul violent al românilor

Editura: Humanitas

Anul apariției: 2003

Grafica: Ioana Dragomirescu Mardare

Descriere

Eseul de față, care propune, prin selecție, o scanare a mentalului românesc la nivelul imaginarului violent, pornește de la un autor-cheie în ceea ce ne privește pe noi, românii, Mihai Eminescu și publicistica sa la „Timpul”, și se încheie, în prima parte a cărții, cu analiza scrisorilor de amenințare primite de o personalitate culturală, cu anvergură politică în postcomunismul românesc, Ana Blandiana.

Între acești doi poli, este abordat imaginarul lingvistic violent al altor doi scriitori-cheie pentru psyche-ul românesc, Caragiale și Arghezi. Panorama cuprinde, apoi, câteva studii de caz pe gazetele interbelice de extremă dreaptă și de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, pe „Scânteia” comunistă (1944-1950), pe „Adevărul”, „Azi” și „Dimineața” postcomuniste în falsul an de grație 1990, dar și pe „România Mare”.

Din acest potpuriu nu lipsesc revista-pamflet „Academia Cațavencu” și ruda sa „Plai cu boi”, inedite prin zeflemeaua demolatoare la adresa viciilor nației. Cartea nu se dorește a fi un îndreptar, ci o fotografie de grup. Fie că va fi privită cu ochiul liber, fie cu lupa sau lornionul, fotografia aceasta va resuscita etern tulburătoarea întrebare: cine suntem noi, românii, și cum putem fi așa cum suntem? ■

LAVINIA STAN - PhD, Director, Center for Post-Communist Studies, St. Francis Xavier University.

Modernizare economică și etica economiei de piață

VARUJAN VOSGANIAN

The article analyses the Romanian transition from socialism to capitalism, in terms of economical modernization and the ethic of market's economy. Highlighting different aspects as: the definition of Romanian economy as a post-communist/pre-modern economy, the analysis of a real modern economy's characteristics, the description of commandments of the market's economy ethic, state's responsibility and the consequences of an ethical attitude of governance, the paper concludes that the economic modernization is a purpose which includes the respect for the ethic of market's economy.

Esența actualei tranziții este trecerea de la socialism la capitalism. În acest fel, tranziția este un proces de modernizare. Ar fi greșit să credem că orice proces de transformare, de tranziție este, în același timp, un proces de modernizare. De pildă, trecerea de la capitalism la socialism, petrecută în România între anii 1949-1962 și continuată până în 1989, nu a fost un proces de modernizare¹. În această privință Karl Popper i-a descifrat cauza reală: numai o societate deschisă poate să fie capabilă de modernizare². Cel mai simplu argument al valabilității acestei aserțiuni este acela că prima tentativă de modernizare structurală a comunismului a însemnat și începutul dispariției sale. Evoluția forțelor de producție nu necesită transformarea relațiilor de proprietate, ci transformarea relațiilor manageriale. De altfel, cel mai mare adversar al marxismului s-a dovedit managementul. Iar cursul istoriei a dovedit că singurul proces ireversibil al evoluției umane este inovația tehnologică și, în subsidiar, inovația managerială.

Așadar, comunismul se îndrepta către o modernitate falsă³ sau cum se mai spune “modernizare distorsionată⁴. Modernitatea autentică presupune o societate deschisă, valori individualiste și democratice, pe solul funcțional al unei economii de piață.

O anumită perioadă de timp, “sfârșitul istoriei” a fost asociat cu comunismul. Odată dovedit eșecul acestei aserțiuni, sfârșitul istoriei a fost asociat democrațiilor liberale⁵. În acest context s-a vorbit despre post-modernism. Eu socotesc că întrebuințarea acestui concept, productiv în plan cultural, este improprie în plan politic, sugerând mai degrabă limitele decât valențele unei viziuni politice.

Inițierea dezbaterilor despre modernism, o dată cu nihilismul lui Friedrich Nietzsche, au condus aceste dezbateri către două interpretări care sunt sensibil diferite. Pe de o parte o viziune progresistă, raționalistă, competitivă, tehnologică și, pe de altă parte o viziune critică și autocritică, tentată să conteste valorile fundamentale ale celei dintâi. Postmodernismul, socotit astfel un fel de fază ultimă a creației, poate fi socotit chiar, un anti-modernism. Această interpretare nu are relevanță în plan politic și economic pentru simplul fapt că istoria are o componentă instituțională, evolutivă, pentru care nu se poate vorbi despre o teleologie. Asocierea postmodernismului cu trecerea de la perioada în care producția de bunuri materiale era esențială la o alta în care informația este centrală, nu este relevantă⁶. De altfel, cu rare excepții, teoreticienii modernității vorbesc foarte rar despre postmodernism, preferând interpretarea modernității ca pe o succesiune de faze evolutive.

Ar fi, de asemenea, o eroare să identificăm, pentru țări ca România, modernitatea cu postcomunismul. Dimpotrivă, eu consider că **România va deveni o țară modernă abia atunci când va înceta să fie o țară postcomunistă**. În termenii modernității, comunismul a fost o perioadă antimodernă iar postcomunismul este o perioadă premodernă. Acest lucru este argumentat de Leslie Holmes atunci când vorbește despre moștenirea comună, prezentă în postcomunism: recrudescența naționalismului, absența cvasitotală a culturii compromisului, personalizarea politicii în jurul unor lideri, neîncredere în instituțiile democratice, respingerea teleologismului și a marilor teorii, *vacuum* ideologic și con-

fuzie morală⁷. De fapt, principalul obstacol în calea modernizării nu este comunismul însuși, cu trăsăturile sale, ci postcomunismul. Ceea ce trebuie să combatem este mai ales modul dezordonat, populist în care s-a încercat destrămarea comunismului în primii ani ai tranziției.

Din punct de vedere strategic, perioada post-comunistă cuprinde, în trecerea ei spre modernizare economică, patru procese corelate: privatizarea, *marketizarea*, stabilizarea economică⁸ și ajustările structurale⁹. La întâlnirea dintre politic și economic, acestor procese trebuie să li se adauge redimensionarea rolului statului în economie. Această redimensionare nu trebuie identificată, în mod simplist, cu restrângerea rolului său economic. Putem vorbi de reducerea rolului statului atunci când ne referim la implicarea sa directă ca proprietar și administrator al unor active. Trebuie să facem însă, distincție între rolul statului ca proprietar și administrator și rolul său de reglator, legislator și principal strateg al construcției instituționale, ceea ce face parte din funcțiile statului, cu deosebire într-o perioadă de tranziție ca aceasta. Toate acestea presupun și o redefinire a rolului statului. Restrângerea rolului statului ca agent economic nu înseamnă o restrângere mecanică a funcțiilor sale. Căci în perioada de tranziție apar funcții noi, pe care statul comunist nu le-a deținut. Și, evident, nu ne referim numai la funcțiile economice. Funcțiile noi ale statului de garant al democrației, al egalității de șanse sunt noi și ele arată cu câtă precauție trebuie abordată chestiunea restrângerii rolului statului.

Din păcate, aceste procese nu au fost corespunzător corelate în România. *Marketizarea*, îndeosebi în ce privește liberalizarea piețelor și a prețurilor a demarat în condițiile în care privatizarea a demarat cu dificultate. Aceasta a făcut ca procesul inflaționist să fie de amploare, comparativ cu alte țări din Europa centrală. Acest proces a fost agravat și de necorelările dintre stabilizarea economică și macrostabilizare.

Lipsa de voință politică, de viziune strategică și de capacitate managerială a guvernărilor succesive, precum și slaba calitate a suportului politic și gradul scăzut de suportabilitate a populației au făcut ca politicile de aplicare a proceselor amintite mai sus să fie deficitare. Economia românească nu mai seamănă cu cea a anilor '80. Ea nu este o economie de comandă în sensul în care ne-a obișnuit dictatura comunistă. Nu este, evident, nici o economie capitalistă, cu atributele pieții libere. Economia românească are un caracter **mixt**, în care coexistă economia monopolistă, etatistă, cu înfiripări de

pieță liberă. Nu trebuie să ne bucurăm. Acesta nu reprezintă un pas înainte. Economia mixtă nu arată că mergem pe drumul cel bun, parcurgând, în mod necesar, o etapă intermediară, ci că mergem, pur și simplu, pe un drum greșit. Economia mixtă nu înseamnă trecerea de la comunism la capitalism. Este un hibrid care are drept obiectiv menținerea structurilor de influență din perioada comunistă și aservirea, denaturarea și pervertirea liberei inițiative. Statul continuă să domine economia. Cea mai semnificativă parte a industriei se află încă în proprietatea statului. În pofida privatizării unui mare număr de societăți comerciale, ponderea lor în totalul activelor supuse privatizării rămâne redusă. Sectoarele primare aparțin, aproape în totalitate, statului, iar problema restructurării, descentralizării și privatizării lor există doar în stadiul de proiect. În transporturi, statul continuă să fie proprietarul cel mai important, dacă nu chiar, în anumite componente, exclusiv. În sectorul bancar peste jumătate din tranzații, se desfășoară prin băncile de stat. Deși numeroase, băncile private sunt încă restrânse atât la nivelul volumului de tranzații cât și la nivelul rețelei teritoriale. Serviciile de utilitate publică și asigurările sociale, cum ar fi, de pildă, sistemele de pensii, se află în proprietatea sau, după caz, în gestiunea statului. În ceea ce privește construcțiile, trei pătrimi din totalul activității se desfășoară prin întreprinderile private. Dar cel mai important partener este statul, ceea ce creează asupra acestui sector presiuni și trafic de influență, cu încălcarea gravă a regulilor pieței concurențiale. Până și în domeniul investițiilor sectorul de stat deține o poziție dominantă.

Fragilitatea sectorului capitalist este dovedită de slaba dezvoltare a piețelor financiare - sistem bancar, piață de capital, asigurări - și de criza instituțională de pe aceste piețe.

În fapt, sectorul privat supraviețuiește într-un hățiș monopolist și etatist, jalonat de numeroase reguli, ghișee și obstacole birocratice. Atunci când nu se supune clientelismului politic, încăpățănarea sa de a rezista capătă forme de-a dreptul eroice.

Postcomunismul românesc, măcinat de aceste necorelări între cele patru tendințe către modernizare, este marcat, astfel de următoarele carențe:

- calitatea reglementărilor este rămasă în urmă față de evoluția realității;
- exercițiul libertății este mai explicit decât exercițiul responsabilității;
- gradul de așteptare este mai ridicat decât nivelul performanțelor reale;
- societatea consumă mai mult decât produce;

- procesul de dezvoltare a democrației și cel al dezvoltării capitaliste nu sunt corelate;
- economia importă mai mult decât exportă;
- expresia politică a societății este mai dinamică decât expresia civică.
- politica (*politics*) a devansat politicile (*policy*);
- terapia graduală a degenerat în gradualism patologic¹⁰ și tergiversarea a devenit aparența stabilității¹¹;
- opțiunile de politică externă depășesc performanțele reformei interne;
- reforma în domeniul politicilor monetare a devansat reforma în domeniul ajustărilor structurale;
- preocuparea privind tranziția ca proces economic ignoră abordarea tranziției ca proces esențialmente cultural¹².

Principalul efect al acestor stări de lucruri, care nu se repercutează numai asupra economiei, ci asupra întregii vieți politice, sociale, economice și culturale este funcționarea societății românești într-o stare de deficit. Fiecare din cauzele de mai sus ascunde în sine un decalaj. În acest fel, oricare dintre ele își generează propriile deficite care au o capacitate periculoasă de autoalimentare. Astfel avem de-a face cu deficite ale democrației, deficite instituționale, deficite culturale și deficite economice. În principal deficitele economice sunt în număr de cinci: deficit bugetar, deficit al balanței de plăți externe, mai ales comercial, deficit al activităților economice, numit uzual deficit evasifiscal, deficit investițional, deficit al resurselor materiale și deficit de infrastructură.

“Modernizarea reprezintă adaptarea unui set de instituții la un set de funcții în schimbare” ne spune C.E. Black¹³. Așadar modernizarea are o puternică tentă instituțională. La aceasta se adaugă o coordonată pe care a trasată încă de acum un secol Max Weber, spunând că schimbările din economie sunt rezultat al schimbărilor de mentalitate, de obiceiuri și așteptări¹⁴. Și cele trei dimensiuni funcționale pe care Claus Offe le socotește necesare: predominanța sectorului privat, existența unei economii funcționale de piață și stabilitatea economică¹⁵. Care ar fi, așadar, trăsăturile unei economii moderne pentru România? Iată o enumerare care, pentru a fi mai elocventă, încearcă să fie precumpănitor cantitativă:

- Contribuția sectorului de stat trebuie să scadă sub 10% din PIB (să se situeze sub 10% din PIB).
- Sistemele de asigurări sociale - pensii, asigu-

rări de sănătate - trebuie să se afle în proprietate privată sau, după caz, în administrare privată.

- Capitalizarea agregată a sistemului bancar trebuie să egaleze PIB-ul.
- Capitalizarea bursieră trebuie să fie de cel puțin o treime din PIB.
- Primele brute de asigurare încasate pe locuitor trebuie să fie de cel puțin 1000 euro.
- Liberalizarea circulației persoanelor, mărfurilor, serviciilor și capitalurilor trebuie să fie completă.
- Contribuția serviciilor în PIB trebuie să fie de cel puțin o treime.
- Nivelul populației ocupate în cadrul populației active trebuie să fie de cel puțin 80%.
- Nivelul populației ocupate în agricultură trebuie să scadă sub 15%.
- Consumul de energie pe unitate de PIB trebuie să scadă cel puțin la jumătate față de cel prezent.
- Pondere veniturilor în natură ale populației în total venituri trebuie să scadă (să se situeze) sub 10% pe total și sub 25% în agricultură.
- Inflația nu trebuie să depășească creșterea PIB.
- Deficitele cumulate (bugetar, comercial, evasifiscal) nu trebuie să depășească 10% din PIB.
- PIB-ul pe locuitor trebuie să se ridice la peste 5000 euro.

Aceste evaluări cantitative nu se pot realiza fără modificările structurale despre care am pomenit deja.

Care ar fi legătura dintre aceste tendințe structurale și radiografia pe care am exprimat-o asupra unei economii moderne asupra dimensiunii etice?

Nu sunt un idealist pentru a crede că progresele economice ar avea ca prioritate considerente de natură morală. Cred, dimpotrivă, că în momentul de față prioritare pentru România sunt criteriile privind eficiența activității umane mai degrabă decât criteriile morale. Morala fără eficiență duce la contrariul moralei, anume la ipocrizie, demagogie și populism. Este timpul creării de avuție iar avuția va fi substanța atitudinii morale.

Etica economiei de piață, pentru a nu cădea în eticism, trebuie să se mărginească la exprimarea a trei comandamente sociale:

- egalitatea de șanse, ceea ce are în vedere raportarea indivizilor la regulile pieței;
- managementul corespunzător al riscului, care include și actul de guvernare și are în vedere anticiparea riscurilor, minimizarea acestora și distribuirea efectelor, în cazul producerii riscului,

într-un mod cât mai echitabil între partenerii sociali.

- maximizarea acelor componente active ale societății și reducerea ponderii celor asistate sau marginale; reducerea, cu alte cuvinte, a costurilor creșterii.

Aceste obiective nu pot fi atinse în economia românească actuală. Ele pot fi realizate numai în condițiile unei economii moderne, în sensul pe care l-am prezentat în această lucrare. Modernizarea economică este un obiectiv căruia i se subsumează respectarea eticii economiei de piață. În acest context, unul dintre obiectivele fundamentale ale statului este să vegheze la respectarea eticii economiei de piață. Statul trebuie să aibă o vocație eminent morală. Un stat care deține cea mai mare parte a proprietății, care întreține o justiție părtinitoare și o concurență neloială, care susține o birocrație excesivă este un stat imoral; își pierde dimensiunea abstractă și se limitează la favorizarea unor categorii de interese, în dauna celorlalte, cărora le subordonează resursele și oportunitățile create prin truda întregii societăți.

Consecințele unei atitudini etice a actului de guvernare sunt următoarele:

- coeziunea socială, fără de care capitalismul riscă convulsii;
- repartizarea mai echilibrată a riscului între parteneri;
- legitimarea averilor, ceea ce înseamnă că banul câștigat este eficient nu numai din punct de vedere individual dar și social și el este dobândit cu prezumția legalității.

Aceste obiective nu pot fi atinse în economia românească actuală. Ele pot fi realizate numai în condițiile unei economii moderne, în sensul pe care l-am prezentat în această lucrare. Modernizarea economică este un obiectiv căruia i se subsumează respectarea eticii economiei de piață.

În acest context, unul dintre obiectivele fundamentale ale statului este să vegheze la respectarea eticii economiei de piață. Statul trebuie să aibă o vocație eminent morală. Un stat care deține cea mai mare parte a proprietății, care întreține o justiție părtinitoare și o concurență neloială, care susține o birocrație excesivă este un stat imoral; își pierde dimensiunea abstractă și se limitează la favorizarea unor categorii de interese, în dauna celorlalte, cărora le subordonează resursele și oportunitățile create prin truda întregii societăți.

NOTE

¹ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej: 1948-1965*, Humanitas București, 1998.

² Karl Popper, *Societatea deschisă și dușmanii săi*, Humanitas, București, 1993.

³ Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, Univers, București, 1995.

⁴ S.N. Eisenstadt, "Prăbușirea regimurilor comuniste" în Vladimir Tismăneanu (coord), *Revoluțiile din 1989: Între trecut și viitor*, Polirom, Iași, 1999.

⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Paideia, București, 1994.

⁶ Anthony Giddens, *Consecințele modernității*, Univers, București, 2000.

⁷ Leslie Holmes, *Post-communism. An Introduction*, Polity Press, Cambridge, 1997.

⁸ Daniel Dăianu, *Transformarea ca proces real*, IRLI, București, 1996.

⁹ Joseph E. Stiglitz, *Whiter Reform? Ten Years of the Transition*, Keynote Address at the Annual Bank Conference on Development Economics, World Bank, 1999.

¹⁰ Costea Munteanu, "Politica de reformă în România între 1990-1993. Un caz de gradualism patologic", *Oeconomica*, 1/1995.

¹¹ Dorel Șandor, *Sindromul tergiversării*, Centrul de Studii Politice și Analiză Comparativă, București, 1995.

¹² Laurențiu Ulici, *Mitică și Hiperion*, Du Style, București, 2000.

¹³ C.E. Black, *The Dynamics of Modernisation*, Princeton, Princeton University Press, 1966.

¹⁴ Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Humanitas, București, 1993.

¹⁵ Claus Offe, *Modernity & The State*, Polity Press, Cambridge, 1996.

VARUJAN VOSGANIAN - analist economic. Doctor în economie, autor a numeroase articole, studii și lucrări pe teme economice (ex. *Contradicții ale tranziției la economia de piață*, *Jurnal de front* etc.). Senator al României între 1996–2000. Președinte al Uniunii Armenilor din România.

Perspectivile securității internationale*

Cartea îi aparține lui Charles Zorgbibe, *Viitorul securității internaționale*, a apărut în ianuarie, anul acesta, la editura *Presses de Sciences Po*, Paris. Ea se adresează atât celor cărora subiectul le este familiar, cât și celor care se află la un prim contact cu această temă. Nu este o lucrare de mari dimensiuni, dar este o lucrare bine structurată în vederea prezentării obiectivului propus. Este compusă din șapte capitole - fiecare capitol fiind format din subcapitole ce îi asigură continuitatea - dintre care primele patru prezintă și explicitează contextul la care ne raportăm, context în care securitatea internațională trebuie să fie asigurată în ciuda faptului că actorii și forțele participante sunt într-o continuă mișcare, într-un context al schimbărilor mai mult sau mai puțin radicale și profunde. Următoarele trei capitole, capitolele finale de altfel, prezintă în detaliu soluția pe care Zorgbibe o propune în privința căilor de urmat pentru atingerea securității colective în contextul actual.

Cartea începe prin evocarea momentului care a zguduit planeta recent. Data de 11 septembrie 2001 a ramas cu siguranță întipărită în memoria fiecăruia dintre noi. După evocarea acestui moment, autorul încearcă să prezinte starea de spirit care îi cuprinde pe oameni în astfel de momente; astfel, într-un subcapitol, el descrie mixtura stărilor de confuzie, dezorientare, iluzii și încercări de predicții raționale, stări ce apar ca fiind inerente acestor situații.

* **Charles Zorgbibe**, *L'avenir de la sécurité internationale*, Presses de Sciences PO, Paris, 2003.

Zorgbibe consideră din punctul de vedere al relațiilor internaționale și al securității colective trei momente: este vorba despre perioada războiului rece, despre iluziile și predicțiile iscate o dată cu revoluțiile din Europa Centrală și de Est în 1989, predicțiile lui Huntington, Kissinger și Fukuyama în acest sens și perioada de după 11 septembrie 2001.

În capitolul trei face o scurtă referire la posibilitatea identificării concrete a inamicului ce amenință securitatea sistemului internațional, pe baza urmăririi istorice a discursurilor politice ale lui Regan, G.Bush senior, Clinton și mai apoi G.W.Bush junior. Din aceste discursuri rezultă că inamicul este vizualizat vag, sub forme diferite, mai mult sau mai puțin identificabil concret, deși întotdeauna prezent în textura discursului într-o formă sau alta. Reperul confruntării Est-Vest ramânea singurul punct de reper într-o lume imprevizibilă. Nemaiputându-ne raporta la acest reper, ramâne doar imprevizibilul. Amenințare prezentă și totuși absentă prin imposibilitatea numirii. Astfel, într-un raport al Pentagonului publicat în 1995, Lee Aspin, noul secretar (ministru) al Apărării distinge două amenințări militare distincte la adresa securității internaționale: proliferarea armelor de distrugere în masă și conflictele regionale.

Dacă în prima parte a lucrării avem de-a face cu o analiză pe firul istoriei pentru a ne raporta la prezent, în a doua parte a lucrării se propune chiar analiza prezentului, a contextului internațional actual, pentru ca mai apoi autorul

să ne propună soluțiile și predicțiile personale privind viitorul securității internaționale.

În continuare, mă voi opri puțin asupra ultimelor trei capitole ale cărții, pentru a prezenta viziunea lui Zorgbibe asupra căilor ce trebuie urmate pentru a regăsi securitatea colectivă.

Trebuie remarcat că autorul nu se limitează la a oferi o analiză nefinalizată, fără soluții; el nu vorbește despre un viitor ambiguu și nedefinit al securității internaționale, un viitor în care putem distinge mai multe posibilități posibile, interpretabile în funcție de context, etc. Dimpotrivă! Fiind o analiză istorică și comparativă, empirică, în urma prezentării situației date, a contextului de analizat, autorul oferă trei soluții viabile pentru viitorul securității internaționale. Cele trei soluții se structurează, de altfel, sub forma celor trei capitole finale ale lucrării.

Întrebarea cheie, în jurul căreia se focalizează conținutul întregii cărți, este: «Cum să regăsim căile securității colective?» Soluțiile vizate ar fi:

1. ascensiunea în forță a organizațiilor continentale de securitate;
2. punerea în mișcare a unei diplomații europene preventive: capacitățile sale de intervenție ar permite Europei să aibă propria sa strategie de prevenire a conflictelor;
3. ranforsarea în întregime a Chartei Națiunilor Unite.

Îndeosebi punctul al treilea trebuie discutat. De ce Charles Zorgbibe optează pentru refacerea totală a Chartei Națiunilor Unite? El pornește de la un exemplu precedent: intervenția statelor membre ale NATO în Kosovo, intervenție ce a fost contrară Chartei, fiind justificată totuși prin așa-numita stare de «urgență umanitară». Această justificare oferă prea puțină legitimitate în contextul în care nu ne raportăm la criterii precise pentru a

putea spune despre o stare dată că este o stare de urgență umanitară. Cine poate declara o stare ca fiind de «urgență umanitară» și pe baza căror criterii? În perspectiva unor asemenea întrebări, refacere totală a Chartei Națiunilor Unite este necesară. Zgorbibe menționează de asemenea că această schimbare ar putea să vizeze stabilirea unei instanțe independente pentru a evalua situațiile umanitare, reîntoarcerea la conceptul de «protecția umanității», precum și implicarea activă a membrilor permanenți ai Consiliului de Securitate.

Trebuie remarcat că autorul include în întrebarea privitoare la felul în care putem găsi căile ce conduc spre securitatea colectivă, presupunând că aceste căi au fost cândva găsite și apoi pierdute, ca urmare ele trebuie regăsite. De ce au fost pierdute? Datorită mai multor schimbări ce au avut loc după războiul rece.

În ultimii doisprezece ani, două seisme au bulversat scena internațională: în 1989 revoluțiile din Centrul și Estul Europei au confirmat aspirația către un stat de drept internațional, fondat pe drept și drepturi; în 2001, atentatele din 11 septembrie contra simbolurilor puterii americane au scos la iveală cealaltă față a ceea ce autorul numește «satul universal», și astfel crizele și conflictele între națiuni au bătut la ușa împrejmuirii planetare. În acest sens, putem remarca drept tendințe generale aspirația către un stat de drept internațional, apariția unei societăți civile internaționale, intensificarea fluxurilor migratoare, căutarea unei securități colective descentralizate. Totuși, realist, Charles Zgorbibe admite că apariția unor noi fracturi posibile în spațiul internațional nu poate fi exclusă. Dar stă în puterea noastră, scrie el, să răspundem acestor fracturi prin întoarcerea la stat, la statul teritorial care trebuie să asigure ordinea pe teritoriul său, să prevină utilizarea teritoriului său în scopuri agresive și să răspundă de

pasivitatea sau de complicitatea sa; prin întoarcerea la alianțe, și prin întoarcerea la politică, adică prin refuzul politicii non-politicii și al deteriorării statului.

În final, Zgorbibe amintește că numai într-un astfel de context, în care Charta Națiunilor Unite este refăcută din temelii după modelul prezentat anterior, acțiunile armate ce

au drept justificare așa-zisa «urgență umanitară» pot fi considerate a fi acțiuni licite.

Nu întâmplător ultima problemă sesizată de autor se referă la necesitatea întoarcerii la «umanitate», într-o lume în care oamenii par să fi uitat că sunt oameni.

Dorina-Claudia BUTA

18 lecții despre societatea industrială*

Cartea lui Raymond Aron (de fapt, seria de prelegeri ținute la Sorbona în anul universitar 1955-1956 și reunite mai apoi sub acest nume) se vrea a fi, după cum arată chiar autorul în Prefață, o introducere în studiul unei probleme încărcate - și în anul apariției dar și acum - de pasiuni politice. Scopul cărții nu este impunerea unui punct de vedere sau al altuia, ci „risipirea unor mituri” frecvent întâlnite în gândirea politică a vremii: cel al evoluției necesare a capitalismului spre sovietism, cel al convergenței fatale a celor două tipuri de societate industrială, cel al caracterului omolog al diferitelor faze ale creșterii economice, indiferent de epocă și de regim politic.

Dat fiind caracterul inițial al celor „18 lecții” - de prelegeri universitare - structura cărții va fi una mai specială: Raymond Aron tratează mai întâi, ca o introducere generală, câteva noțiuni de bază, esențiale pentru înțelegerea corpului propriu-zis al lucrării.

Scopul primelor patru capitole este deci clarificarea conceptuală și prezentarea unei istorii a problematicei, așa cum apare ea, în * **Raymond Aron, 18 lecții despre societatea industrială**, traducere de Simona Ceașu, Ed. All, București, 2003.

principal la Tocqueville și la Marx: întrebarea fundamentală ce poate fi extrasă din compararea celor doi gânditori este una deosebit de relevantă și pentru demersul lui Raymond Aron „care este efectul dezvoltării societății industriale asupra inegalităților în cel mai larg sens al cuvântului?” (pag. 37); mai exact, atât Tocqueville cât și Marx erau de acord că inegalitățile ereditare vor tinde să dispară însă - și aici preocupările lor se intersectează peste timp cu ale lui Raymond Aron - la ce tip de evoluție politică, și la ce tip de organizare socială va duce societatea industrială? Autorul arată în finalul celui de-al doilea capitol, prin intermediul acestei dispute, care este maniera sa de abordare a problemei: societatea industrială este conceptul major al epocii moderne și el prezintă două accepțiuni: cea sovietică (pe întreg parcursul lucrării autorul va denumi prin acest termen organizarea socială bazată pe proprietatea de stat și pe planificarea economică) și cea capitalistă; orice abordare a societății industriale trebuie să se facă deci prin prisma stratificării sociale și a tipurilor de inegalități existente între oameni.

După o scurtă prezentare a noțiunii de societate industrială - definită preliminar ca aceea societate în

care industria (marea industrie) este forma de producție cea mai caracteristică (pag. 71) - Raymond Aron va introduce tipurile principale de societăți industriale prin intermediul unor discuții critice, adică prin analiza pertinentă atât a reproșurilor aduse organizării capitaliste cât și a argumentelor aduse împotriva organizării sovietice.

Autorul respinge în capitolele V și VI, rând pe rând, cele mai importante din criticile aduse capitalismului ca tip de societate industrială: exploatarea muncitorilor așa cum este ea prezentă în teoria plusvalorii a lui Marx, faptul că spiritul de profit specific acestuia este imoral, problema profunde inechități dintre venituri, precum și ideea că în societatea capitalistă domnește anarhia, lipsa de planificare și, prin urmare, există în permanență riscul de a se produce crize (argumentul autodistrugerii capitalismului va fi tratat mai pe larg în capitolele XIII și XIV)

Unele dintre cele mai interesante paragrafe ale cărții sunt însă acelea în care autorul, făcând apel la gânditori precum L. von Mises și Fr. von Hayek discută argumentația opusă, adică aceea care condamnă regimul economic planificat; astfel, Raymond Aron indică în mod corect: "planificarea integrală implică despotismul sau tirania, sau cel puțin presupune puterea absolută a planificatorilor [...] și, este imposibil să se facă un calcul economic în regim de planificare, sau, cel puțin, calculul economic ar fi și mai deficient decât în regimul capitalist (pag. 96 -97) - de exemplu, pe ce criterii decid planificatorii să facă investițiile? - ca fiind principalele două contraargumente care se pot prezenta în mod justificat economiilor de tip sovietic.

Creșterea economică (factori, modele, raportul cu societatea industrială și cu tipurile acesteia) face obiectul unei analize extrem de elab-

orate din partea lui Raymond Aron; pe parcursul a mai multe zeci de pagini, folosind masiv date statistice, dar și concluziile altor autori - în principal Colin Clark - "Condițiile progresului economic" și Fourastié - precum și propriile interpretări asupra informațiilor prezentate, el caută să ofere o imagine, dacă nu exhaustivă atunci măcar edificatoare, asupra raporturilor dintre sistemul sovietic și cel capitalist din perspectiva atât de importantă a progresului economic de care cele două regimuri sunt capabile. Concluzia sa va fi că nu putem afirma în mod net că în organizarea capitalistă creșterea economică ar fi (chiar și pe termen lung) favorizată: există o serie întreagă de condiții ale acesteia care pot fi îndeplinite (după cum a arătat și practica) și de către organizarea de tip sovietic - bunăoară, motivația individului se poate realiza prin sporuri de salariu, prin onoruri și decorații etc, aplicarea cuceririlor științifice în producție poate fi chiar mai ușor de realizat într-un sistem planificat (cf. pag. 150 -155). Diferența între cele două sisteme se realizează însă cât privește nivelul de trai al populației, căci într-o economie planificată, arată Raymond Aron, o creștere economică susținută presupune o serie întreagă de renunțări ale indivizilor datorate investițiilor scăzute din industria bunurilor de larg consum în detrimentul industriei grele și celei cu aplicații militare. Bunăoară, va exemplifica el, în Uniunea Sovietică a anului 1955, datorită importanței acordate de către regim industriei electronice, un televizor costa cam la fel de mult ca o pereche de pantofi de proastă calitate (în Franța aceluiași an, un televizor era mai scump de circa optzeci de ori!); corelativ, producția sovietică de televizoare era impresionantă, pe câtă vreme producția de pantofi (indiferent de calitatea lor) era cu puțin mai mare de o pereche pe cap de locuitor!

În continuare, autorul consacră un spațiu larg discutării a ceea ce el consideră ca fiind cel mai important argument anticapitalist: autodistrugerea acestui sistem ca urmare a unor factori pe care îi va clasifica în trei categorii, fiecareia corespunzându-i câte un tip posibil de „moarte” a capitalismului: "...una de ordin strict economic, una de ordin social și una de ordin politic". Folosind argumente pertinente (atât proprii, cât și inspirate din alți autori - Schumpeter împotriva paralizării capitalismului de către monopoluri - pag. 204/205), exemple și nu în ultimul rând statistici, Raymond Aron va demonta rând pe rând, în capitolele XIII și XIV, toate cele trei tipuri de teorii.

Ultima parte a lucrării este rezervată concluziilor și unor prudente (dacă nu chiar timide) previziuni: astfel, autorul critică regimul sovietic datorită performanțelor scăzute în raport cu occidentul cât privește nivelul de trai, deși consideră în același timp imboldul pe care sistemul l-a dat extraordinarei transformări a Rusiei în mai puțin de patruzeci de ani dintr-o țară eminentamente agricolă în a doua putere industrială a lumii ca fiind extrem de prețios. Previziunea sa fundamentală - și care ne arată într-o bună măsură importanța întregii lucrări - este că succesul sau eșecul sistemului sovietic din punct de vedere economic nu este nici pe departe determinat, așa cum se credea în epocă, de refacerea decalajului față de S.U.A. cât privește industria grea, ci de evoluția din agricultură, din producția bunurilor de larg consum (pag. 268). Este probabil adevărat că "...bogăția nu este de ajuns pentru a răspândi democrația politică" (pag. 273), însă istoria recentă avea să ne arate că supunerea îndelungată a indivizilor la privațiuni de ordin economic poate da o lovitură distrugătoare sistemului politic de tip sovietic.

Andrei VASILESCU

Despre “fundamentele teoretice” ale “practicii democratice” *

Robert A. Dahl reprezintă unul din cei mai importanți “teoreticieni ai democrației”, autorul dedicând acestei tematici mai multe lucrări de referință. *On Democracy (Despre democrație)* este una dintre ele, iar ediția în limba română a acesteia se datorează traducătorilor Ramona Lupașcu, Alina Maria Turcu, Mihaela Bordea, Adriana Bargan-Štraub și editurii ieșene **Institutul European** (aceeași care a mai tipărit anterior alte două volume ale lui Dahl, *Poliarhiile: participare și opoziție* și *Democrația și criticii ei*). Dacă în celelalte două volume sunt discutate anumite probleme specializate legate de tema democrației, *Despre democrație* se constituie ca o “privire” sintetică, de ansamblu, am putea spune chiar filosofică, ce are ca orientare principală “fundamentele teoriei democrației”, raporturile ce se stabilesc între “democrația ca ideal” și “democrația ca realitate factuală”.

Astfel, autorul distinge între cele două semnificații ale democrației precizând că cea de-a doua, democrația ca fapt real, este doar o realizare parțială a primeia, considerată ca scop absolut spre care se tinde continuu, un fel de *Idee a Rațiunii* în sens kantian. Corolara acestei abordări este aceea care afirmă că nici o democrație (reală) nu este perfectă (ideală) și, în consecință, orice democrație

* Robert A. Dahl – *Despre democrație*, trad. din limba engleză Ramona Lupașcu, Alina Maria Turcu, Mihaela Bordea, Adriana Bargan-Štraub, Editura Institutul European, Iași, 2003.

este perfectibilă. Este ceea ce Dahl numește “provocări” ale oricărei democrații, chiar și cele mai vechi guvernări democratice tinzând spre “*perfecționarea și adâncirea democrației lor*”. Ultimul capitol al lucrării, intitulat sugestiv “Călătoria neterminată”, are în vedere tocmai “provocările” majore ale celor mai consolidate democrații.

Ca principiu formal declanșator al tendințelor democratice autorul așază așa-numita *logică a egalității*, principiu care în anumite condiții prielnice devine capabil să genereze “germenii” democrației. Iar condițiile prielnice au existat încă din perioada organizării tribale. “*Pe parcursul perioadei îndelungate în care ființele umane trăiau împreună în grupuri mici și supraviețuiau vânând și culegând rădăcini, fructe și alte daruri ale naturii, fără îndoială că uneori, probabil adesea, au creat un sistem în care mulți dintre membrii inspirați de logica egalității – cei mai bătrâni sau mai experimentați – participau la luarea oricăror decizii necesare pentru grup.*” (p. 14). Democrația ateniană, republica romană, republicile Italiei ce apar în secolul al XI-lea, adunările locale din Europa de Nord ce pregătesc apariția Parlamentului, toate acestea sunt rezultatul acțiunii *logicii egalității* în contextul unor condiții favorabile apariției democratizării.

După scurta expunere din perspectivă istorică ce are ca scop descoperirea “substratului” comun care a dus la generarea diverselor democrații din antichitate, Evul

mediu sau începuturile perioadei moderne, Dahl trece la analiza democrațiilor contemporane, mai întâi din punct de vedere ideal, apoi din perspectiva realizărilor lor practice. Autorul postulează cinci criterii necesare existenței unei democrații, toate acestea “servind” *logicii egalității*, în sensul asigurării egalității tuturor membrilor din punct de vedere politic. Ca urmare, pentru a satisface cerința ca toți membrii să fie la fel de îndreptățiți de a participa la luarea de decizii privind politicile unei comunități sunt absolut necesare: (1) Participarea efectivă a tuturor membrilor; (2) Egalitatea voturilor; (3) Înțelegerea luminată, fiecare membru dispunând de oportunități egale și efective de a se informa asupra politicilor alternative și a consecințelor lor probabile; (4) Controlul asupra agendei, oportunitatea fiecărui membru de a hotărî asupra problemelor incluse pe agendă; (5) Cuprinderea adulților, toți sau în orice caz majoritatea adulților rezidenți în permanență având drepturile depline ale cetățenilor precizate în primele patru criterii (p. 39-40). Ultimul criteriu, deși a lipsit democrațiilor anterioare secolului XX, se deduce însă cu necesitate din aceeași *logică a egalității* politice. Capitolele 6 și 7 tratează despre natura “principiului egalității politice” și despre imposibilitatea acceptării acestui principiu în lipsa considerării criteriului *cuprinderii generale*. Autorul respinge evidența de la sine a *egalității*, așa cum era considerată în Declarația Americană de Independență, și procedează la întemeierea acesteia inductiv, egalitatea intrinsecă constituindu-se ca un principiu rezonabil pe care să se întemeieze guvernarea unui stat în baza unor justificări ce țin de *binele* fiecărui individ în parte. Cu alte cuvinte, egalitatea in-

trinsecă trebuie ridicată la rangul de principiu întrucât ea este acceptată de fiecare individ în parte. Criteriul *cuprinderii generale* presupune însă competența tuturor cetățenilor în ceea ce privește problemele guvernării, sau, altfel spus, admiterea faptului că “*nu există printre adulți oameni care să fie atât de categoric mai competenți să guverneze decât alții, încât să le fie încredințată autoritatea totală și finală asupra guvernării statului*”. Adepții protectoratului, cei care neagă competența oamenilor de rând în privința guvernării și recomandă pentru aceasta “experții”, socotiți singurii cunoscători ai metodelor de înfăptuire a binelui public, identifică de fapt guvernarea cu știința, ceea ce este inadecvat din cel puțin trei motive: decizia în actul guvernării presupune o judecată etică; natura contradictorie a “obiectului”, datorată conflictului scopurilor, necesită judecăți referitoare la compromisuri în vederea echilibrării diferitelor scopuri; caracterul incert și aproximativ al metodelor de atingere a scopurilor.

Referitor la semnificația “practică” a democrației Dahl identifică șase instituții politice pe care se întemeiază funcționarea unei democrații în contemporaneitate: (1) Oficiali aleși prin vot, ceea ce înseamnă că participarea cetățenilor la guvernare are loc prin intermediul unor reprezentanți aleși de către aceștia; (2) Alegeri libere, corecte și frecvente; (3) Libertatea de expresie; (4) Accesul la surse alternative de informare; (5) Autonomie asociațională; (6) Cetățenia cuprinzătoare (p. 83-84). Realizarea acestor instituții democratice depinde însă de prezența anumitor condiții, dintre care trei esențiale (controlul oficialilor aleși asupra armatei și poliției, con-

vingeri democratice și o cultură politică democratică, inexistența unui control străin puternic și ostil democrației) și două favorabile (economie de piață modernă, pluralism subcultural slab). Pornind de la aceste “condiționări” ale democrației Dahl formulează și trei legități legate de “practica” democrației: (1) O țară care îndeplinește toate aceste condiții își va menține și dezvoltă instituțiile democratice; (2) Acolo unde nu este îndeplinită nici una din aceste condiții nu există nici o șansă să se dezvolte instituțiile democratice, iar dacă uneori acestea apar, nu vor putea fi menținute; (3) Într-o țară cu condiții mixte democrația este riscantă, poate chiar improbabilă, dar nu neapărat imposibilă.

În tendința lor de a deveni “perfecte”, după Dahl, democrațiile vor trebui să soluționeze favorabil o serie de “provocări” deosebit de complexe. Astfel, o democrație ce tinde spre perfecțiune va trebui să depășească limitele actualei ordini economice, capitalismul de piață, care produce importante inegalități politice. Totodată, internaționalizarea pune serioase probleme guvernării democratice deoarece deciziile la nivel internațional se iau îndeosebi în urma negocierilor dintre elitele politice și cele birocratice. Diversitatea culturală și educația civică sunt alte două provocări de a căror “rezolvare” va depinde natura și calitatea democrației viitorului. Fără îndoială, confruntarea cu aceste “provocări” va avea ca rezultat și creșterea sau micșorarea încrederii în valorile democrației, cea mai bună dintre guvernarile posibile (parafrazând o formulare leibniziană). În cazul unui eșec, citându-l pe Dahl, “*prăpastia deja largă dintre idealurile și realitățile democratice va deveni și mai mare, iar o eră de*

triumf democratic va fi urmată de o eră de deteriorare și declin democratic. (...) Dacă democrațiile mai vechi înfruntă și depășesc provocările noului secol, s-ar putea să se transforme până la urmă în democrații cu adevărat avansate. Succesul democrațiilor avansate ar putea oferi, peste tot în lume, o rază de speranță celor care cred în democrație.” (p. 179)

Silviu ȘERBAN

Summary

2. <i>Editorial</i>	Cristian Pîrvulescu	A Political Alternative: Justice and Truth Alliance
5. <i>Internal Politics</i>	Alexandru Radu	Preface for an Alliance
10.	Florin Ciornei	The Romanian Constitution between Electoral Mobilization and Ballot Boxes Mobility
17.	Gabriel Gherasim	Leaders and Parties. Possible Scenarios
20. <i>International Politics</i>	Guillaume Parmentier	A New Future for the Alliance
23.	Gheorghe Ciascai	European Union Looking Forward its Identity
27. <i>Debates</i>	Dan Oprescu	Crisis of the Hungarian “Status” Law (II)
39.	Vlad Flonta	Magnates without Sense of Capitalism
44.	Cristina Panfîru	The Minimum Wage and the Human Security
47.	Sânziana Olteanu	How do we Level the Social Capital in Romania
50. <i>Essays</i>	Lavinia Stan	Living la Vida Loca
55.	Varujan Vosganian	The Economical Modernization and the Market Economy’s Ethic
59. <i>Reviews</i>	Dorina Claudia Buta	Perspectives for International Security Charles Zorgbibe, <i>Future of International Security</i>
60.	Andrei Vasilescu	18 Lessons on Industrial Society Raymond Aron, <i>18 Lessons about Industrial Society</i>
62.	Silviu Șerban	About “Theoretical Bases” of “Democratic Practice” Robert A. Dahl, <i>On Democracy</i>

În atenția cititorilor revistei *Sfera Politicii*

Începând cu numărul 101, revista *Sfera Politicii* poate fi procurată GRATUIT de la sediul Redacției noastre din Piața Amzei, nr. 13, et. 1 sau prin mandat poștal, doritorii trebuind, în acest caz, să achite doar taxele poștale.

Contact

E-mail: sfera@totalnet.ro

Tel./Fax: 021 312 84 96
021 212 76 61

În atenția colaboratorilor revistei *Sfera Politicii*

Materialele se vor trimite la adresa menționată în caseta redacțională și vor avea următoarele caracteristici tehnice:

- font **Times New Roman**, mărimea **11 pt.**, diacritice;
- minim 1.500 de cuvinte sau 4.000 de caractere;
- maxim 4.500 cuvinte sau 12.000 caractere

